

İLLER BANKASI ANONİM ŞİRKETİ

**YEREL KALKINMADA BİR ETKEN OLARAK TURİZM SEKTÖRÜNÜN
GELİŞMESİ VE İLLER BANKASI'NIN ROLÜ**

Tuğba BOSTANCI

UZMANLIK TEZİ

HAZİRAN 2018

İL BANK
TÜRKİYE'NİN YAPICI GÜCÜ

İLLER BANKASI ANONİM ŞİRKETİ

**YEREL KALKINMADA BİR ETKEN OLARAK TURİZM SEKTÖRÜNÜN
GELİŞMESİ VE İLLER BANKASI'NIN ROLÜ**

Tuğba BOSTANCI

UZMANLIK TEZİ

Tez Danışmanı (Kurum)

Oğuzhan ŞENGÜL

Tez Danışmanı (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan ŞAHİN

ETİK BEYAN

“İLLER BANKASI ANONİM ŞİRKETİ Uzmanlık Tezi Yazım Kuralları”na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tuğba BOSTANCI
20 Haziran 2018

Yerel Kalkınmada Bir Etken Olarak Turizm Sektörünün Gelişmesi ve İller Bankası' nın Rolü

(Uzmanlık Tezi)

Tuğba BOSTANCI

İLBANK A.Ş.
Haziran 2018

ÖZET

Ülkeler arasındaki eşitsizlik seviyeleri değişiklik gösterse de hemen hemen hepsinde bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıkların sebepleri beşeri, coğrafik, ekonomik, sosyal ve politik yapılarının farklı olması ile açıklanmaktadır. Ülkeler bölgeleri arasında dengeli bir kalkınma ve gelişmişlik yakalayabilmek için bir takım tedbirler almak zorunda kalmışlar ve çeşitli arayışlara yönelmişlerdir. Turizm sağladığı ekonomik getiriler ile kalkınmayı kolaylaştıran önemli bir sektördür. Bu nedenle bacasız sanayi olarak tanımlanmaktadır ve sanayi sektörüne sağladığı gelir kapasitesi ile alternatif bir faktör olarak görülmektedir. Türkiye sahip olduğu doğal, kültürel varlıklarıyla, tarihi mirasıyla ve bulunduğu jeopolitik konumuyla turizmin birden fazla çeşidini barındırmaktadır. Bu potansiyelin ekonomik değere dönüştürülmesi ve yerel kalkınmaya katkı sağlayabilmesi için yerel yönetimlerin bir takım görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Yerel yönetimlerin temiz su temini, kanalizasyon ve atık giderimi gibi yatırımları yapmasının yanı sıra havaalanı, terminal, kültür merkezi, stadyumlar, park ve bahçe gibi ziyaretçilerin keyif alması için güvenli bir ortam yaratma sorumluluğu da bulunmaktadır. Bütün bu sorumlulukların gerçekleşmesi aşamasında ihtiyaç duyulan finansman desteği İller Bankası tarafından yerel yönetimlere sağlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı İller Bankası'nın yerel yönetimlere kullandığı üst yapı kredileri ile turizm arasındaki ilişkiyi bölgesel kalkınma bağlamında analiz etmektir. Böylece 2007-2016 yılları arasındaki üstyapı kredileri, kişi başı gelir, turizm geliri ve turizm sektör istihdamından oluşan değişkenlere ait panel veri analizi yapılmıştır. Analizler 7 farklı model kurularak yapılmış ve panel veri analizi içerisinde yer alan sabit ve tesadüfi etkiler modelleri Hausman test istatistiği sonuçlarına göre seçilerek uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda; üstyapı kredileri ile turizme ait değişkenlerin arasındaki ilişkinin pozitif ve anlamlı olduğu, turizme ait değişkenlerin ise bölgesel kişi başı geliri anlamlı şekilde arttırdığı beş farklı model ile tespit edilmiştir. Son iki model ile üstyapı kredilerinin kişi başı gelir üzerindeki etkisinin pozitif ve anlamlı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler : Turizm, bölgesel kalkınma, yerel yönetimler, İller Bankası A.Ş, üstyapı

Sayfa Adedi : 139

Tez Danışmanı : Oğuzhan ŞENGÜL (Kurum)

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hasan ŞAHİN (Ankara Üniversitesi)

The Development of Tourism Sector as a Factor in Local Development and the Role of Ilbank A.S.

(Expertise Thesis)

Tuğba BOSTANCI

ILBANK A.S.

June 2018

ABSTRACT

Although there are variances in the level of inequality among countries, there are differences in development between regions. The reasons for this difference are explained by the diverse human, geographical, economic, social and political structures. The countries have had to take a number of measures to achieve a balanced growth and development between the regions and they have turned to various quests. Tourism is an important sector that facilitates development with the economic returns it provides. For this reason, it is defined as smokeless industry and it is seen as an alternative factor with the income capacity it provides to the industrial sector. Turkey has a natural, cultural and historic heritage with its geopolitical position and accommodates multiple types of tourism. Local governments have a number of duties and responsibilities in order to transform this potential into economic value and contribute to local development. Local governments are also responsible for creating a safe environment for enjoying the sightseeing such as airports, terminals, cultural centers, stadiums, parks, and gardens as well as investing in clean water facilities, sewage, and waste disposal. The financing support needed for the realization of all these responsibilities is provided by the local governments by Ilbank A.S. The purpose of this study is to analyze the relationship between the superstructure credits used by the Ilbank A.S for local governments and tourism in the context of regional development. Thus, panel data analysis of the variables consisting of superstructure credits, per capita income, tourism income and tourism sector employment between 2007 and 2016 were analyzed. Analyzes were made by installing seven different models. The fixed and random effect models included in the panel data analysis were selected according to Hausman test statistic results. As a result of the analysis; it was determined that the relationship between superstructure lending and tourism variables is positive and significant. The variables of tourism were determined by five different models to cause a significant increase in per capita income. The last two models show that the effect of the superstructure loans on per capita income is positive and meaningful.

Keywords : Tourism, regional development, local governments, ILBANK Joint Stock Company, superstructure

Page Number : 139

Thesis Advisor : Oğuzhan ŞENGÜL (Institution)

Thesis Advisor : Prof. Dr. Hasan ŞAHİN (Ankara University)

TEŐEKKÖR

Bu çalışmanın her aşamasında akademik bilgi ve deneyimlerini benimle paylaőan tez danıőmanım Prof. Dr. Hasan Şahin'e; gÖrüş ve destekleri ile katkıları bulunan kurum danıőmanım Oğuzhan Őengöl'e; anlayış ve katkıları için Bankacılık ve Muhasebe MÖdÖrÖ Halil Aksoy'a; tezin tÖm aşamasında yardımını esirgemeyen Umut Karadağ' a, Mehmet Akpunar'a ve diğer çalışma arkadaőlarıma teőekkÖrlerimi sunarım. Beni bugÖnlere getiren ve Özerimde sonsuz hakkı bulunan annem Nafiye Bostancı ile babam Abdullah Bostancı'ya, varlıklarıyla gÖç veren ablam Tuğçe Bostancı ile kardeőim Seda Bostancı'ya, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili arkadaőım Damla Boran'a ve yanımda olduğunu her zaman hissettiren kuzenim Fulya YÖksel'e teőekkÖrÖ bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	İ
ABSTRACT.....	İİ
TEŞEKKÜR.....	İİİ
İÇİNDEKİLER	İV
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	Vİİ
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	Vİİİ
KISALTMALAR.....	İX
GİRİŞ	1
1. TURİZM KAVRAMI VE EKONOMİ İÇİNDEKİ YERİ.....	5
1.1. Turizmin Tanımı	5
1.2. Turizm Sektörünün Yapısı ve Genel Özellikleri.....	8
1.3. Türkiye’de Turizm Sektörü.....	10
1.4. Turizm Sektörünün Ekonomik Etkileri.....	11
1.4.1. Turizm sektörünün ödemeler dengesi üzerine etkisi.....	12
1.4.2. Turizm sektörünün gelir yaratıcı etkisi	15
1.4.3. Turizm sektörünün istihdam yaratıcı etkisi.....	20
1.4.4. Turizm sektörünün diğer sektörler üzerine etkisi.....	22
2. BÖLGESEL KALKINMA VE BÖLGESEL KALKINMADA	25
TURİZMİN ROLÜ	25
2.1. Kalkınma Kavramı	25
2.2. Bölge Kavramı	27
2.3. Bölgesel Dengesizlik Kavramı.....	28
2.4. Bölgesel Dengesizliğin Yol Açtığı Değişmeler	29
2.5. Bölgesel Kalkınma	30
2.5.1. Bölgesel kalkınma politikasının amaçları	32
2.5.2. Bölgesel kalkınma politikasının araçları	33
2.6. Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Yeri ve Önemi	35
3. YEREL YÖNETİMLER VE İLLER BANKASI’NDA TURİZM.....	43
3.1. Yerel Yönetim Kavramı	43
3.2. Türkiye’de Yerel Yönetimler	44
3.3. Yerel Yönetim Türleri.....	45
3.3.1. İl özel idaresi	46
3.3.2. Belediyeler	47
3.3.3. Büyükşehir belediyesi	49
3.3.4. Köy idaresi	51
3.4. Yerel Yönetimler ve Turizm	52
3.5. Yerel Yönetimlerin İller Bankası İle Olan İlişkileri	58
3.6. İller Bankası’nın İşlevleri.....	59
3.6.1. Kredi sağlama.....	59
3.6.2. Teknik yardım	61
3.6.3. Payların dağıtılmasında aracılık.....	62
3.7. İller Bankası Yatırımları ve Turizm İlişkisi	62

3.7.1. İller Bankası altyapı yatırımları ve turizm	62
3.7.2. İller Bankası üstyapı yatırımları ve turizm.....	64
3.8. İller Bankası'nın Bölgesel Kalkınma Projelerindeki Yeri ve Turizm.....	68
3.8.1. Güneydoğu Anadolu Projesinde turizm ve İller Bankası.....	69
3.8.2. Doğu Anadolu projesinde turizm ve İller Bankası.....	72
3.8.3. Doğu Karadeniz projesinde turizm ve İller Bankası	73
4. İLLER BANKASI ÜSTYAPI KREDİLERİ VE BÖLGESEL.....	77
KALKINMA-TURİZM İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK	77
ANALİZİ	77
4.1. Literatür Araştırması	77
4.2. Ekonometrik Metodoloji	80
4.2.1. Panel veri analizi	80
4.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemenin Seçimi	82
4.4. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Verilerin Toplanması	87
4.4.1. Coğrafi bölgelere göre İller Bankası üstyapı kredilerine ilişkin veriler.....	87
4.4.2. Coğrafi bölgelere göre kişi başına düşen GSYH verileri.....	88
4.4.3. Coğrafi bölgelere göre turizm sektöründe istihdam verileri	88
4.4.4. Coğrafi bölgelere göre turizm gelirine ilişkin veriler	89
4.5. Model ve Regresyon Sonuçları	90
4.5.1. Üstyapı kredilerinin turizm sektöründeki istihdama etkisi (Model 1)	92
4.5.2. Üstyapı kredilerinin bölgesel turizm gelirine etkisi (Model 2).....	93
4.5.3. Turizm sektöründeki istihdamın bölgesel GSMH'ye etkisi (Model 3).....	94
4.5.4. Turizm sektörü gelirinin bölgesel GSMH'ye etkisi (Model 4).....	95
4.5.5. Turizm sektörü geliri ile turizm istihdamının bölgesel GSMH	
üzerindeki müşterek etkisi (Model 5)	96
4.5.6. İller Bankası üst yapı kredilerinin bölgesel GSMH'ye etkisi (Model 6) ...	97
4.5.7. İller Bankası üst yapı kredilerinin bölgesel kalkınmaya etkisi (Model 7) .	98
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	101
KAYNAKLAR	107
EKLER	107
EK-1 İller Bankası'nın Türkiye genelinde verdiği üst yapı kredilerinin	
il ve proje sayılarına göre dağılımı (2007-2016).....	120
EK-1 - İller Bankası'nın Türkiye genelinde verdiği üst yapı kredilerinin	
il ve proje sayılarına göre dağılımı (2007-2016) (devamı)	121
EK-2 İller Bankasının seçilmiş il ve bölgelere verdiği üst yapı kredilerinin	
yıllara göre dağılımı (2007-2011).....	122
EK-2 İller Bankası'nın seçilmiş il ve bölgelere verdiği üst yapı kredilerinin	
yıllara göre dağılımı (2012-2016) (devamı)	123
EK -3 Bölgelere ve yıllara göre kişi başına düşen GSYH	
(TL cinsinde- 2007-2016 dönemi).....	124
EK - 4 Bölgelere ve yıllara göre turizm gelirleri	
(TL cinsinde- 2007-2011 Dönemi)	125
EK -4 Bölgelere ve yıllara göre turizm gelirleri	
(TL cinsinde- 2012-2016 dönemi) (devamı).....	126
EK -5 Bölgelere ve yıllara göre turizm sektöründe istihdam	
(Frekans- 2007-2011 dönemi).....	127

EK -5 Bölgelere ve yıllara göre turizm sektöründe istihdam (Frekans- 2012-2016 Dönemi) (devamı)	128
EK -6 Bölgelere ve yıllara göre turist sayısı (Toplam Turist Frekans Sayısı* 2007-2016 dönemi)	129
EK -7 Bölgelere ve yıllara göre konaklama kapasitesi (Yatak Sayısı - 2007-2016 dönemi)	130
EK- 8 Eviews bulguları (Model 1)	131
EK -9 Eviews bulguları (Model 2)	132
EK -10 Eviews bulguları (Model 3)	133
EK -11 Eviews bulguları (Model 4)	134
EK -12 Eviews bulguları (Model 5)	135
EK- 13 Eviews bulguları (Model 6)	136
EK- 14 Eviews bulguları (Model 7)	137
ÖZGEÇMİŞ	138

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 1.1. Turizme katkısı olan disiplinler	7
Çizelge 1.2. Turizm endüstrisinin yapısı	8
Çizelge 1.3. Turizm bilançosu	13
Çizelge 1.4. Türkiye turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapama payı	14
Çizelge 1.4. Türkiye turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapama payı (devam)	15
Çizelge 1.5. Türkiye turizmin GSYH içindeki payı	19
Çizelge 1.6. Türkiye’de turizm sektöründe istihdam (Bin Kişi).....	21
Çizelge 3.1. DOKAP eylem planı bütçesi.	74
Çizelge 4.1. Coğrafi bölgeleri temsilen araştırmaya dahil edilen iller	83
Çizelge 4.2. İller Bankası’nın seçilmiş bölge ve illere verdiği kredilerin sayısı ve toplam miktarı (2007-2016).....	84
Çizelge 4.3. Seçilmiş illere, bölgelere ve yıllara göre nüfus istatistikleri (2007-2016)...	86
Çizelge 4.4. Panel veri analizi toplu sonuçları.....	91
Çizelge 4.5. Kabul edilen araştırma hipotezlerinin modellere göre dağılımı	99

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. İller Bankası'nın kredilendirme işlemleri	60

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Banka	İller Bankası A.Ş.
DAP	Doğu Anadolu Projesi,
DOKAP	Doğu Karadeniz Projesi
DTA	Dış Ticaret Açığı
EFT	Elektronik Fon Transferi
EVYS	Elektronik veri yönetim sistemi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	Gayri safi milli hasıla
GSYİH	Gayri safi yurtiçi hâsıla
KBG	Kişi Başı Gelir
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
km	Kilometre
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TL	Türk Lirası
TURSAB	Turizm ve Seyahat Acenteler Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
WTO	Dünya Turizm Örgütü
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Bu çalışmada turizm sektörü, bölgesel kalkınma teorik çerçevesi altında incelenecek olup, genel hatlarıyla turizm sektörünün yapısından, ekonomiye katkısından, turizmin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisinden, İller Bankası'nın vermiş olduğu kredilerden ve bu kredilerin turizm sektörü yoluyla bölgesel kalkınmada ne derece etkili olduğundan bahsedilecektir. Bu bağlamda İller Bankası'nın yerel yönetimlere kullandığı üst yapı kredileri ile turizm sektörü arasındaki ilişki bölgesel kalkınma çerçevesinde ekonometrik olarak analiz edilecektir.

Türkiye sahip olduğu doğal, kültürel varlıklarıyla, tarihi mirasıyla ve bulunduğu jeopolitik konumuyla turizmin birden fazla çeşidini barındırmaktadır. Bu sebeple turizm sektörü ülkemizde ekonomik açıdan önemli bir yere sahiptir. Ekonomik büyümeye ve istihdama sağladığı katkılar ile turizm, Türkiye ekonomisi için anahtar sektörlerden biridir. Ayrıca ülkenin döviz gelirlerini arttırması, yeni iş olanakları yaratması, yaşam standartlarını yükselterek yoksulluğu azaltması turizmin sağlamış olduğu önemli fırsatlar arasında yer almaktadır.

Ekonomiye kazandırmış olduğu bütün fırsatlara rağmen turizm; 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik anlamda önem kazanmaya başlamıştır. Deniz-kum-güneş ile tanımlaması yapılan yaz turizminin temelleri ise Sanayi Devrimi'ne kadar uzanmaktadır. Sanayileşme sürecinde kentleşmenin artması ve buna bağlı olarak kentlerde meydana gelen gürültü, hava kirliliği ve trafik gibi bir takım sorunlar ortaya çıkması, insanların daha fazla dinlenmeye, eğlenmeye, gezmeye ve kendilerine zaman ayırmaya olan ihtiyaçlarını arttırarak turizme yönelmelerine neden olmuştur [1]. "Deniz Suyunun İyileştirici Etkisi Üzerine Bir Araştırma" isimli Dr. William Russel tarafından yapılan çalışma ise 18. yüzyılda İngiltere'nin sanayi kentlerinde olumsuz yaşam koşullarında yaşayan insanların sahil kentlerine seyahat etmelerine yol açarak, kum-deniz-güneş turizminin hareketlenmesine neden olmuştur [2].

Sanayileşme ile birlikte iktisadi büyümelerini arttıran ülkelerin tüketim harcamalarında da bir takım değişimler meydana gelmiştir. Harcanabilir kişisel gelirinde artış meydana gelen insanlar için tatil, bir ihtiyaç olarak görülmeye başlanmıştır. Ayrıca

sanayileşme ile birlikte üretilen ürünlerin transferi, pazarlanması sağlanırken ulaşım ve iletişim teknolojisi hızla gelişmeye başlamıştır. Dolayısı ile seyahat etmek insanlar için daha az vakit ayırdıkları bir faaliyete dönüşmüştür. Bu noktada sanayileşme ile hem olumlu hem de olumsuz anlamda meydana gelen değişimlerin, turizm sektörünün gelişmesi üzerinde pozitif rol oynadığı görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemlerde batı toplumlarında ekonomik anlamda önem kazanmaya başlayan turizmin gelişmesine neden olan iki önemli etkenden bahsedilmektedir. Bu etkenlerden ilki Amerika Birleşik Devletleri tarafından Avrupa ülkelerine savaş sonrası toparlanmaları için verilen maddi yardımlardır. Bu yardımlar sayesinde söz konusu ülkeler hem savaşın yaratmış olduğu tahribatları gidermişler hem de ekonomik anlamda rahatlayarak turizme yönelmeye başlamışlardır. Bu etkenlerden ikincisi ise savaş sırasında kullanılan jet motorlu uçakların yolcu uçaklarında kullanılmaya başlaması ile ulaşımın kolaylaşması olmuştur [3]. Böylelikle insanlar uzak mesafelere kısa sürelerde seyahat etme imkânı bulmuşlardır.

Küreselleşme süreci ile birlikte dünyada meydana gelen değişimlerin en başında ülkeler arasında sınırların kalkmaya başlaması gösterilmektedir. Yatırımların dünyanın her yerinde gerçekleştirilmesi, insanların kendilerini ifade etmek adına ortak dilleri kullanmaya başlaması ve farklı kültürden insanların bir araya gelerek kaynaşması turizmde de olumlu gelişmelere neden olmuştur [4]. Küreselleşen dünyada rekabet gücü kavramı daha da önem kazanmaya başlamıştır. Turizm alanındaki işletmelerde oluşan rekabet ortamından olumsuz anlamda etkilenmemek ve pazar paylarına korumak adına bütünleşmeye başlamışlardır.

Ancak küreselleşme olgusu ile birlikte hem ülkelerin kendi aralarındaki hem de bir ülkenin kendi içindeki farklı bölgeleri arasında gelişmişlik düzeyinin aynı olmadığı görülmüştür [5]. Aynı gelişmişlik düzeyine sahip olmayan bölgeler arasında bir takım dengesizlikler meydana gelmiştir. Böylelikle her ülke kendi ekonomisini kurmak, o ülkede yaşayan insanların yaşam kalitesini yükseltmek için gelişmişlik farklarını giderecek kalkınma politikalarına ihtiyaç duymaya başlamıştır.

Bölgeleri arasında dengeli bir kalkınma ve gelişmişlik sağlayabilmek adına tarım ve sanayi faaliyetleri açısından yeteri kadar kaynağa sahip olmayan bölgeler için turizm

potansiyellerinin değerlendirilerek dengeli bir kalkınmanın sağlanabileceği ifade edilmiştir [1].

Bir bölgede turizm sektöründeki belli bir gelişme, turizm alanında faaliyet gösteren sektörlerinde gelişmesine, bölgenin gelir seviyesinin yükselmesine, yeni iş sahalarının oluşmasına ya da var olan sektörlerde canlılık yaşanmasına zemin hazırlamaktadır. Turizm sektörüne bu açıdan bakıldığında bölgedeki ekonomik faaliyetlerin gelişmesine yön verdiği görülmektedir [6]. Bu bağlamda turizm sektörü bölgesel kalkınmaya birçok yönden katkı sağlamaktadır [5].

Turizmin bölgesel kalkınmadaki bir diğer etkisi ise bir bölgede meydana gelen turist hareketliliğinden dolayı o bölgenin elektrik, su, kanalizasyon sistemi, temiz içmesuyu, atık su arıtma tesisi, yol kaldırım çalışması, sokakların aydınlatılması gibi birçok altyapı yatırımının gelişmesini talep etmesidir. Söz konusu yatırımlar turizm sektörünün gelişmesini sağlarken, bölgenin ekonomisi üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Bir bölgede turizmin gelişmesi adına ya da bölgenin ihtiyacı olmasından dolayı yapılan herhangi bir yatırım, harcama akımı meydana getirmektedir. Bu harcama akımı üretim faktörü sahiplerinin gelirlerinde artış ile sonuçlanmaktadır [7]. Böylelikle altyapı yatırımlarının bölgesel gelirin artmasında önemli bir role sahip olduğu ve bölgesel kalkınmada önemli politika araçlarından biri olduğu görülmektedir [8].

Turizm bölgelerinin gelişmesi için bölgelerin altyapı yatırımlarına ihtiyaç duyduğu kadar turizme yönelik bakış açısı içeren projelerin yapılmasına da ihtiyacı vardır [9]. Bu bakış açısı ile birlikte bölgelerde daha önceden dikkat edilmeyen doğal ve tarihi güzellikler turistlerin dikkatlerini çekebilecek şekilde getirilmelidir. Ayrıca turizmin ekonomi içindeki yeri üstyapı kurumu olarak tarif edilmektedir. Kültür merkezi, terminal, park, meydan, açık ve kapalı pazar yeri, otel, müze, eğlence alanları gibi çalışmalar ile turizm potansiyeline sahip yerler desteklenmelidir. Böylelikle altyapı ve üstyapı eksiklikleri giderilmiş olan bölgeler hem ekonomik hem de sosyal yönden gelişmelerini tamamlayarak bölgesel kalkınmalarını hızlandırabileceklerdir.

Birçoğu belediyeler, il özel idareleri ve belediyeye bağlı kuruluşlar tarafından yapılan kentsel altyapı ve üst yapı yatırım projelerinin hayata geçirilebilmesi için öne çıkan

en önemli soru ise bu yatırımların nasıl finanse edileceğidir. İller Bankası bu anlamda mali kuruluşlar arasında belediyeler ve il özel idareleri için önemli bir yere sahiptir. Belediyelerin ve il özel idarelerinin kentsel altyapı ve üstyapı hizmetlerini gerçekleştirmesi adına İller Bankası, gerek yapım işlerinde gerekse ihtiyaç duyulan malzemelerin alım işlerinde finansman ve danışmanlık imkânı sağlamaktadır. Bankanın vermiş olduğu finansmanlar hem uzun vadeli hem de düşük faizli krediler olmasının yanı sıra hibe şeklinde kaynaklardan da oluşmaktadır. İller Bankası sadece kredi vermekle kalmayıp aynı zamanda verilen her türlü kredinin denetiminde de yer almaktadır.

Bu çalışmanın amacı bankanın yerel yönetimlere vermiş olduğu üst yapı kredileri ile turizm sektörünün gelişimi arasındaki ilişkiyi inceleyerek bölgesel kalkınmada İller Bankası'nın turizm bağlamında rolünü ortaya koymaktır. Bu amaçla panel veri analiz yöntemi kullanılmış ve Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden turizm yönünden en fazla gelişmiş, İller Bankası tarafından 2007-2016 yılları arasında yoğun bir şekilde desteklenmiş ve nüfus açısından bölgesinde en büyük üçer il belirlenerek araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu çalışmanın sınırlılığını İller Bankası tarafından yerel yönetimlere kısıtlı koşullarda verilen üst yapı kredileri oluşturmaktadır.

Bu bağlamda çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde turizm kavramından, turizm sektörünün özelliklerinden, Türkiye turizm endüstrisinin tarihsel sürecinden ve turizmin ülke ekonomisine etkilerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde genel olarak kalkınma kavramı ve bölgesel kalkınma kavramları açıklanarak, turizm ile bölgesel kalkınma ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde yerel yönetim kavramından, yerel yönetimlerin turizmdeki rolünden ve İller Bankası'ndan bahsedilmiştir. İller Bankası'nın yapmış olduğu üstyapı ve altyapı yatırımları turizm bağlamında incelenmiştir. Bölgesel kalkınma projelerinde turizm ve İller Bankası'nın önemi üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde ise İller Bankası üst yapı kredileri ile turizm arasındaki ilişki ve söz konusu kredilerin turizm aracılığıyla bölgesel kalkınmaya nasıl etki ettiği ekonometrik açıdan analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde dördüncü bölümdeki analiz sonuçları değerlendirilmiş ve önerilere yer verilmiştir.

1. TURİZM KAVRAMI VE EKONOMİ İÇİNDEKİ YERİ

Tezin bu bölümünde ekonomide önemli bir yere sahip olan turizm kavramının tanımı ve yapısal özellikleri hakkında bilgi verilerek; Türkiye’de turizm sektörünün tarihsel süreç içerisinde gelişimi ve ülke ekonomisi üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir.

1.1. Turizmin Tanımı

Turizm dünya genelinde geniş kitlelerin katılımı ile ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan büyük önem taşıyan bir sektör haline gelmiştir. Literatürde geniş ve sayısız tanımı bulunan turizm kavramı Dünya Turizm Örgütü (WTO) tarafından insanların bir yıldan fazla kalmamak şartıyla eğlence, iş ve diğer amaçlarla buldukları yerlerin dışındaki seyahat aktivitesi olarak tanımlanmaktadır [4].

Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği ise turizmi; insanların devamlı yaşadıkları, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına seyahatleri ve buralardaki, genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek, geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünü olarak tanımlamaktadır [10].

6086 sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu’nun 36. maddesi gereği, Bakanlar Kurulu’nun 05.08.1955 gün 5643 sayılı kararlarıyla yürürlüğe konulan Turizm İşbirliği Tüzüğü’nün 3.maddesinde ise turizm; “yerleşmek niyeti olmaksızın hava tebdili yapmak, tedavi edilmek, eğlenip dinlenmek gibi maksatlarla kültür ya da sanat hareketleri nedeniyle toplu ya da bireysel olarak yapılan seyahatlerdir” şeklinde tanımlanmaktadır [10].

Turizmin kelime anlamı ya da bu anlamdan yapılacak bir diğer tanım ise 17.yy’a kadar dayanmaktadır. “Torah” kelimesi İbranice kökenlidir ve bu sözcükten “tour” kelimesi üretilmiştir. İbranicede “öğrenme, araştırma” anlamında kullanılmaktadır. 17. yüzyılda İbraniler, sürekli olarak ikamet ettikleri yerlerden uzaklaşarak farklı yerler görmek isteyen, ziyaret edilen yerdeki toplumsal ve iktisadi yapıları inceleyen kimseler için “turist” ve yapılan seyahatler için ise “turlamak” ifadesini kullanmaktadırlar [1].

Tribe [11], turizm kavramını tanımlarken dört unsurun birbiri ile ilişkisi olarak ele almıştır. Bu unsurlar seyahat eden ve seyahat edilen ülkede yaşayan insanlar, turistlerin talep edeceği ürünleri üreten firmalar, devletler ve doğal çevre olarak ele alınmıştır. Turizm ise bu dört unsurun birbirleri ile ilişkisinden doğan etkileşim olarak tanımlanmaktadır.

Turizm bir başka tanıma göre ise merkezinde öznesi olan insanı(turist), turizmin nesnelere olan turistik bölge, turistik yöre, turistik ürün, turizm organizasyonları ve işletmelerini barındırırken çevresinde doğal, sosyal, politik, ekonomik ve teknolojik sistemleri barındıran çok boyutlu makro bir sistem olarak ele alınmaktadır [12].

Chuo [13], turizmin birçok tanımı olmasına rağmen hepsinin tek bir noktaya işaret etmekte olduğunu belirtmiştir. Bu noktadan hareketle yapılan tanımda turizm, zaman, yer ve biçim faydası sağlayan ekonomik bir faaliyet olarak ele alınmıştır.

Ochel and Wegner [14], turizmi somut olmayan ürünler ve stoklanamayan aktiviteler olarak görmekte ve kayıtlı ekonominin fiziksel olmayan ürünler dizisi olarak tanımlamaktadır.

Burns [15], turizmin tanımı için tüketicilerin para kazanma amacı dışında eğlenmek ya da dinlenmek için sosyal, sportif, diplomatik, dinsel, psikolojik, kültürel gereksinimlerini karşılayarak ve hobilerini gerçekleştirdiği aktiviteler olarak tanımlamaktadır.

Turizmin ekonomik ve sosyal etkilerinden çıkan bu tanımlamalarının yanı sıra akademik dünyada da turizm algısı oluşmaktadır. Turizmin akademik dünyadaki konumunun araştırmacılar tarafından zorluklarla dolu olduğu belirtilmiştir. Bu zorluklardan biri turizmin tanımının ne şekilde ele alınacağı ile ilgilidir. Analizcilerin bazıları turizmi bir endüstri olarak görürken bazıları bir süreç ya da araştırma alanı olarak ele almaktadırlar.

Bir diğer problem ise akademisyenlerin turizmi kavramsal olarak zayıf görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu zayıflık turizmin bilimsel olarak kullandığı yöntemlerde, evrensel kurallarının ya da ilkelerinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak turizmin çok disiplinli bir alan olması dolayısıyla bilim felsefesi ve turizm sektöründe yaşanan gelişmeler ile bilim dünyasındaki konumunun değişmeye başladığı görülmektedir.

Turizm ile ilgili yapılacak çalışmalarda coğrafyadan tarihe, ekonomiden sosyolojiye, hukuktan siyaset bilimine kadar uzanan birçok farklı bilim dalının yer aldığı belirtilmektedir. Çizelge 1.1.'de ayrıntılı olarak turizmin farklı disiplinlerdeki konumundan bahsedilmektedir [16]. Çizelgede görüldüğü üzere turizm, farklı faaliyetlerin, hizmetlerin ve sektörlerin birleşiminden oluşmaktadır. Turizmin çok disiplinli bir alan olması onun her şeyi kapsayan, tek bir tanım ile açıklanmasını zorlaştırmaktadır.

Çizelge 1.1. Turizme katkısı olan disiplinler [16]

Disiplinler	Turizm Endüstrisine Olan Destekleri
Coğrafya	Turizmin mekânsal olarak nerede geliştiğini incelenmesi
Çevre Bilimi	Turizmin doğal çevre üzerindeki etkilerinin analizi
Şehir ve Bölge Planlaması	Turizmin planlaması ve yatırımların geliştirilmesi
Sosyoloji	Turizmin boş zaman faaliyet unsuru olarak sosyolojik analizi
Ekonomi	Turizmin ekonomik etkilerinin ölçülmesi
Psikoloji	İnsanları turizm hareketine yönelten nedenleri açıklaması
Antropoloji	Ülkeler arasındaki kültürel etkileşimin analizi
Pazarlama	Turizm ürünlerinin tanıtımı ve pazarlanması
Güvenlik Yönetimi	Turizm ürünlerinin güvenli tasarlanması ve geliştirilmesi
Otel ve Restoran Yönetimi	Turizm hizmetlerin ve konaklama tesislerinin sağlanması
Eğitim Çalışmaları	Turizm müfredatının hazırlanması ve geliştirilmesi
Taşımacılık Faaliyetleri	Turizme yönelik taşımacılık hizmetlerinin tedariki
İşletme ve Yönetim Bilimi	Turizm organizasyonlarının yönetimi

Turist kavramından yola çıkarak turizm tanımı yapıldığında, turist; 2747 sayılı seyahat acenteleri yönetmeliğinde “para kazanma amacı olmaksızın dinlenmek ve eğlenmek için ya da kültürel, bilimsel, sportif ve benzeri nedenlerle oturduğu yer dışına geçici olarak çıkan tüketici olarak belirli bir süre seyahat edip konaklayan ve yeniden ikametgâhına dönen kimsedir” şeklinde tanımlanmaktadır[10]. Bu anlayış içerisinde turizm, turist için her şeyden önce konaklama, ulaşım, yeme-içme, eğlence ve dinlenme gereksinimlerinin karşılandığı bir hizmet birleşimi olarak tanımlanmaktadır.

Turizmin çok çeşitli unsurlardan meydana gelmesi sonucu bir yandan en temel turistik faaliyet olarak adlandırılan konaklama, planlama, gezi organizasyonu ve satış faaliyetlerini, öte yandan yalnızca turistlerin tüketimine bağlı olmayan, ancak onlar tarafından da kullanılan ulaşım, oto kiralama gibi faaliyetlerini de kapsamaktadır. Turizm endüstrisinin yapısı çizelge 1.2.'de gösterilmektedir. Ulaştırma İşletmeleri, Konaklama İşletmeleri, Yiyecek-İçecek İşletmeleri, Seyahat İşletmeleri, Rekreasyon İşletmeleri ve

Hediyelik Eşya Satan işletmeler şeklinde sıralanan bu işletmeler turistlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kar elde etmek isteyen işletmelerdir [17].

Çizelge 1.2. Turizm endüstrisinin yapısı [19]

Ulaştırma	Konaklama
Havayolu Karayolu Demiryolu Su yolu Karavan Bisiklet	Otel Kamp Pansiyon Yiyecek-İçecek Yerleri Motel Sayfiye
Faaliyetler	Alış-Veriş
İş ve Ticaret Eğlence Festivaller Araştırmalar Sporlar	Hediye ve Hatıra Sanat ve El Sanatları Yerli Pazarlar Yol Kenarı Pazarları Alışveriş Merkezleri
Doğal Kaynakların Temeli	

Yapılan tüm bu tanımlamalara karşın her alanda olduğu gibi turizm sektörünün de öne çıkan bazı temel özellikler bulunmaktadır. Literatürde, turizm sektörünün özellikleri ile ilgili farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır ancak burada en temel özelliklerinden bahsedilecektir.

1.2. Turizm Sektörünün Yapısı ve Genel Özellikleri

Turizm sektörü diğer sektörlere oranla daha fazla insan gücüne ihtiyaç duyan emek yoğun bir sektördür. Turizm sektöründeki üretilen birçok ürünün ve hizmetin yapısının makineleşmeye elverişli olmaması dolayısıyla yoğun iş gücüne ihtiyaç duyulmaktadır [1]. İş gücüne duyulan ihtiyacın fazla olması sebebiyle turizm sektörünün istihdama katkısı da fazladır. Ayrıca yoğun iş gücüne duyulan ihtiyaç turizmin bir kalkınma stratejisi olarak gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde benimsenmesine de neden olmaktadır [18].

Turizm sektörü ulusal ya da uluslararası düzeydeki deprem, sel gibi doğal afetler başta olmak üzere savaş ve terör gibi politik sorunlardan ekonomik, toplumsal ve psikolojik

etmenlerden, sağlık ve salgın hastalıklardan diğer sektörlere göre daha fazla ve hızlı etkilenmektedir [1]. Turizm talebi çok esnek bir taleptir ve özellikle sağlık, ekonomi ve güvenlik ile ilgili bir olumsuzluk talebin hemen azalmasına neden olmaktadır. Örneğin; 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin Avrupa’da yaşayan insanların seyahate olan eğilimlerinde bir azalış meydana getirmesi ve gelen turist sayısındaki azalma bu durumu kanıtlamaktadır. Myanmar’ da ise politik koşulların olumsuzluğu, askeri darbeler ve insan hakları ihlalleri ülkede turizmin gelişmesinin nasıl engellediğini ortaya koymaktadır. Tayland da ise 2003 yılında meydana gelen Sars vakası ve 2004 yılındaki tsunami talebin nasıl etkilendiğini gözler önüne sermektedir [18].

Turizm sektörü mal ve hizmetlerin üretilmesinde meydana gelen teknolojik gelişmelerden çabuk etkilenmektedir. Teknolojik değişimler yapılan tüketim harcamalarının kompozisyonunu zaman içerisinde değiştirmektedir. Bir tüketim harcaması olarak görülen turizm sektörünün de teknolojik değişimlere hızla uyum sağlaması beklenmektedir [19]. Bu durum ancak turizm sektörünün dinamik bir özelliğe sahip olması ile mümkün olabilecektir.

Turizm sektöründe üretilen mal ve hizmetlerin taşınması mümkün olmadığından üretildiği yerde tüketilmelidir. Turizm sektöründeki üretilen bu ürünlerin stoklanamaz olması tüketilmeyen ürünlerin ve hizmetlerin direkt zarar olarak görülmesine neden olmaktadır [10].

Turizm sektöründe diğer endüstrilerle karşılaştırıldığında daha az girdi kullanılarak daha fazla çıktı elde edildiği görülmektedir. Bunun en önemli nedeni ise ekonomik anlamda fiyatlandırması zor olan doğal güzelliklerin, tarihi yapıların ve dini yerlerin kazanç elde edilebilecek biçimde kullanılmasıdır [3].

Turizm sektörünün özellikle deniz-kum-güneş turizminin bir diğer özelliği ise dönemselliktir. Bu bölgelere yapılan turizm seyahatleri yılın belirli aylarında artmaktadır. Ancak bu alanda hizmet veren işletmeler 365 gün ve 24 saat hizmet vermektedir [19].

Turizm sektörünün bir diğer özelliği ise turizm talebinin fiyat esnekliğinin birden büyük olmasıdır. Talebin fiyat esnekliğinin birden büyük olması üretilen ürünün talebinin fiyattaki değişimlere çok duyarlı olduğunu göstermektedir. Bu duruma en güzel örnek

zorunlu olmayan lüks mallar verilmektedir. Turizm ürünlerinin tüketicilerin öznel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik lüks bir ihtiyaç olması ve turizme ilişkin talebin başka türden mal ve hizmetlere kayabilmesi talebinin fiyat esnekliğinin birden büyük olmasına neden olmuştur [21].

1.3. Türkiye’de Turizm Sektörü

Türkiye, yaklaşık 800.000 km² yüzölçümü itibarıyla Avrupa'nın ve Ortadoğu'nun en büyük ülkelerinden biridir. Ayrıca, üç tarafı deniz ile çevrilidir ve 8300 km'den uzun kıyı şeridinde sahiptir. Türkiye bulunduğu coğrafi konum itibarıyla çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış ve bu sebeple sahip olduğu tarihi, arkeolojik alanları ile dünyadaki önemli yerlerden biri haline gelmiştir. Böylelikle Türkiye'nin turizm alanında sunduğu fırsatlar deniz, güneş ve kum ile sınırlı kalmamıştır. Türkiye, turizm adına keşfedilmeyi bekleyen zengin bir doğal ve kültürel karışıma sahiptir [12].

Turizm ekonomik refaha ulaşmak için kolay, etkili ve görece ucuz bir enstrüman olarak görülmektedir. Ancak, Türkiye turizm endüstrisini geliştirme konusunda Akdeniz Bölgesinde ki diğer turizm ülkelerine göre nispeten geç kaldığı ifade edilmiştir. Turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel etkilerinden yararlanmak için 1960'lı yıllarda bir takım küçük girişimlerde bulunulmasına rağmen, 1980'li yıllara kadar turizmi geliştirmek için ciddi ve sağlam adımlar atılmamıştır [2].

1963 yılında Türkiye'nin planlı döneme geçişiyle birlikte turizm sektörü kalkınma planında yer almaya başlamıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin cari açık sorununu gidermek için turizme daha fazla önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Zengin turizm potansiyeline sahip bölgelerin, doğal ve tarihi varlıkların değerlendirilerek etkin bir turizm politikası uygulanması hedeflenmiştir [21]. Bu dönemdeki en önemli turizm alanındaki çalışma ise 1963 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın kurulmuş olmasıdır.

Türkiye 1970'lerde hem ekonomik hem de siyasi olarak bir takım sıkıntılar yaşaması sebebiyle turizme yönelik yatırımlar ve hedefler gerçekleştirememiştir. Türkiye 'de 1970'lerin sonlarına kadar ekonomik büyüme ithal ikameci sanayileşme politikası ile yapılmaya çalışılmıştır. Ancak, 1973-1974 ve 1978-1979 petrol krizleri ile birlikte ithal

ikameci sanayileşme politikasının tıkanıdığı fark edilmiştir. Bunların sonucunda 24 Ocak 1980' de yepyeni bir ekonomik anlayışa geçilmiştir. İthal ikameci sanayileşme modeli bırakılarak, ihracata yönelik sanayileşme modeli benimsenmiştir [22]. Benimsenen bu model ile birlikte devletin ekonomi üzerindeki etkisi küçülmeye başlamış, devalüasyon yapılarak ihracat desteklenmeye çalışılmış ve yabancı sermayenin ülke içine gelmesi için teşvikler sağlanmıştır. İhracata yönelik sanayileşme politikası benimseyen Türkiye açısından turizmin ekonomik etkileri değerlendirildiğinde, turizm yurtdışından minimum destekle sağlanan döviz geliri olarak görüldüğü ifade edilmiştir [23].

1982 yılında Turizm Teşvik Kanunu çıkarılarak turizme ilişkin yatırımların artması ve yatırımların önündeki engellerin giderilmesi hedeflenmiştir. Sağlanan teşvikler ve uygulanan politikalar ile çok sayıda yerli-yabancı tesis inşa edilerek ülkemizde bir turizm altyapısı kurulmaya çalışılmıştır. 1980'lerin ortalarına kadar turist sayındaki artış yavaş bir biçimde gerçekleşirken, Turizm Teşvik Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle ve uygulanan politikalar ile birlikte bu yıllardan itibaren oldukça büyük bir hızla artmaya başlamıştır [19]. Söz konusu kanun düşük faizli ve uzun vadeli kredi imkânı sağlamanın yanı sıra katma değer vergisi erteleme, yatırım indirimi gibi birçok teşvik de sağlamıştır. Bu sebeple 1980-1990 yılları arasında Türkiye' de turizm sektörü hızlı bir büyüme gerçekleştirmiştir. 1980 yılında 1.2 milyon olan turist sayısı 1990 yılında 5.3 milyona ulaşmıştır. Aynı şekilde 1980 yılında 3.2 milyon dolar olan turizm geliri 1991 yılında 2.6 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Ancak asıl artış oranı 1990 yıllardaki yatırımların meyvelerinin toplandığı 2000-2010 yılları arasında gerçekleşmiştir [19].

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre; 2001 yılında 13 450 127 kadar yerli ve yabancı turist sayısı ile yaklaşık 10.5 milyar dolar gelir getirirken, 2015 yılında 41 617 530 kişiye ulaşmış ve toplamda 31 milyar doların üzerinde gelir kazandırmıştır. 2015 yılındaki yabancı turist sayısı yaklaşık 35 milyon kişiyken, yerli turist sayısı sadece 6 milyon olarak kalmıştır [24].

1.4. Turizm Sektörünün Ekonomik Etkileri

Turizmin az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için en önemli özelliklerinde biri ekonomik etkilerini kısa zamanda göstermesidir. Bu sebeple turizmin bir ülkede ya da

bölgede yarattığı etkileri değerlendirirken, ekonomik büyümeye, ekonomik kalkınmaya nasıl yardımcı olacağını, istihdam yaratmadaki etkilerini, devletin gelir ve harcamalarda yaptığı etkileri, ödemeler bilançosuna etkisini incelemek gerekmektedir.

1.4.1. Turizm sektörünün ödemeler dengesi üzerine etkisi

Ödemeler bilançosu bir ülkenin diğer tüm ülkeler ile yaptığı iktisadi faaliyetlerin ve hareketlerin parasallaştırıldığı bir tablo olarak tanımlanmaktadır. İktisadi açıdan bakıldığında, ödemeler dengesinin oluşması için, ülkelerin dışarıdan elde etmiş olduğu gelirin dışarıya yapmış olduğu ödemelere eşit olması gerekmektedir [1]. Eğer bir ülkenin dışarıdan elde ettiği toplam gelir miktarı, dışarıya yapmış olduğu ödeme miktarından fazla ise ödemeler dengesinde fazlalık, bunun tam tersi söz konusu olduğunda ödemeler dengesinde açıklık olduğu ifade edilmektedir [25]. Ödemeler dengesinde cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, net hata ve resmi rezervler hesabı olmak üzere dört ana hesap bulunmaktadır. Bu hesaplardan cari işlemler hesabı ve sermaye hareketleri hesabı ödemeler dengesinin iki temel hesabını oluşturmaktadır.

Turizme ait gelirler ve giderler ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabı, hizmetler alt başlığında yer almaktadır. Turizmin ödemeler dengesi üzerindeki etkisi turizm hareketine katılan tüketicilerin gittikleri ülkede yaptıkları harcamalar üzerinden olmaktadır. Turist sayısının artması, satılan ürünlerin artması ile sonuçlandığında döviz gelirleri artacak ve ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Turizm hareketinden sağlanan döviz gelirleri, ülkede yaşayan insanların yurt dışında yapmış olduğu harcamalardan fazla ise turizm, cari işlemler hesabında fazlalığın oluşmasına neden olmaktadır.

Çizelge 1.3. Turizm bilançosu [10]

Aktif Dış Turizm (Turizm Gelirleri)	Pasif Dış Turizm (Turizm Giderleri)
Turistlerin ülkedeki konaklama, ulaştırma, yeme-içme, eğlence v.b. ödemeler	Turizm amaçlı tüketim malları ve hediyelik eşya dış alımı
Turizm amaçlı tüketim malları ve hediyelik eşya dışsatımı	Turizm amaçlı yabancı sermaye yatırımları ve ülke dışına kar transferleri
Turizm amaçlı dış yatırımlar ve ülkeye kar transferleri	Yabancı ülkelerdeki turizm amaçlı kiralanan tesislere yapılan ödemeler
Yabancıların kiraladıkları turizm amaçlı tesislerin kira geliri	Yabancı ülkedeki personel için yapılan eğitim giderleri
Yabancıların ülkedeki turizm amaçlı reklam ve tanıtım harcamaları	Yabancı turizm işletmelerine ödenen komisyonlar
Yabancıların ülkedeki banka ve sigorta kuruluşlarına yaptığı ödemeler	Yerli işletmelerin dış ülkelerdeki banka ve sigorta kuruluşlarına yaptığı ödemeler
Diğer döviz girdileri	Diğer döviz çıktıları
Net Giderler	Net Gelirler

Yukarıdaki çizelge 1.3. incelendiğinde turizm bilançosunun aktif dış turizm ve pasif dış turizm olmak üzere iki kalemden meydana geldiği görülmektedir. Ülkeye gelen turistlerin yapmış olduğu her türlü harcama, turizm geliri olarak turizm bilançosunun aktifinde yer almaktadır. Yurtdışına giden turistlerin yapmış olduğu harcamalar ise turizm bilançosunun pasifinde yer almaktadır. Bu sebeple aktif dış turizmde meydana gelen fazlalık ödemeler bilançosu üzerinde pozitif etki yaratmaktadır.

Bugün dünyada hem ödemeler dengesi fazlası veren ülkeler için hem de ödemeler dengesi açık veren ülkelerin turizmi ulusal seviyede desteklemelerinin nedeni, ödemeler dengesine yapmış olduğu katkılardan kaynaklanmaktadır. Döviz sıkıntısı ve ödemeler dengesi açığı olan ülkeler için turizm ihtiyaç duyulan dövizin sağlanmasında çok önemli bir endüstridir. Çünkü normal koşullar altında ülkede üretilen her türlü mal ve hizmetin ihraç edilmesi söz konusu olmazken, bu ürün ve hizmetlerin turistlere satılması ile döviz geliri elde edilmektedir. Bu sebeple turizm bir yandan görünmez ihraç kalemi diğer taraftan bacasız sanayi olarak adlandırılmaktadır [1].

Turizmde üretilen mal ve hizmetlerin taşınması mümkün olmadığından üretildiği yerde tüketilmesi sebebiyle, elde edilen dövizin maliyeti diğer sektörlerdeki ihraç ürünlerinden elde edilen döviz maliyetlerinden görece daha düşük olmaktadır. Ayrıca turizm yarattığı her bir birim döviz için diğer endüstrilere oranla daha az dış girdi yani daha az döviz

çıkışına yol açmaktadır [26]. Bütün bu nedenler düşünüldüğünde turizmin ödemeler dengesinde döviz kaynağı olarak görülmesine neden olmaktadır.

Uluslararası ticarete dengeleyici bir faktör olan turizmin bir diğer olumlu etkisi, ödemeler fazlası veren ülkelerin bu fazlalık sonucu ülkede enflasyonla karşılaşmamak adına ülke vatandaşlarını turizme yönlendirmeleridir. Ülke vatandaşlarını çeşitli teşvikler ile dış turizme yönlendiren ülkeler ödemeler dengesini yapılan dış harcamalar yoluyla dengeye getirmektedirler [19].

Pearce [27], gelişmekte olan ülkeler için uluslararası turizmin geliştirilmesi, gereksinim duyulan yabancı para gelirlerini arttırması açısından diğer endüstrilere göre bir takım üstünlüklere sahip olduğunu belirtmiştir. Bu üstünlüklerin, turizmin sürekli büyümekte olan bir sektör olmasıyla daha da önem kazandığını ifade etmiştir. Turizm pazarını, tüketicilerin turistik ürünü tüketmek için üretim yerine gitmek zorunda olmaları sebebiyle ithal ikamesi etkin olarak görmektedir. Son olarak ise turizmin ülkeler açısından dış ticaret açığını kapatmadaki gücü ile ülkelerin dışa bağımlılığının azalmasında etkili bir araç olarak görmektedir.

Turizm gelirleri birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu dövizin sağlanmasında önemli bir role sahip olmaktadır. Türkiye'de cari açık sorunu uzun yıllardır en önemli sorunlardan biri olarak görülmektedir. Turizm gelirleri, Türkiye'nin döviz ihtiyacının karşılanmasında giderek daha önemli bir role sahip olmaktadır. Bazı araştırmacılar cari açığı, yaşanan ekonomik krizlerin temel nedenlerinden biri olarak görmektedir. Türkiye planlı kalkınma dönemine geçiş ile birlikte cari açık sorununu, turizm gelirleri yardımıyla azaltmayı hedeflemiştir. Bu sebeple Türkiye' de turizmin gelişmesi plan dâhilinde yapılmaya başlanmıştır.

Çizelge 1.4. Türkiye turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapama payı [24]

YIL	Dış Ticaret Açığı (DTA) \$	Turizm Geliri	Turizm Gelirinin DTA Kapama payı (%)
2007	62 790 965	27 214 988	43.34
2008	69 936 378	30 979 979	44.30
2009	38 785 809	32 006 149	82.52
2010	71 661 113	33 027 943	46.09

Çizelge 1.5. Türkiye turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapama payı [24] (devam)

YIL	Dış Ticaret Açığı (DTA) \$	Turizm Geliri	Turizm Gelirinin DTA Kapama payı (%)
2011	105 934 807	36 151 328	34.13
2012	84 066 659	36 776 645	43.75
2013	99 858 613	32 308 991	32.35
2014	84 508 918	34 305 903	40.59
2015	63 268 398	31 464 777	49.73
2016	55 995 686	22 107 440	39.48

Yukarıdaki çizelge 1.4. Türkiye'nin turizm gelirlerinin dış ticaret açığını kapatma açısından önemini göstermektedir. Çizelge 1.4.'de Türkiye'nin dış ticaret açığının devam ettiği ve turizmin özellikle krizin yaşandığı 2009 yılında dış ticaret açığını kapatmadaki payının %82,52 olduğu görülmektedir. Turizm sektörünün dış ticaret açığını kapatmadaki rolü giderek önem kazanmaktadır.

1.4.2. Turizm sektörünün gelir yaratıcı etkisi

Bir ülkenin ulusal geliri bir yıl gibi belli bir ekonomik dönemde ürettiği tüm mal ve hizmetlerin değeriyle ifade edilmektedir ve bu gelire Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) denilmektedir [28].

$$GSYH = C + I + G + (X - M) \quad (1.1)$$

Turizm yukarıdaki GSYH formülünde verilen kalemlerin tüm aşamalarında etkili olmaktadır. İlk olarak turist harcamalarının büyük bir kısmı tüketim harcamalarından (C) oluşmaktadır. Bu tüketim harcamaları yurtiçi turizminden ya da uluslararası turizmden yurtiçindeki turizme etki eden harcamalardır. İkinci olarak işletmelerin (I) ya da kamunun (G) turizme yönelik yatırım harcamalarından oluşmaktadır. İşletmeler tarafından demirbaşlar, araç gereçler; kamu tarafından yapılan altyapı ve üstyapı yatırımları bunların bir kısmını oluşturmaktadır. Üçüncü olarak bir ülkeye diğer ülkelerden gelen turistlerin harcamasıdır (X). Bu bir anlamda ihracatı oluşturmaktadır. Son olarak tam tersi olan, bir ülkenin turizm hizmetlerini satın alması (M) ile ithalat gerçekleşmektedir [29].

Turizm birçok sektörü doğrudan veya dolaylı olarak mal ve hizmet üretim miktarlarında artış meydana getirmesi gibi olumlu yönde etkilemektedir. Turizmden elde edilen gelir diğer sektörlerdeki üretim faktörleri sahipleri tarafından harcanarak, gelirin ekonomi içinde çeşitli şekillerde el değiştirmesi ile sonuçlanmaktadır. Böylelikle turizmden elde edilen gelir diğer üretim faktörleri sahiplerine de gelir açısından katkı sağlamaktadır.

Turizm diğer bir taraftan tüketim üzerinden de ekonomiyi etkilemektedir. Turizm ile birlikte artan tüketim harcamaları ekonomide canlılığa ve paranın el değiştirmesine olanak sağlamaktadır. Ekonomide paranın el değiştirme hızı Irving Fisher' ın değişim denklemi ile aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir [1].

$$MV = PY \quad (1.2)$$

Denklemden M para stoğu, V işlem dolanım hızı, P fiyat düzeyi, Y ise geliri temsil etmektedir. Bu denklemde de görüldüğü üzere paranın dolanım hızında meydana gelen bir artış, eşitliğin diğer tarafındaki gelir üzerinde de artış meydana getirecektir. Başka bir deyişle para ne kadar çok el değiştirirse, gelir üzerinde etkisi de o kadar fazla olacaktır.

Turizm sektörünün gelir üzerindeki etkisini ölçebilmek için, turizm alanında üretilen toplam mal ve hizmetlerin bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca turizm endüstri içindeki birçok sektörü doğrudan veya dolaylı olarak etkilediğinden, turizmden elde edilen gelirin diğer sektörlerdeki etkisini de ele almak gerekmektedir. İlk olarak turistlerin yaptığı harcamalar ekonomideki tüketim harcamalarını artırarak dolaysız bir gelir artışına neden olmaktadır. Daha sonra turistlerin yaptığı harcamalar ile elde edilen gelirler tarım, sanayi ve inşaat gibi sektörlerde harcanarak, o sektörlerin sahipleri açısından da gelir meydana getirmektedir. Turizm ile ekonomide oluşan gelir, başka sektörlerin gelirlerinde çarpan etkisi oluşturarak çoğalmaktadır. Çarpan, harcama yoluyla ekonomiye giriş yapan paranın, ekonomideki diğer sektörler açısından gelir oluşturması ve paranın bu şekilde ekonomi içinde birden fazla dönmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntemle turizm faaliyetlerinin diğer sektörlerin üzerinde yaratmış olduğu ekonomik etkileri ölçmek mümkün olmaktadır.

Ekonomide çarpanın matematiksel ifadesi aşağıdaki denklemlerle ifade edilmektedir.

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (1.3)$$

Yukarıdaki eşitlikteki (C)'nin açılımı ise şöyledir;

$$C = C_0 + cY \quad (1.4)$$

Formüldeki (M)'nin açılımı ise şudur;

$$M = M_0 + mY \quad (1.5)$$

Buna göre formül şu şekilde tekrar düzenlenir;

$$Y = C_0 + cY + I + X - (M_0 + mY) \quad (1.6)$$

$$Y = cY - mY + C_0 + I + X - M_0$$

$$Y(1 - c + m) = C_0 + I + X - M_0$$

$$Y = \frac{C_0 + I + X - M_0}{(1 - c + m)}$$

Gelire bağımlı tüm veriler (k) ile simgelendiğinde aşağıdaki şu eşitlik kullanılmaktadır;

$$k = \frac{1}{(1 - c + m)} \quad (1.7)$$

Bu aşamadan sonra başlangıçtaki gelir formülü yeniden yazıldığında şu şekilde olmaktadır;

$$Y = k(C_0 + I + X - M_0) \quad (1.8)$$

Gelirden bağımsız tüm veriler ile k katsayısı arasındaki ilişki ise şöyledir;

$$\Delta Y = k\Delta A_0 \quad (1.9)$$

Yukarıdaki eşitlikte (Y) Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı, (C) Tüketim harcamalarını,(I) Yatırım harcamalarını, (G) devlet harcamalarını, (X) ihracat harcamalarını, (M) ithalat harcamalarını göstermektedir. Tüketim harcamaları ve ithalat harcamaları gelirin bir fonksiyonudur. Tüketim fonksiyonu $C = C_0 + cY$ şeklinde ifade edilmektedir. Burada C_0 : Otonom Tüketimi yani gelir sıfır olsa bile yapılan tüketimi göstermektedir, c : Marjinal Tüketim Eğilimini yani gelirdeki bir birimlik artışın tüketimde yaratacağı artışı göstermektedir. İthalat fonksiyonu: $M = M_0 + mY$ şeklinde ifade edilmiştir. Burada (M_0) Otonom İthalatı yani gelir sıfır olduğunda yapılan ithalattır, (m) Marjinal ithalat eğilimi göstererek, gelirdeki bir birimlik artışın ithalatta yaratacağı ne kadar artış meydana getireceği anlamına gelmektedir. Diğer değişimler gelirden bağımsız otonom harcamalardır (A_0) veya gelirdeki değişimden etkilenmeden yapılan harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple otonom harcamalardaki değişim (ΔA_0) ile gelir arasındaki değişimi (ΔY), “k” çarpan katsayısı göstermektedir [1].

Turizm gelirlerinin ekonomi içinde ne kadar etkili olduğunu çarpan katsayısı göstermektedir. Turistlerin gitmiş oldukları bölgelerde yapmış oldukları her türlü turistik tüketim harcaması, ülke ekonomisine hem doğrudan hem de dolaylı yollardan gelir meydana getirmektedir. Turistlerin yaptığı harcamalar ile işletmeler tarafından elde edilen gelirler, işletmenin devamlılığının sağlanması adına farklı sektörlerden mal veya hizmet alınarak diğer sektörler gelir olarak aktarılmaktadır. Bütün bu işlemlerin sonucunda harcama ve gelir arasında oluşan akım göstermiştir ki; turistik harcamalar sayesinde elde edilen gelir başlangıçtaki bire bir artış etkisini aşarak daha fazla etki meydana getirmektedir.

Söz konusu çarpanın etkisi her ülkenin ekonomik durumuna göre değişiklik arz etmektedir. Eğer bir ülkede turizme yönelik yapılan yatırımlarda girdi olarak ithal ürünler kullanılıyorsa, çarpanın etkisi oldukça düşük olacaktır. Ancak Türkiye’de olduğu gibi turizm alanındaki hizmetlerin birçoğuna ait girdiler ekonominin kendi içerisinde üretiliyor olması, çarpanın etkisini de büyütmektedir [30].

Turizmin ekonomi içindeki yerini belirleyen en önemli göstergelerden bir diğeri ise toplam turizm gelirlerinin GSYH içindeki yeridir. Çizelge 1.5.' te 2007-2016 yılları arasındaki turizm gelirlerinin GSYH içindeki payı gösterilmektedir.

Çizelge 1.6. Türkiye turizmin GSYH içindeki payı [24]

Yıllar	Turizm Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı
2007	3.2
2008	3.4
2009	4.1
2010	3.4
2011	3.6
2012	3.7
2013	3.9
2014	4.3
2015	6.2
2016	2.6

Yukarıdaki çizelge 1.5.'de görüldüğü üzere Türkiye'de turizm gelirlerinin GSYH içindeki payının düşük olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeni ise yapılan hesaplamalara sadece yurtdışından gelen turistlerden elde edilen döviz gelirlerinin dâhil edilmesi, yurtiçindeki turistik faaliyetlerden elde edilen gelirlerin dâhil edilmemesidir. Yurtiçindeki turistik faaliyetlerden elde edilen gelirlerinde dâhil edilmesi ile birlikte söz konusu payın GSYH içindeki yerinin artacağı ifade edilmiştir [20].

Turizmin ülkenin geliri üzerindeki bir diğeri etkisi vergiler üzerinden olmaktadır. Ülkeye gelen her turist, tıpkı o ülkenin vatandaşları gibi yapmış olduğu harcamalar ve faydalanmış olduğu hizmetler için vergi vermektedirler. Satın alınan hizmetten ya da üründen alınan dolaylı vergilerin yanı sıra, ülkeye dışarıdan gelen yabancı turistlerden alınan gümrük vergileri veya giriş ücretleri gibi doğrudan vergilerde alınmaktadır. Sonuç itibariyle turizmin gelişmesi ülkelerin vergi gelirleri açısından da önem arz etmektedir.

1.4.3. Turizm sektörünün istihdam yaratıcı etkisi

Ekonomide emek, doğa, sermaye ve girişimci olarak bilinen tüm üretim faktörlerinin hepsinin üretim faaliyetlerine katılmasına tam istihdam denilmektedir. Sadece bir kısmının üretim faaliyetlerine katılması eksik istihdama neden olmaktadır. Emek faktörünün eksik istihdamı ekonomi literatüründe işsizlik olarak ifade edilmektedir [31]. Gelişmekte olan ülkelerin artan nüfus artışı ile birlikte en önemli sorunlarından birini işsizlik oluşturmaktadır. Turizm sektörü, sadece harcamalar yoluyla gelire ve ödemeler dengesine sağladığı katkılar ile değil, aynı zamanda turizm talebini karşılamak adına istihdama da katkılar sağlamaktadır.

Turizm sektöründe makineleşmenin sınırlı olması sebebiyle sektör, yapısı gereği yoğun bir şekilde emek gücüne ihtiyaç duymaktadır. Turizmin insanla ilgili olması, turizm sektörünün yoğun bir şekilde insan faktörüne bağlı olmasına neden olmaktadır. Turizm sektörünün bu özelliği, sektörün geliştirilmesi ile birlikte yeni iş olanaklarının artırılmasında ve istihdam üzerinde önemli rol oynamaktadır [4].

Turizm sektörünün istihdam üzerindeki etkisi, turizmin gelişmesine ve turizme yönelik talebe bağlı olarak değişmektedir. Turizmin gelişmesi ile turistik tesis yatırımları artmakta ve işgücüne olan talepte artmaktadır. Ayrıca turizmin 35 farklı sektör ile doğrudan ilişki içinde olması, söz konusu sektörlerinde gelişmesine ve iş gücü ihtiyacının artmasına neden olmaktadır. Böylelikle istihdam üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı olarak katkı sağlamaktadır. Konaklama, yiyecek, içecek, ulaşım, eğlence, hediyelik eşya sektörlerinde yapılan turistik harcamalarda turizmin, doğrudan istihdam yaratıcı etkisi olmaktadır. Bu sektörlerdeki hareketlilik tarım, sanayi, petrol, giyim gibi sektörlerle de yansımaktadır.

Turizm alanında faaliyet gösteren işletmeler açısından turistik harcamalar sayesinde meydana gelen üç farklı istihdam şeklinden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki, konaklama ve yiyecek-içecek gibi turizm alanlarında faaliyet gösteren tesislerin talep ettiği istihdam, ikincisi turizmle doğrudan ilişki içinde olmayan ama sektöre girdi sağlayan diğer sektörlerdeki istihdam, sonuncusu ise turizm bölgelerinde turizm gelirlerinin yeniden harcanması ile meydana gelen ek istihdamdır [32].

Turizmin istihdam üzerindeki olumlu etkilerine rağmen, mevsimsellik olma özelliği dolayısıyla istihdamda dalgalanmalar meydana getirmektedir. Söz konusu sektör bazı sezonlarda aşırı istihdam talep ederken, bazı sezonlarda eksik istihdam sorunu meydana getirmektedir. Her sezon turizm alanında faaliyet gösterebilecek projeler geliştirmek ve turizm türlerini çeşitlendirmek, bütün bu sorunlara bir ölçüde çözüm olarak görülmektedir [33].

Aşağıdaki çizelge 1.6.'da görüldüğü gibi, turizmin istihdama katkısı giderek artmaktadır. Turizm sektöründe yaşanan olumlu gelişmeler ile birlikte turizmin doğrudan istihdama katkısı 2007-2016 yılları arasında %82' lik bir artışla 435 bin kişiden 791 bin kişiye ulaşmıştır. Turizmin dolaylı istihdam verileri ise %44'lük bir artışla 1 milyon 252 bin kişiden 1 milyon 807 bin kişiye yükselmiştir. Turizmdeki 2007-2016 yılları arasındaki toplam istihdam verilerine bakıldığında %53.91 oranında arttığı görülmektedir ve 2007 yılında 1 milyon 688 kişi iken 2016 yılında bu rakam 2 milyon 598 kişiye yaklaşmıştır. Çizelge 1.6.'daki on yıllık döneme bakıldığında turizmin istihdamdan aldığı pay ise %8 civarında olmuştur.

Çizelge 1.7. Türkiye'de turizm sektöründe istihdam (Bin Kişi) [24]

Yıllar	Doğrudan İstihdam	Yıllık Değişim Oranı (%)	Dolaylı İstihdam	Doğrudan + Dolaylı İstihdam (1)	Türkiye'de Toplam İstihdam (2)	Pay (1/2) (%)
2007	435	-10.78	1 252	1 688	21 189	7.97
2008	458	5.19	1 283	1 742	21 194	8.22
2009	451	-1.47	1 373	1 825	21 277	8.58
2010	458	1.37	1 152	1 609	22 594	7.12
2011	487	6.47	1 367	1 855	24 110	7.69
2012	507	4.00	1 308	1 815	23 937	7.58
2013	531	4.84	1 450	1 981	24 602	8.05
2014	580	9.16	1 550	2 130	25 933	8.21
2015	614	5.86	1 596	2 210	27 341	8.08
2016	791	28.93	1 807	2 598	30 200	8.05

1.4.4. Turizm sektörünün diğer sektörler üzerine etkisi

Endüstriler üretimlerini gerçekleştirebilmeleri için diğer sektörlerden faydalanmaktadırlar. Turizmde aynı şekilde başka endüstrilerin çıktılarını kullanmaktadır. Dolayısıyla turizmin bir bölgede gelişmesi diğer sektörleri de etkilemektedir.

İlk olarak turizmin tarım sektörü üzerindeki etkisine bakacak olursak tarım, turizme yönelik en önemli girdiyi sağlayan sektör olarak görülmektedir. Artan turizm talebi ile birlikte turistlerin yiyecek-içecek ihtiyaçlarının karşılanması için tarımsal ürünlere olan talepte artış meydana gelecektir. Tarımsal ürünlere olan talep artışı ise, söz konusu ürünlerin fiyatlarının yükselmesine yol açarak ürünlerinin değerinin artmasına neden olacaktır. Gerçek değerleri ile satılan ürünler sayesinde üreticilerin gelir seviyesinde de artış olacaktır. Böylelikle o bölgelerde yaşayan ve tarımsal faaliyetler ile uğraşan insanların da tarıma vermiş oldukları önem artacaktır. Ekili ve dikili alan miktarlarında meydana gelen artış ile birlikte, o alanlarda çalışacak işgücüne duyulan ihtiyaçta da gözle görülür artışlar meydana gelecektir. Bu durum özellikle kırsal bölgelerde görülmektedir. Kırsal turizmin gelişmesi ile birlikte ev hanımları konserve, meyve, köy ekmeği, salça gibi tarımsal ürünleri satarak gelir elde etmektedirler [4]. Aynı zamanda tarımsal ürünlerdeki çeşitlilik, kaliteli ürün ve hizmet sunumu turizme yönelik talebinde olumlu etkilenmesine neden olmaktadır [34].

Tarımın turizmin geliştiği bölgelerde gelişmesi yapılan turizm çeşidine göre değişmektedir. Kırsal ya da doğa turizmi gibi doğa ile uyumlu turizm çeşitlerinde, arazi sahipleri arazilerini kamp alanı olarak açmakta ve bu şekilde gelir elde etmektedirler [35].

Ancak turizm sektörünün geliştiği bölgelerde tarımsal alanların turizm alanı olarak kullanılmaya başlanması, yerel ekonomiler üzerinde bir takım olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Yapmış oldukları tarımsal faaliyetler dışında herhangi bir geliri olmayan yerel halkın, tarım arazilerini turizm için satmaları ekonomik açıdan zor duruma düşmelerine neden olmaktadır [1]. Bu noktada yapılması gereken, verimli alanların tarımsal faaliyetler için kullanılması, görece verimsiz yerlerin ise turizm amaçlı kullanılması olmalıdır.

İkinci olarak turizmin sanayi sektörü üzerindeki etkisi turizmin geliştiği bölgelerdeki altyapı ve üstyapı yatırımları üzerinden şekillenmektedir. Söz konusu yatırımlar

gerçekleştirilirken sanayi ürünlerine olan ihtiyaç artmaktadır. Turistik bölgelerde konaklama tesisi, yol, içmesuyu, kanalizasyon, haberleşme, otopark gibi hizmetlerin yapımında demir çelik, çimento ve kum gibi çeşitli sanayi ürünlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Böylelikle bu sektörler ekonomik anlamda turizmin gelişmesi ile hareketleneceklerdir.

Üçüncü olarak turizmin hizmet sektörü üzerindeki etkisine bakacak olursak, gelişen turizm ve turistik yatırımlar sayesinde hizmet sektörü üzerinde sürükleyici bir etkisi olduğundan bahsetmek mümkündür. Bir bölgede turizmin gelişmesi bölgenin ihtiyacı olan hizmetlerin sunulmasını da hızlandırmaktadır.

2. BÖLGESEL KALKINMA VE BÖLGESEL KALKINMADA TURİZMİN ROLÜ

Bir ülkenin ya da bölgenin gelişmiş, az gelişmiş olarak adlandırılması sanayileşmesini tamamlayıp tamamlaması ile ölçülmektedir [32]. Ancak sanayide yeterli kaynağı ve gelişme olanağı bulunmayan bölgeler için, bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi bakımından var olan turizm potansiyellerini kullanmaları dengeli bir şekilde gelişmelerinin mümkün olmasını sağlayacaktır [10]. Bu bölümde kalkınma ve bölgesel kalkınma ile ilgili kavramlara açıklık getirilmiş, turizmin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisine değinilmiştir.

2.1. Kalkınma Kavramı

Kalkınma kavramı yapısı gereği dinamikdir ve bu sebeple tek bir tanımının yapılması mümkün olmamaktadır. Aynı zamanda her ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumun farklı olması, farklı kalkınma tanımlarının oluşmasına neden olmaktadır.

Kalkınma ve büyüme kavramları, teorik anlamları ve uygulama yerleri farklı olmasına rağmen genellikle birbirleri ile karıştırılmaktadır [36]. Kalkınmanın büyümeden farkını ortaya koyan en önemli şey sosyal boyutunun olmasıdır. Ekonomideki nicel büyüklükler büyüme ile ifade edilirken, nitel değişimler kalkınma kavramı ile açıklanmaktadır. Kalkınma büyümeden daha geniş bir anlamı içinde barındırarak; gelirdeki artışın yanı sıra o gelirin ülke içinde adil bir şekilde dağılımını, okuma ve yazma oranındaki artışı, tamamlanmış kentsel altyapı ve üstyapı yatırımlarını, hasta başına düşen doktorun yüksek olmasını ve kültürel ihtiyaçların karşılanması oranını içermektedir [37]. Sanayi Devrimi ile birlikte toplumsal yapıda birtakım değişimler meydana gelmiştir. İşçi sınıfı ile sermaye kesimi arasındaki toplumsal sınıf mücadelesi daha da netleşmiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler, doğal kaynakların hızla sanayide tüketilmesi gibi sosyolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Diğer taraftan sanayileşme sürecini yakalayamayan, Birinci Dünya Savaşı, Büyük Ekonomik Buhran ve İkinci Dünya Savaşı ile birlikte sanayileşmesini ancak 1950 yıllarda gerçekleştirmeye başlayan ülkeler, kalkınma planları ile ekonomik büyümelerini gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir [38]. Bütün bu

sebeplerden dolayı birçok ülkede kalkınma ve ekonomik büyüme kavramları aynı anlamda kullanılmıştır.

Ekonomik büyüme üretim kapasitesinde meydana gelen artış ile birlikte yatırım, istihdam gibi makroekonomik verilerdeki artış olarak tanımlanmaktadır [39]. Ekonomik kalkınma ise üretim kapasitesinde artışla birlikte toplumdaki sosyal, kültürel ve siyasi yapılarıdaki ilerlemeyi de içinde barındırmaktadır. Böylelikle toplumun her alanda refah seviyesinin yükselmesi anlamını da karşılamaktadır.

Bir ülkede kalkınmanın var olması için üretim kapasitesinde devamlı bir artış ve bu artışın reel olması gerekmektedir. Geçici süreli üretim artışı ekonomide iyileşmenin oluşmasını engelleyerek refah artışını da düşürmektedir. Diğer taraftan reel olmayan yani satın alma gücünde artış meydana getirmeyen üretim artışı ile kalkınmadan söz edilmesi yanıltıcı olmaktadır [40].

Todaro [41], kalkınmanın tarifini yaparken üç temel olgudan bahsetmiştir. Bunlardan ilki insanların yaşam kalitesini iyileştiren ortamların varlığı, ikincisi kişinin kendine saygı duyması ve haklarını gözetmesi, son olarak insanların her an seçebilme ya da ayırabilme şansına sahip olması olarak sıralamaktadır.

Hirschman [42], ekonomik kalkınmayı yapbozun parçalarına benzetmiştir. Kalkınma ekonomik anlamda gerçekleştiğinde zincirleme olarak sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda iyileşme meydana getirmektedir. Yapbozun bir parçası yerini aldığı diğer parçaları yerlerini bulmakta kolaylaşmaktadır.

Kalkınmanın tanımının ekonomik ve sosyal yapıdaki iyileşme olarak ele alınması, söz konusu kavramın tanımının insanın merkez alınarak yapıldığını göstermektedir. Kalkınma, bireylerin her türlü yaşam haklarını korumayı, sağlıklı bir çevreye, eğitime ve eşit imkânlarla ulaşmalarını amaçlamaktadır [43].

Kalkınmada üç önemli unsur bulunmaktadır. Bunlar ekonomik, sosyal ve insan kalkınması olarak belirlenmiştir. Ekonomik kalkınma insanların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin sağlam bir ekonomik yapıda üretilmesidir. Sosyal kalkınma sosyal açıdan iyi

yaşam koşullarının sağlanması, eğitim ve sağlık kalitesinin yükseltilmesi, sosyal güvenlik, altyapı yatırımlarının eşit bir şekilde paylaşılmasını kapsamaktadır. İnsan kalkınması ise kalkınmayı gerçekleştirmek adına bireylerin sahip oldukları yetenekleri kullanmalarını hedeflemektedir. Bu noktada bireyin eğitimi büyük bir önem taşımaktadır.

Kalkınma ile ekonomik büyümenin aynı anlamı taşımadığı, ekonomik büyümesini gerçekleştiren ülkelerde yoksulluğun azalmadığı ve toplumsal sorunların çözümlenmediği fark edildiğinde anlaşılmıştır. Bu sebeple kalkınma yoksulluğun azaltılması, işsizliğin düşürülmesi ve eşitsizliğin giderilmesi açısından tekrardan tanımlanmıştır [44].

Amartya Sen [44], kalkınmada temel unsur olarak insanın neleri yapabildiğini ve ne olabildiğini ele almıştır. Bireyin özgürleşmesi ve sosyal adaletin sağlanması insani gelişmenin gerçekleşmesini sağlayacaktır ve böylelikle kalkınma sağlanmış olacaktır.

2.2. Bölge Kavramı

Ekonomik gelişmenin ülke üzerindeki etkisine, dengeli dağılımı olup olmadığına bakılabilmesi adına bölge kavramı üzerinde yoğunlaşmaktadır [45]. Latince’de regio olarak yazılan ve çevre, alan anlamına gelen bölge kavramı, ülkemizde tam açıklaması olmamakla birlikte çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmıştır [46]. Kavram farklı amaçlar için farklı tanımları içerisinde barındırması sebebiyle, tanımı yapılırken sınırlarının çizilmesini güçleştirmektedir. Her disiplinde tanımı değişmesine rağmen içeriğinde coğrafi bir alanı göstermektedir. Bölge kelime anlamı olarak bir mekânı belli parçalara ayırma anlamına gelmesinin yanı sıra bir takım benzerlik ya da farklılıklara göre hareket etme özelliğini de içinde barındırmaktadır.

Ekonomi literatüründe bölge bir kent kadar küçük ve bir ülke kadar geniş olmayan alanı ifade etmektedir [47]. Başka bir tanıma göre bölge, belli bir coğrafi alanı kaplayan, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları benzeyen, ortak dili konuşabilen insanların yaşadığı yerler olarak ifade edilmiştir [48].

Ekonomik yapı açısından bölgeleri homojen, polarize ve plan bölgeleri olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür. Gelir düzeyi, ekonomik faaliyetleri, sosyal özellikleri,

fiziksel yapıları benzerlik gösteren bölgeler homejen olarak tanımlanmıştır. Ekonomik gelişme düzeylerine göre farklı olan bölgeler arasında meydana gelen kutuplaşmalar bölgelerin polarize olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Bölgelerin sorunlarına ve niteliğine göre ekonomik ya da sosyal planların oluşturulduğu, kalkınma politikalarının belirlendiği bölgeler ise plan bölgelerini oluşturmaktadır. Ekonomik yapı bakımından ayrılan bölgelerin ortak amacı bölgeler arası dengesizlikleri ortadan kaldırmak olarak ifade edilmiştir [45].

Ekonomik gelişme düzeylerine göre bölge ayrımı, tıpkı gelişmiş ülke ile az gelişmiş ülke ayrımının yapıldığı gibi az gelişmiş bölge ve gelişmiş bölge şeklinde yapılmaktadır [46]. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçerken bazı bölgelerde sanayi yoğunlaşıp, gelir seviyesi yükselirken bazı bölgeler geride kalmıştır. Söz konusu bölgelerin gelir seviyesi ülke ortalamasının altında kalmaktadır. Ancak mevcut kaynaklar değerlendirildiğinde, yatırımlar bu bölgelere çekildiğinde az gelişmişlikten gelişmişliğe doğru hızla ilerleyeceklerdir. Gelişmiş bölgeler ise az gelişmiş bölgelere göre sanayileşmiş, yatırım alanları fazla, eğitim ve sağlık hizmetleri ileride ve gelir dağılımı yüksek olan bölgelerdir [49]. Bölgeler arasındaki bu gelişmişlik farklarını en aza indirmek için her bölgenin sahip olduğu özelliklere göre kalkınma planları yapılmaktadır.

2.3. Bölgesel Dengesizlik Kavramı

Ülkelerin kalkınma sürecindeki en önemli problemlerinden biri ulusal ekonomi içinde yer alan bölgelerin aynı gelişmişlik düzeyine sahip olmaması yani bölgeler arası dengesizlik ya da gelişmişlik farkının bulunmasıdır [50].

Üretim, tüketim ve bölüşüm gibi ekonomik olaylarda meydana gelen dengesizlikler ekonomik dengesizlik kavramı ile açıklanmaktadır. Sosyo-ekonomik göstergelerin dengesiz olduğu bölgelerde bölgesel dengesizlikler mevcuttur. Bölgesel dengesizliğin tanımı ise ülke içindeki bölgeler arasında meydana gelen her çeşitten eşitsizlikler olarak yapılmaktadır. Dar anlamda ele alındığında bölgesel dengesizlik kavramı, ekonomik ve sosyal fırsatlarda meydana gelen eşitsizlikler olarak ifade edilmiştir. Ekonomik fırsatlardaki eşitsizlik, farklı bölgelerde yaşayan insanların ücretli iş bulma ve alınan ücretler konusunda aynı fırsatlara

sahip olmaması şeklinde tanımlanmıştır. Sosyal fırsatlarda eşitsizlik ise eğitim, sağlık ve kültürel anlamda eşit imkânlarla erişimin sağlanmaması olarak ifade edilmiştir [51].

Bölgelerdeki geri kalmışlığın sebepleri doğal kaynaklara erişimin eşit olmamasına, devletin uygulamış olduğu politikalara ve sosyo-kültürel yapının farklı olmasına bağlanmaktadır. Bölgenin sanayi alanında gelişmemiş olması ve iş bulma imkânının kısıtlı olması iş gücünün diğer bölgelere göç etmesine neden olarak, az gelişmiş bölgelerde işsizlik oranının artması ile sonuçlanmaktadır. Bu durum devletlerin bölgeleri arasında adil kalkınma sağlayacak politikaları uygulamaya zorlamaktadır [52].

Bölgesel kalkınma ihtiyacının doğmasına neden olan bölgeler arasındaki dengesizlikler üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar coğrafi dengesizlikler, ekonomik dengesizlikler ve sosyal dengesizliklerdir. Coğrafi dengesizlikler yukarıda anlatıldığı üzere coğrafi bakımdan elverişli olan bölgelerin diğer bölgelere oranla daha gelişmesi anlamını taşımaktadır. Ekonomik dengesizlikler üretim faktörleri aynı olan iki bölge arasındaki pazar paylarının farklı olmasından kaynaklanan gelir eşitsizliğinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Sosyal dengesizlik ise her bölgede yaşayan insanların sosyal hizmetlerden aldığı payın aynı olmayışından kaynaklanmaktadır [53]. Bu noktada önemli olan bölgeler arasındaki farklılaşmaya neden olan faktörlerin belirlenerek, bölgesel kalkınma planlarının o faktörler üzerinden yapılmasıdır.

2.4. Bölgesel Dengesizliğin Yol Açtığı Değişmeler

Tarihsel sürece bakıldığında, gelişen bölgelerin giderek gelişme gösterdiği, geride kalan bölgelerin ise bu duruma uyum sağlayamadığı görülmektedir. Ancak gelişme gösteren bölgelerin, geride kalan bölgeler üzerinde ekonomik, sosyal ve demografik alanlarda yansımaları olmaktadır.

Ekonomik alanda meydana gelen yansımaların ilki az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere iş gücünün kayması ile şekillenmektedir. Az gelişmiş bölgede genellikle tarım sektöründe çalışan nüfus, gelişmiş bölgelere kayarak sanayi sektöründe çalışmaya başlamaktadır. Böylelikle tarım sektöründe meydana gelen gizli işsizlik azalmaktadır. Bir diğer ekonomik yansıma olarak gelişmiş bölgelerde kullanılmaya başlayan teknolojik

ürünlerin ya da yeni araçların az gelişmiş bölgelerde kullanılması gösterilmektedir. Böylelikle gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere teknoloji transferi olmakta ve ekonomik gelişmeleri için katkı sağlamaktadır [54].

Sosyal alanda meydana gelen değişimler az gelişmiş bölge ile gelişmiş bölge arasındaki ulaşım ağının gelişmesi ile oluşmaktadır. Gelişen ulaşım sayesinde bölgeler arasında üretim ve tüketim biçimleri benzemeye başlamaktadır. Altyapı, eğitim, sağlık gibi alanlarda meydana gelen gelişmelerin mekânsal olarak dağılımı söz konusu olmaktadır [54].

Demografik anlamda meydana gelen değişimler özellikle gelişmiş bölgelerdeki nüfus artışı ile birlikte meydana gelmektedir. İlk olarak nüfus artışı tüketim ürünlerine olan talebin artması ile bu ürünlerin fiyatının artmasına neden olmaktadır. Özellikle barınma konusunda arsa, konut ve kira bedellerinin artması gecekonduların oluşmasına neden olmaktadır. Söz konusu alanlarda kentsel ve sosyal altyapının olmayışı birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Gelişmiş bölgelerde nüfusun artması aynı zamanda iş gücü arzını da arttırmaktadır. Yüksek iş gücü arzı ücretlerin düşmesine ve kayıt dışı istihdamın artmasına neden olmaktadır [55].

2.5. Bölgesel Kalkınma

Kalkınma toplumdaki nitel ve nicel gelişmeleri ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkarken, bölgesel kalkınma ise kalkınma kavramının mikro bazda ele alınması olarak ifade edilmektedir. Bir bölgede meydana gelen refah artışı olarak tanımlanan bölgesel kalkınma, her bölge için farklı tanımları da içinde barındırmaktadır.

Ülke içerisindeki her bölge ekonomik ve sosyal yapısı bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar ülkelerin gelişmiş ya da az gelişmiş olmasına bağlı olarak da şekillenmektedir. Bu noktada az gelişmişlik kavramı karşımıza çıkmaktadır. Az gelişmişliği tam anlamıyla ifade etmek için aşağıdaki özelliklerinden bahsetmek gerekmektedir. Bu özellikler [53];

- Yetersiz eğitim, sağlık, barınma ve beslenme koşulları
- Kişi başına düşen gelirin yetersiz olması

- Sanayileşme hızının düşük, tarım sektörünün ekonomide hâkim sektör olması
- Yüksek nüfus artış hızının olması
- Kamu kaynaklarının yetersizliği
- Sosyal ve kurumsal yapıların gelişmemesi
- İşsizlik oranının yüksek olması
- Altyapı ve üstyapı yatırımlarının yetersizliği

Az gelişmişlik her ülkede farklı sebeplerden dolayı oluşmaktadır. Bu özelliklerin ülke içindeki farklı bölgeler arasında geçerli olması bölgeler arası dengesizlik sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca bazı bölgelerin jeopolitik konumu o bölgenin diğer bölgelere göre daha gelişmiş olmasına neden olurken, tam tersi coğrafi konumu dolayısıyla ekonomik gelişmesini sağlayamayan bölgelerde bulunmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde bazı bölgeler buldukları coğrafi konumları itibarıyla önemli ekonomi merkezleri haline gelmişlerdir. Örneğin İpek Yolu üzerinde yer alan bölgeler ekonominin toplanma merkezleri haline gelirken, yeni ticaret yollarının bulunması ile İpek Yolu önemini kaybettiğinde söz konusu bölgelerin merkez olma özellikleri de sona ermiştir [54].

Ekonomik gelişmenin başladığı bir bölgede diğer ekonomik faaliyetlerin de aynı bölgede yoğunlaşması iki sebeple açıklanmaktadır. Bunlardan biri firmaların pozitif dışsallıktan faydalanmak istemeleri bir diğeri ise içsel ölçek ekonomisinden yararlanmak istemelerinden kaynaklanmaktadır.

Ölçek ekonomisi işletmelerin daha fazla üretmeleri ya da daha fazla tesiste üretim yapmaları durumunda birim maliyetin düşmesi olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle işletmeler üretim tesis ölçeklerini en uygun düzeye çekerken, buldukları bölgede daha fazla ekonomik faaliyette bulunacaklardır. Dışsallık ise ekonomide yer alan bir işletmenin diğer işletmeler üzerinde yaratmış olduğu doğrudan veya dolaylı etkilerdir. İşletmeler birbirlerinin pozitif dışsallıklarından faydalanmak adına aynı bölgede bulunmaya çalışmaktadır. Sonuç olarak ekonomik gelişmenin bazı bölgeler üzerinde yoğunlaşmasının ekonomik nedenlerden kaynaklandığı görülmektedir. Ekonominin yoğunlaştığı bölgeler ile diğer bölgeler arasında eşitsizliğin meydana gelmesi kaçınılmaz olduğu gibi ekonomik gelişmenin gerçekleşmesi için gerekli koşullardan birini teşkil etmektedir. Ancak bu

bölgelerde meydana gelen ekonomik yoğunlaşma emek başta olmak üzere diğer kaynaklarında bu bölgelere kaymasına neden olmaktadır. Bu süreç bölgesel dengesizliğin şiddetini arttırmaktadır [51].

Ekonomik gelişmenin yoğun olduğu bölgelerin aşırı göç alması nüfusun yurt genelinde eşit bir şekilde dağılmasına engel olmaktadır. Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu gelişmiş bölgelerde, çarpık kentleşme ve doğal kaynakların dengesiz bir şekilde tüketilmesi başta olmak üzere birçok sorunla karşılaşmaktadır. Diğer taraftan göç veren bölgelerde ise nüfusun azalması ile birlikte eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerde aksamalar görülmekte, alt yapı ve üst yapı hizmetleri azalmakta ve bölgeler gelişmemektedir. Bütün bu durumlar söz konusu bölgeler için bölgesel kalkınma politikalarının hazırlanmasını ve uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Bölgesel kalkınma politikalarının uygulanması aşamasında bir takım ilkelere sahip olmak gerektiği belirtilmiştir ve bu ilkeler şu şekilde sıralanmıştır [56].

- Ülke kaynakların bölgelere aktarılması yapılırken ekonomik ve sosyal olarak toplumun bütünleşmesi ilkesi esas alınmalıdır.
- Yerel kaynakların varlığını devam ettirebilmesi için güvenli ortam sunulmalıdır.
- Var olan kaynaklar değerlendirilmeli, kullanılmayan kaynaklar harekete geçirilmelidir.
- Kaynaklara ulaşılabilirliğin sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.

2.5.1. Bölgesel kalkınma politikasının amaçları

Bölgesel kalkınma politikalarının, bölgesel kalkınma sorununu tek boyutlu bir bakış açısıyla değerlendirmemesi gerektiği için bir amaç belirleme ihtiyacı doğmaktadır. Bölgesel kalkınma politikalarının amacı geri kalmış bölgelerdeki ekonomik ve sosyal dengesizlikleri gidermek olarak ifade edilmiştir. Bu sebeple büyüme, istikrar, dengeleme ve eşitleme olmak üzere üç temel amaç bulunmaktadır [57].

Büyüme amacı

Ekonominin ülke içinde hızlı bir şekilde gelişmesi, bölgelerde büyümenin sağlanması ile mümkün olmaktadır. Kamu ve özel sektörün işbirliği halinde hareket etmesi ekonomik büyümenin ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması için önemli bir güç olarak görülmektedir. Her bölgenin imkân ve kaynaklarını en iyi şekilde kullanarak, ülkenin büyümesine olan katkısı arttırılmalıdır.

İstikrar amacı

Geri kalmış bölgelerdeki en önemli sorunlardan biri insanlar için sürekli ve düzenli bir iş ve gelir olmamasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu bölgelerin ekonomisi genellikle tarımsal faaliyetlere dayanmaktadır. Tarımda yapısı gereği mevsimlik ve konjonktürel dalgalanmalardan etkilenmektedir. Böylelikle bu faaliyetlerden elde edilen gelir sürekli ve düzenli olmamaktadır. Bu sebeple bölgedeki ekonomik faaliyetlerin istikrarlı olması adına yapısal dalgalanmalardan etkilenmemesi için önlemler alınmalıdır.

Dengeleme ve eşitleme amacı

Ekonomide kaynak dağılımı yapılırken bölgeler arasında eşit bir şekilde dağıtım yapılması bölgelerin kalkınması açısından önem arz etmektedir. Kamu hizmetlerinin eşit bir şekilde gerçekleştirilmesi ekonomik ve toplumsal refah seviyesinin dengelenmesini sağlayacaktır. Bölgelerde altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi sadece ekonomik olarak değil toplumsal ihtiyaçların karşılanması adına yapılması gereken hizmetlerdir. Ülke nüfusunun yurt genelinde rasyonel bir şekilde dağılımının sağlanması bölgelerin dengeli gelişmesi için politika amaçlarından birini oluşturmaktadır.

2.5.2. Bölgesel kalkınma politikasının araçları

Bölgede yaşayan insanların ekonomik ve sosyal açıdan belli bir yaşam düzeyine yükseltilmesi anlamına gelen bölgesel kalkınma, bütün toplumların gündeminde temel bir amaç olarak varlığını korumaktadır. Herkes için geçerli olan bu amacın gerçekleşmesi birbirinden farklı politika araçları ile sağlanmaktadır.

Bölgeler arası gelişmişlik farklarını gidermek için beş temel bölgesel kalkınma aracı bulunmaktadır. Bunlar ekonomik faaliyetlerin teşvik tedbirleriyle az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi, bölgesel kalkınmanın sağlanması için kamu yatırımlarının yapılması, yönetsel örgütün bölgesel kalkınma sorunlarına adaptasyonunun sağlanması ve metropoliten bölgelerin gelişmesinin sınırlandırılması araçlarıdır.

Merkezi idareler az gelişmiş bölgelerdeki ekonomik faaliyetleri geliştirmek adına bir takım teşvik tedbirleri uygulayarak, bölgeleri daha avantajlı konuma getirmeyi amaçlamaktadır [58]. Söz konusu teşvikler arasında gelir ve gümrük vergisi muafiyeti ya da indirimi, katma değer vergisi erteleme, resim ve harç istisnası, uzun vadeli ve düşük faizli krediler sağlanması, istihdam ve enerji desteği gibi mali ve vergisel teşvikler yer almaktadır [59]. Son yıllarda araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yönelik kapsamlı teşviklerde vermeye başlanmıştır. Bu alanlarda uygulanan vergi indirimleri ve istisnalar teşviklerin başında gelmektedir [60]. Bölge planlama politikalarının tutarlı bir şekilde geliştirilmesi ve uygulanan teşvikler bölgesel dengesizliklerin giderilmesi veya en aza indirilmesi için büyük önem arz etmektedir. Çünkü teşvik uygulamaları meydana getirdiği ek avantajlar ile hem var olan işletmelerin karlılığını artırmakta hem de yeni yatırımların gelmesine ön ayak olmaktadır. Böylelikle geri kalmış bölgelerin kalkındırılması hızlı bir şekilde sağlanabilmektedir. Ancak burada önemli olan nokta teşviklerin uygun bölgeler için yerinde ve verimli şekilde kullanılmasının sağlanmasıdır [60].

Kamu yatırımlarının doğrudan ya da yerel idareler tarafından gerçekleştirilmesi bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılmasında önemli rol oynamaktadır. Kamu gerek altyapı yatırımlarının yapılmasında gerekse işletmeler kurup çalıştırılmasında doğrudan yer alarak bölgesel kalkınmada etkin bir araç olarak görülmektedir. Devletin bizzat kurmuş olduğu işletmeler kar elde etmeye başladığında özel sektöre devredilmektedir. Piyasa ekonomisi politikası benimseyen ülkelerde bu şekilde olmaktadır. Bölgeye yapılan yatırımlar hem ekonomik ve toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına hem de özel sektör yatırımlarının gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Ancak bu yatırımların ülke genelinde adil bir şekilde dağıtılması bölgesel dengesizliklerin giderilmesi bakımından önemlidir. Bölgelerin gelişebilmesinde rol alan bir diğer faktör fiziki sermaye yatırımlarıdır. Eğitimli, girişimci ve vasıflı insan gücünün varlığı rekabetçi ekonomi koşullarının vazgeçilmez

tamamlayıcıları olarak kabul edilmiştir [59]. Bu noktada kamudan eğitim ve sağlığa ayrılan payın yüksek olması az gelişmiş bölgeler ile gelişmiş bölgeler arasındaki farkın azaltılmasında önemli rol oynamaktadır.

Bölgesel kalkınma politikalarının merkezi idareler tarafından yapılmasının ve denetlenmesinin mümkün olmadığı durumlarda yönetimde bölgesel örgütlenmeye gitmek gerekmektedir. Söz konusu yönetim her türlü yetkiyi elinde bulundurma gücüne sahip merkezi idare, yerel idare ve halk arasında esnek ve şeffaf bir yapı içerisinde faaliyette bulunmalıdır [61]. Ayrıca politikaların yürütülmesinde gerekli olan mali olanakların sağlanması, yeterli personelin istihdam edilmesi ve halkın kalkınma faaliyetlerine katılması gibi birbirini tamamlayıcı işlemler, yöneticiler tarafından iyi koordine edilmelidir [51].

Metropolitan bölgelerin gelişmesinin sınırlandırılması ile gelişmiş bölgelerin aşırı göç almasından kaynaklanan bir takım sorunların önlenmesine yönelik tedbirler alınmak istenmektedir. Bölgelerde meydana gelen aşırı nüfus yoğunluğu, çarpık kentleşme, doğal kaynakların dengesiz tüketimi ve altyapı hizmetlerinin yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Söz konusu gelişmiş bölgelere olan göçü önlemek amacıyla bölge girişlerinde vergi uygulaması başlatmak ya da giriş esnasında vize uygulamak, göç veren bölgelerdeki sosyal ve ekonomik faaliyetleri canlandırmak gibi çözümler üretileceği ifade edilmiştir [58]. Bölgesel kalkınma politika araçlarının ilk üç tanesi geri kalmış bölgeleri kalkındırma amacı taşırken, metropolitan bölgelerin gelişmesinin sınırlandırılması ise gelişmiş bölgelerin sınırlandırılmasına yönelik olduğu ifade edilmiştir [51].

2.6. Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Yeri ve Önemi

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin gelişmişliğe ulaşmasında genellikle sanayi sektörü en uygun sektör olarak kabul görmüştür [32]. Ancak ülke kalkınmasında sanayileşmenin payının büyük olmasına rağmen, bölgelerin gelişim potansiyelleri dikkate alınarak, hizmet sektörünün ekonomi içindeki aldığı payın artırılması ile bölgesel kalkınmanın sağlanması da mümkün olmaktadır.

Bölgesel kalkınmada bir hizmet sektörü olarak turizm önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle ekonomisi kırılgan olan az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde sermaye

birikimi ve döviz geliri sağlaması bakımından turizm sektörünün taşıdığı önem daha da artmaktadır. Çünkü turizm uluslararası etkisi ile ele alındığında gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere doğru döviz akışını sağlamaktadır. Böylelikle bölgeler arasında meydana gelen para akışı, bölgelerin gelişme süreçlerinde ihtiyaç duydukları finansal desteğin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır [62].

Turizm yapısı bakımından emek yoğun bir sektör olduğundan, bir bölgede turizmin gelişimi, istihdamı ve buna bağlı olarak da geliri önemli ölçüde etkilemektedir. İstihdam üzerindeki etkisi turizme yönelik talebe bağlı olmakla birlikte, turizmin o bölgede gelişimi ile de yakından ilişki içindedir. Sonuç olarak bir bölgede turizm talebi ne kadar artarsa aynı oranda istihdam artışı meydana gelmektedir. Diğer taraftan gelir üzerindeki etkisine bakıldığında milli geliri hem harcamalar üzerinden hem de çarpan mekanizması yoluyla etkilediği görülmektedir. Ekonomide yer alan birimlerden birinde meydana gelen harcama diğer birimler için gelir anlamına gelmektedir. Turizmde ülke içinden ya da dışarıdan gelen turistlerin yeme, içme, konaklama, ulaştırma, eğlenme ve alışveriş gibi ihtiyaçlarını karşılamak için yapmış olduğu her türlü harcama ilk olarak kendi toplamı kadar gelir meydana getirmektedir. Daha sonra bu harcamalardan gelir elde eden üretim faktör sahiplerinin çeşitli ihtiyaçları için yapmış oldukları harcamalar, gelir- harcama döngüsüne dâhil olacaktır. Böylelikle dolaylı ya da dolaysız bir şekilde turizm sektöründe meydana gelen gelir, çarpan yoluyla katlanarak milli gelir üzerinde olumlu etkiler meydana getirecektir. Turizmin bölgelerdeki gelir dağılımının düzelmesi ve istihdam üzerinde önemli bir rolü olduğunu söylemek mümkündür [63].

Turizmin kalkınma üzerindeki önemini arttıran faktörlerden bir diğeri ise söz konusu sektörün geniş kapsamlı bir teknolojiye ihtiyaç duymadan gelişebilmesidir. Hammadde ve teknoloji açısından dışa bağımlı olmaması, sektörün başlangıcı ve daha sonra gelişimi için önemli bir etkidir. Gelişmekte olan ülkelerde dışa bağımlılığının ve işsizliğin yüksek olduğu göz önüne alındığında, turizm sektörünün emek yoğun ve dışa bağımlılığının az olması, bölgelerin gelişiminde büyük önem taşımaktadır [62].

Turizmin kalkınma açısından önemini arttıran bir diğer konu ise ekonomideki diğer sektörlerle oranla geri kalmış bölgelerin, ekonomik gelişmelerini gerçekleştirebilmesi için daha etkili ve kısa sürede çözüm üretebilmesidir. Bunlardan en önemlisi bölge halkı için

alternatif gelir fırsatları sunmasıdır. Turizmin geliştiği bölgelerde yaşayan halkın üretmiş olduğu tarımsal ve hayvansal ürünler kolayca pazarlanabilmektedir. Diğer taraftan bölge halkı kendi bölgesine ait el sanatlarını ve hediyelik eşyaları, turistler aracılığıyla dünyanın dört bir tarafına taşıyarak bölge ekonomisine katkılar sağlamaktadır. Bu ve buna benzer başka ekonomik faaliyetlerin artması bölge ekonomisinin gelişimine ciddi katkılar sunmaktadır [23].

Turizm sektörünün diğer birçok sektör ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişki içerisinde olması ekonomide geniş bir alanda yer edinmesine neden olmaktadır. Turizm taşıdığı özellikler bakımından 35 farklı sektörü doğrudan etkilemektedir. Bunun anlamı bir bölgede gelişme gösteren turizm 35 farklı sektör üzerinde de doğrudan bir gelişme meydana getirecektir. Söz konusu sektörlerin gelişmesi bölge ekonomisinin gelişimi ve bölgenin az gelişmişlik probleminin çözümü için önemli rol oynamaktadır. Meydana gelen bu değişimlerin bir diğer etkisi bölgenin ekonomik yapısı ve ekonomik faaliyetleri üzerinde olmaktadır. Farklı ürünlere karşı talep yaratmak ya da var olan talebi artırmak bölgede yeni endüstrilerin doğmasına ya da gelişmesine olanak sağlamaktadır [26]. Ancak bu durum bölgedeki turizm türüne ve bölgenin yapısına göre farklılıklar göstermektedir [4].

Turizmin bir bölgede gelişmesinin bölge kalkınmasına sağladığı bir diğer katkı, bölge halkı tarafından evlerin turistlere kiraya verilmesi ya da pansiyon olarak kullanılması üzerinden gerçekleşmektedir. Özellikle otel ya da pansiyon yapımına müsait olmayan ya da yeterli konaklama imkânı bulunmayan bölgelerde yöre halkı evlerini kiraya vermektedir. Ayrıca bazı bölgelerde yöre insanın korumuş olduğu kültürü yakından tanımak isteyen turistler, bölge halkının yaşam tarzını daha yakından tanımak isteyerek evlerinde konaklamayı tercih etmektedirler. Böylelikle bölge halkı hem kendi gelirlerini arttırmakta hem de bölgenin ekonomik potansiyeline katkı sağlamaktadır [64]. Yurtdışından ya da yurtiçindeki büyük kentlerden gelen turistlerin gelirlerinin bu şekilde bölge halkına aktarılması gelir dağılımının gerçekleştiğini göstermektedir. Ülke genelinde ve uluslararası düzeyde turizm aracılığıyla gelirin yeniden dağılımı söz konusu olmaktadır. Bu kapsamda bölgeler arasındaki gelir dağılımında dengesizlik giderilmekte ve sosyal adalet ilkesi uygulama alanı bulmaktadır [65].

Turizmin altyapı ve üst yapı hizmetlerinin gelişmesi üzerindeki etkisi bölgeler arası kalkınma bakımından önemlidir. Bir bölgede turizmin gelişmesi ile birlikte altyapı ve üstyapı sorunu azalmaktadır. Çünkü altyapı gelişimi sınırlı kalan bölgelerde turizmin gelişeceğini söylemek oldukça güçtür. Başta elektrik, su, kanalizasyon, atık su arıtma gibi hizmetler olmak üzere ulaşım, eğlence ve alışveriş merkezleri gibi hizmetlerin getirilmesi bölgesel kalkınmayı etkileyecektir. Bu şekilde bölge halkının yaşam koşulları daha iyi olacak ve yaşam standartları yükselecektir [66].

Gelişmekte olan bir turizm bölgesinde doğal, tarihi ve arkeolojik alanların korunması bilinci de oluşmaktadır. Çevre dostu ürünlerin ve çevreye duyarlı bir yaşam tarzının tercih edilmeye başlanması temiz bir çevrenin oluşmasına ya da var olana çevre kalitesinin iyileştirilmesine neden olarak yerel halkın ekonomik anlamda kalkınmasına da katkıda bulunmaktadır. Çevre sorunlarının ciddi ve geri dönülmeyecek boyutlara ulaşması bölge halkının yaşam kalitesini düşürdüğü gibi, turizmin bölgedeki ekonomik performansını da negatif etkilemektedir. Kısa zamanda ve plansız bir şekilde turizmin gelişmesi, turistik yerleşim alanlarında iktisadi yönden mutluluk kaynağı olarak görülürken, çevresel yönden afet olarak görüldüğü belirtilmiştir [67]. Turizm bölgelerinde sürdürülebilir çevre projelerinin geliştirilmesinin, bölgenin gelişmesine de büyük katkısı olacağı ifade edilmiştir [65].

Doğal ve iktisadi olarak kaynak yetersizliği sorunu olan bölgelerin diğer bölgelere göre büyüme ve değişim süreci geride olmaktadır. Gelişme sürecinde geride kalan bölgelerin gizli kalmış yerel zenginliklerinin harekete geçirilmesi, kamunun hızlı ve etkin bir biçimde kaynak aktarımı ile de mümkün olmaktadır. Söz konusu kaynak aktarımı iki şekilde olmaktadır. Bunlardan ilki kurulacak işletmelerin finansman ihtiyacını karşılayarak destek olmak, diğeri ise doğrudan projelendirilen altyapı ve üstyapı yatırımlarını gerçekleştirmektir. Geri kalmış bölgelerde bulunan ve turizme uygunluğu tespit edilen yerlerin, devlet yardımıyla turistik ürüne dönüştürülmesi bölgesel kalkınmaya pozitif etki edecektir. Çünkü bölge içinde yer alan turizme uygun alanların bir takım teşvikler ile turizme açılması sonucu yeni istihdam alanları oluşacaktır. Böylelikle söz konusu bölgeler artık görece ekonomisi gelişmiş bölgelere göç vermek yerine tam tersi göç alan ve nüfusu artan bölgeler haline gelecektir [59]. Ayrıca bu süreç gelişmiş bölgelerdeki nüfus artışından

kaynaklı oluşan çarpık kentleşme ve gecekondulaşmanın önüne geçerek, nüfusun ülke içinde rasyonel dağılmasını sağlayacaktır. Böylece toplumsal sorunların çözülmesinde turizm, pozitif katkılar sağlayarak hem ülke gelişiminde hem de bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde etkin rol oynamaktadır [65].

Bu bağlamda söz konusu bölgelerde turistik arz ürünlerinin oluşturulmasında aşağıdaki unsurlar dikkate alınmalıdır [68].

- Ulaşım ve trafik alanında gerekli olan altyapı eksikliklerini tamamlamak.
- Bölgede bulunan mevcut temiz su kaynaklarını ve temiz havayı korumak.
- Gelecek dönemlere ait bireylerin tatil davranışlarını analiz etmek.
- Turizm bölgelerinde talep edilen faktörleri tamamlamak.

Turizmin bölge ekonomisine olan katkısının artması ya da bölge için yararlı bir sektör olarak gelişmesi, turistik ürünlere olan talebin yeterli olması ile sağlanmaktadır. Bu açıdan talepte meydana gelebilecek eğilimlerin hangi yönde gerçekleştiğini analiz etmek ve eksiklikleri gidermek kaliteli bir turistik ürünün ön koşulunu oluşturmaktadır [68].

Bir bölgede turizmin gelişebilmesi ve bölgenin kalkınmasına katkı sağlayabilmesi için aşağıdaki faktörlerin dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir [20].

- Bölgede yer alan arkeolojik eserler, anıtlar ve festivaller gibi kültürel değerler incelenmelidir.
- Bölgenin coğrafi yapısı, iklimi ve turizme uygun arazilerinin ön analizi yapılmalıdır.
- Bölgedeki mevcut otellerin ve pansiyonların durumu incelenmeli ve yenilerinin yapılabilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.
- Bölgede turizm sektörüne doğrudan ya da dolaylı olarak mal ve hizmet üreten kuruluşların pazar payları raporlanmalıdır.
- Bölgedeki devlet yatırımlarının yeterli ve verimli olup olmadığına bakılmalıdır.
- Bölgede uluslararası turizm talebini etkileyen faktörler araştırılmalıdır.
- Bölgedeki halkın turizme yönelik bakış açısı belirlenmelidir.
- Bölgedeki turizmle ilgili tesislerin iş imkânı sağlama durumu değerlendirilmelidir.

- Bölgede yer alan diğer sektörler ile turizm sektörü arasındaki ilişkiye bakılmalıdır.

Yukarıdaki faktörlerin turizm bölgelerinde incelenmesi ve bu incelemeler doğrultusunda projeler geliştirilmesi turizmin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisini artıracaktır. Bir bölgenin tamamıyla turizm üzerinden gelişeceğini söylemek mümkün değildir. Ancak bölgelerdeki turizm potansiyellerinin yanı sıra bölgenin sahip olduğu her türlü potansiyel varlık birlikte değerlendirildiğinde bölgenin gelişmesi daha da artacaktır [65].

Sanayinin gelişmesi için yeterli kaynak olmayan bölgelerde planlama yapılarak çeşitli turizm projelerinin geliştirilmesi bölgelerin dengeli kalkınmasına yardımcı olmaktadır. Bu durum Türkiye açısından ele alındığında sahip olduğu coğrafi konumu sebebiyle ve birçok medeniyete ev sahipliği yapması dolayısıyla turizm arz potansiyeli açısından nadir bölgelerden biri olduğu görülmektedir. Ancak turizm ile ilgili projelerin bölgesel dağılımı eşit olmamakla birlikte özellikle Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nde kıyı turizmine yoğunlaşmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri hem ekonomik hem de sosyal olarak diğer bölgelerin gerisinde yer alırken hem de turizmin gelişimi iklim ve coğrafi sebeplerden dolayı geride kalmıştır. Oysaki yılın on iki ayına yayılabilecek projelerin yapılması ve turizmin çeşitliliğinin artırılması ile söz konusu bölgelerde gelişmeye başlayacaktır. Ayrıca bu bölgelerde turizmin gelişmesi için teşvik tedbirlerinin alınması, vergi muafiyetlerinin sağlanması, turizme yönelik tesislerin yapılması ve yerel yönetim ile bölge halkına turizme yönelik bakış açısı kazandırılması ile turistlerin bu bölgelere çekilmesi mümkün olabilir [20]. Turizmin görece geri kalmış bölgelerde gelişmesi, bölgedeki iş olanaklarının artmasına ve gelir düzeyinin yükselmesine neden olarak bölgeler arası gelişmişlik farkının azalmasını sağlayacaktır.

Türkiye sahip olduğu iklimi, coğrafyası, kültürel güzellikleri ve tarihi değerleriyle alternatif turizm çeşitleri için elverişli bir konumda yer almaktadır. Ancak sahip olduğu bu değerlerin büyük bir bölümü turizm amaçlı kullanılmamaktadır. Türkiye'nin uzun yıllardır en önemli sorunlardan biri bölgelerarası dengesizlik ve azgelişmişlik olmuştur. Kişi başına düşen gelirin az olması, sermaye birikiminin yetersizliği, işsizlik oranının yüksek olması,

yeterli altyapı ve ulaşım imkânı olmaması gibi bir dizi sorunun turizm yatırım projelerinin arttırılması ile çözülmesi mümkündür.

3.YEREL YÖNETİMLER VE İLLER BANKASI'NDA TURİZM

Bir ülkede ya da bölgede turizmin gelişmesi ya da gelişiminin hızlandırılması için yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Bu bölümde turizmin yerel kalkınmaya katkı sağlayabilmesi adına yerel yönetimlerin rolleri incelenecek olup, yerel yönetimlerin finansman ihtiyacını karşılama görevi bakımından İller Bankası A.Ş.'nin vermiş olduğu krediler ve yapmış olduğu çalışmalar turizm bağlamında incelenecektir.

3.1. Yerel Yönetim Kavramı

Devletin görevleri arasında ülke içerisindeki insanların ortak istek ve ihtiyaçlarını karşılamak vardır. Söz konusu ihtiyaçlar arasında ülkenin güvenliği, toplumun refahı ve adalet gibi hususlar yer almaktadır. Bu tür faaliyetlerin yerine getirilmesi adına kurulan ve tüm toplumu kapsayan merkezi yönetim birimi bulunmaktadır. Ancak merkezi yönetim biriminin ülkenin her bir köyüne, kasabasına ya da kentine hizmet götürmesi içinde bir takım zorlukları da barındırmaktadır. Yerel birimlerin her türlü ihtiyacının merkezi birim tarafından tespit edilmesi ve etkin bir şekilde hizmetlerin yerine getirilmesi rasyonel olmayan bir yönetim biçimi olarak görülmektedir. En önemli sebebi merkezi idarenin yerel bölgeler için almış olduğu kararların ve yapmak istediği hizmetlerin, yerel halkın istek ve ihtiyaçlarını karşılamıyor olması ihtimalidir. Yerel halkın ya da bölgenin ihtiyaçlarının önem sırası yerel yönetimler tarafından daha net bir şekilde belirlenmektedir. Söz konusu yönetimin bölgeyi daha iyi biliyor olması ve bölgenin içinde konumlanması sebebiyle, merkezi yönetimin yapmış olduğu hizmetlere kıyasla daha verimli hizmetler sunduğu belirtilmiştir [69].

Yerel yönetimler, bölgede yaşayan halkın kendi iradesiyle, kendi tercihlerine göre yaşadığı bölge için seçmiş olduğu yasalar ile donatılmış, kendi bütçeleri olan tüzel kişiler olarak tanımlanmıştır [70]. Kuruluşu, görevleri ve sorumlulukları anayasada belirtilen merkezi yönetimin dışında kalan kamu tüzel kişiler olarak tanımlanmıştır [71]. Yerel yönetimler bölge halkına en yakın yerde yer alan, ilk seviyedeki yönetim birimleri olarak görülmektedir.

Yerel yönetimlerin tüzel kişiliğe sahip olması, ayrı bir bütçeye sahip olması, seçimlerle gelenlerden oluşan karar organlarına sahip olması, sınırlı bir özerkliğe sahip olması en önemli özellikleri arasında yer almaktadır. Tüm yerel idarelerin ortak özellikleri ise almış oldukları her türlü kararın ve uygulamış oldukları hizmetlerin buldukları yerel yönetime ait olmasıdır [72].

Yerel yönetimlerin hukuki statüye sahip olması var olma sebeplerini açıklamak içindir. Söz konusu yönetimler ile ilgili kanunlar ise 5393 sayılı Belediyeler Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu' dur.

İnsan ihtiyaçlarının tarihsel süreç içerisinde değişmesi, çeşitlenmesi ve giderek artması, yerel yönetimlerin görevlerinin de çeşitlenmesine ve karmaşıklaşmasına sebep olmaktadır. Ülke genelinde iktisadi ve toplumsal problemler yerel yönetimlerin işlevlerini de etkilemektedir. Çarpık kentleşme, yoksulluk, işsizlik, sosyal düzensizlik, sağlıksız yerleşim, çevre sorunları gibi hususlarla ilgili olarak da halkın yerel yönetimlerden hizmet beklentisi olmaktadır [73].

3.2. Türkiye'de Yerel Yönetimler

Yerel yönetimler ülkemizde il özel idareleri, belediyeler ve köyler olmak üzere örgütlenmişlerdir. Söz konusu yönetimler merkezi yönetimin dışında, kendi özerkliği olan, karar organlarını halkın seçtiği ve kendilerine ait bütçeleri olan kuruluşlardır. Tarihsel süreçte ülkemizde yerel yönetimlerin kuruluşu Tanzimat Fermanı'na kadar dayanmaktadır. Tanzimat Fermanı ile birlikte batılı anlamda düzenlemelerin yapılması ve çok partili döneme geçilmesi ülke içerisinde demokratikleşme hareketlerinin yaşandığını göstermektedir [70]. Demokratik kurumların oluşması ile birlikte yerel yönetimlerin tarihi de başlamıştır.

1921 yılında çıkarılan ve ilk anayasa olarak kabul edilen Teşkilatı Esasiye ile birlikte yerel yönetimlere geniş kapsamlı özerklikler tanınmıştır. Aynı zamanda kamu tüzel kişiliğine sahip demokratik kurumlar oldukları kabul edilmiştir [74]. 1921 Anayasasının birçok maddesinde merkezi idare, yerel yönetimler ve taşra teşkilatından bahsedilmesine rağmen söz konusu kanun savaş yıllarında ve cumhuriyetin kuruluş yıllarında çıkarıldığı için güçler birliği ilkesini ve merkeziyetçiliği benimsemiştir.

1930 yılında çıkarılan 1510 sayılı Belediyeler Kanunu ile birlikte nüfusu belirli bir sayının üzerinde olan, yerleşim alanları arasında mesafe bulunan ve yeterli miktarda gelire sahip olan yerlerin talepte bulunması halinde belediye kurulması maddesi getirilmiştir. İstanbul ve Ankara'daki belediyelere özel statülü belediye adı verilirken, geri kalan belediyeler eşit olarak kabul edilmiştir [75].

1961 yılında çıkarılan anayasa ile birlikte hak ve özgürlükler genişletilmiştir. Söz konusu anayasanın 112. ve 116. maddelerinde yerel yönetimler il, belediye ve köy olmak üzere üçe ayrılmış, belediye başkanı seçimlerinin halk tarafından yapılacağı belirtilmiş ve yerel yönetimler için görevleri oranında gelir sağlanacağı öngörülmüştür [76].

1982 Anayasası'nda 127. madde ile birlikte yerel yönetimlerin üzerindeki merkezi idarenin vesayet yetkisi genişletilmiştir. Yerel yönetimlerin kuruluşu, üzerine düşen görevleri ve sahip olduğu yetkileri yerinden denetim ilkesine bağlı kalarak kanunla düzenlenmesi öngörülmüştür [77]. Yerinden denetim ilkesi ile birlikte merkezi idare, yerel yönetimlerin yapmış olduğu hizmetlerin hukuka uygun olup olmadığına, nasıl yapıldığına sorgulama hakkına ve son kararı verme yetkisine sahip olmuştur. Ancak bu durum yerel yönetimlerin özerkliği ile çelişmektedir [78].

3.3. Yerel Yönetim Türleri

1982 Anayasası'nın 126. ve 127. maddeleri kapsamında yerel yönetimlerin kuruluşu, idari yapılanması ve özellikleri düzenlenmiştir. 126. maddesi ile "Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılmaktadır. İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanmaktadır" [79]. 126 maddenin devamı ise bölge örgütlenmelerinin yasal dayanağını oluşturan "Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilmektedir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenmektedir" hükmü yer almaktadır [79].

127. maddesi ile "mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene

kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileri olduğu” belirtilmektedir.

Merkezi yönetimler ülkenin genelinde görev, sorumluluk ve yetki sahibi olurken, yerel yönetimler belirli coğrafi alanlarda görev ve yetkilerini kullanmaktadırlar. Seçimle göreve gelerek yerel halkın kamusal ihtiyaçlarını sağlamaktadırlar.

3.3.1. İl özel idaresi

Anayasanın 127. maddesinde yer alan İl özel idareleri, ilde yaşayan insanlara yönelik yerel ihtiyaçları ve hizmetleri karşılamak üzere kurulan, kuruluşu yasalarda belirtilen, seçmenler tarafından seçilerek karar organları oluşturulan, kendi bütçeleri olan kamu tüzel kişisi olarak tanımlanmıştır [79]. Söz konusu idarelerin sorumlu oldukları görev alanları buldukları il sınırları içerisinde olurken, diğer iller ile ortak hizmetlerde sağlayabilmektedirler [80]. Genel bütçe vergi gelirlerinden almış oldukları paylar en önemli gelir kaynaklarını oluşturmaktadır [81].

İl özel idarelerinin kurulması illerin kurulması ile birlikte olmaktadır. Başka bir deyişle bir ilin kurulması il özel idaresinin kurulması anlamına gelmektedir. Aynı şekilde mevcut bölge il olmaktan çıkarıldığında veya büyükşehir belediyesi olduğunda, il özel idaresinin tüzel kişiliği de son bulmaktadır [82].

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nun 6. maddesi ile il özel idareleri “il sınırları içerisinde ilin çevre düzeni, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri yapmakla” görevli kılınmıştır. İl sınırları dışında ise “imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri yapmakla” yetkili kılınmıştır [82].

Kanunda yapılan il özel idarelerinin görev ve yetki tanımından da anlaşılacağı üzere il özel idareleri, il sınırlarında yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuştur. Bu sebeple il özel idarelerinin görev ve yetkileri sadece yerleşim yerlerinde olmayıp, daha

geniş alanda orman, tarla ve akarsu gibi alanlarda da bir yerel yönetim birimi olarak görev yapmaktadır [82]. Dolayısı ile il özel idaresi merkezi yönetimin hizmetlerini yerel düzeyde yürütmekle görevli kılınmıştır.

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda il özel idaresinin karar organları il genel meclisi, il encümeni ve vali olmak üzere üç tane olarak belirtilmiştir. İl genel meclisi, il özel idaresinde kararların alındığı yerdir ve üyeleri ildeki seçmenler tarafından seçilmektedir. İl encümeni, il genel meclisinin kendi üyeleri arasından seçtiği hem de valinin birim amirleri arasından seçmiş olduğu üyelere oluşmaktadır. Özellikle bütçe tasarısında, yıllık çalışma programının hazırlanmasında görüşlerini il genel meclisine bildirmektedir. Vali ise il özel idaresine, merkezi yönetim tarafından atanan ve il özel idaresinin en yetkilisi olarak görev alan tüzel kişiliğin temsilcisidir. Valilerin il encümenine başkanlık etmek, il özel idaresinin gelir ve giderlerini takip etmek, il özel idaresini devlet törenlerinde temsil etmek, il halkının huzurunu sağlamak gibi görevleri bulunmaktadır [82].

İlçelerde ise il özel idarenin hizmetlerini yürütmek amacıyla ilçe özel idareleri bulunmaktadır. İlçe özel idaresindeki en yetkili kişi kaymakamdır. İlçe sınırlarının dışında yer alan ancak belediye ve köylerin sorumluluğu altında olmayan alanlarda ilçe özel idareleri görev yapmaktadır. Görevleri ise kanalizasyon, yol ve içmesuyu gibi altyapı hizmetlerini götürmek, ilçede bulunan kaynakların verimli bir şekilde değerlendirilmesini sağlamak ve mevzuatlara aykırı bir şekilde yapılaşmayı önlemektir [82].

3.3.2. Belediyeler

5393 sayılı kanun belediyelerin kuruluşunu, organlarını, yönetimini, görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esaslarını belirlemek üzere çıkarılmıştır [83]. Söz konusu kanunda yapılan tanıma göre belediye: belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisini temsil etmektedir. Yine aynı kanuna göre bir yerin belediye statüsü kazanması için 5 000 ve üzerinde nüfusu barındırması gerekmektedir. İlçe ve ilçe merkezlerinde ise belediyelerin kurulması zorunluluğu bulunmaktadır [84].

İllerde, ilçelerde ve beldelerde belediyeler hizmetleri bakımından en çok hissedilen, halka en yakın olan ve en önemli yerel yönetim kuruluşu olarak görülmektedir. Belediyelerin görev ve yetkileri belirlenmiş yerel hizmetleri karşılamaktan ziyade toplumun ihtiyaç duyduğu yerel nitelikteki genel ihtiyaçları karşılamak amacıyla her türlü faaliyet ve girişimde bulunmaktır.

Belediyelerde belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye başkanı olmak üzere üç tane karar organı bulunmaktadır. Belediye meclisi belediyeye ait kararların alındığı yerdir. 5393 sayılı Kanun'da yer alan usuller ile üyeleri seçilmektedir. Belediye encümeni ise belediye meclisinde alınan kararları yerine getirmek amacıyla oluşturulmuştur. Üyeleri seçilen ve atanan kişilerden oluşmaktadır. 5393 sayılı Kanun'un 37. maddesi ile belediye başkanın yasal statüsü izah edilmektedir. Buna göre belediye başkanı belediye yönetimindeki yer alan en yetkili kişi ve tüzel kişiliğin temsilcisidir. Halk tarafından beş yılda bir yapılan seçimlerle ve çoğunluk usulüne göre göreve gelmektedir. Görev süresince siyasi parti yönetiminde ve denetiminde görev alamaz ve profesyonel spor kulüplerinin bünyesinden başkanlık yapamazlar [84].

Belediyenin görevleri ile ilgili olarak dört adet ilke bulunmaktadır. Bunlar genellik, yetki, liste ve karma sistem ilkeleridir. Genellik ilkesi belediyelerin belediye yasasında yer almayan görevleri yerine getirirken genel bir yetkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Yetki ilkesi ise belediye kanununda belediyeye verilmeyen görev ve sorumlulukların uygulanmasında merkezi idareden yetki almasıdır. Liste ilkesi ise belediyenin görevlerinin teker teker sayılmış olmasıdır. Karma sistem başka kuruluşların görev ve yetki altında olmayan ama kanunda da belediyeye ait olarak belirtilmemiş görev ve hizmetleri belediyenin yapmakla yetkili kılınmasıdır. 5393 sayılı Kanun'da belirtilen bu ilkelerin gerekçesi ise belediye başkanlarının sadece başkanlık görevine odaklanmalarını ve kendi alanlarında faaliyet göstermelerini amaçlamak olduğu belirtilmiştir [84].

5393 sayılı kanunun 39. maddesi ile belediye başkanlarının özlük ve sosyal hakları değiştirilerek belediye başkanlarının devlet memurlarına tanınan haklardan aynı şekilde yararlanabilmesi imkânı sağlanmıştır [84].

Belediyenin görev alanları temel ve isteğe bağlı görev alanları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım, kentsel altyapı ve üstyapı, kent bilgi sistemi, turizm ve tanıtım, çevre sağlığı, sosyal hizmetler, zabıta, itfaiye, temizlik, katı atık, park, yeşil alan, nikâh, mezarlık gibi hizmetler belediyelerin gelirlerine bağlı olarak belirlenen zorunlu görevlerdir. Okul öncesi eğitim kurumu açmak, sağlık tesisi açmak, spor kulüplerini desteklemek, gıda bankacılığı yapmak, belediyelerin mali durumuna ve hizmetlerin ivediliğine göre isteğe bağlı görevler arasında yer almaktadır [84].

Belediyenin gelirleri 5393 sayılı kanununun 59. maddesi ile düzenlenmiştir. En önemli geliri genel bütçe vergi gelirlerinden belediyelere aktarılan paydır. Diğerleri ise ilan reklam vergisi, eğlence vergisi, elektrik ve hava gazı vergisi, çevre temizlik vergisi gibi almış oldukları vergiler, resim, harç ve katılma paylarıdır. Belediyenin taşınır ve taşınmaz mallarından almış olduğu kira, satış veya diğer şekillerde değerlendirilmesinden almış oldukları gelirleri de bulunmaktadır. Yardım ve bağışlarda belediye için bir gelir olarak sayılmaktadır [84].

Türkiye’de belediyelerin kurulması ile ilgili üç yasa bulunmaktadır. Bunlardan ilki 5393 sayılı Belediye Kanunu’na göre kurulan klasik belediyelerdir. Diğerleri ise 5216 sayılı ve 6360 sayılı yasalara göre büyük şehirlerde kurulan büyükşehir belediyeleridir.

3.3.3. Büyükşehir belediyesi

Büyükşehir belediyelerinin kurulma altyapısı 1982 Anayasasınının 127. maddesinde geçen “büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir” ibaresine dayanmaktadır [79]. Sonrasında 1984 yılında çıkarılan 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile ilk olarak büyükşehir belediyeleri yasal düzenlemelerde yer almıştır.

Birçok ülkede büyük şehirler ile diğer şehirler karşılaştırıldığında aynı yönetim anlayışı ile büyük şehirlerdeki problemleri çözmenin mümkün olmadığı görülmektedir [85]. Böylelikle büyükşehir belediyelerinin ortaya çıkış nedeni büyük kentlerde meydana gelen sorunları çözmektir. Ülkemizde 30 adet büyükşehir belediyesi bulunmaktadır. Bunlar ilk olarak Ankara, İstanbul ve İzmir’de, 2012 yılına kadar ise Bursa, Diyarbakır, Sakarya, Adana, Kocaeli, Antalya, Erzurum, Gaziantep, Konya, Mersin, Eskişehir, Kayseri ve

Samsun’ da, 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanunla Balıkesir, Muğla, Kahramanmaraş, Hatay, Aydın, Malatya, Tekirdağ, Manisa, Van, Mardin, Trabzon, Denizli, Şanlıurfa’ da, son olarak 2013 yılında çıkarılan 6447 sayılı Kanun’la Ordu’da büyükşehir belediyesi kurulmuştur. 5216 sayılı Kanun, büyükşehir belediyesi tanımını 12.11.2012 tarihinde yapılan 6360 sayılı Kanun’daki değişiklikle “Sınırları il mülki sınırı olan ve sınırları içerisindeki ilçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayan; idarî ve malî özerkliğe sahip olarak kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisi” şeklinde yapmaktadır. Büyükşehir belediyelerinin sınırlarının il mülki sınırları ile tanımlanması il sınırları içerisindeki köylerin ve beldelerin mahalleye dönüştürülmesine neden olmuştur. Belediye sınırları içerisinde 750.000’den fazla nüfusu barındıran il belediyeleri kanunla büyükşehir belediyesine dönüştürülebilmektedir [86].

Büyükşehir belediyelerinin yetki ve sorumlulukları kanunda düzenlenirken ilçe belediyeleri ile yetki çatışması yaşanmaması adına ayrıntılı bir şekilde sıralanmıştır. Ulaşım, altyapıya, çevre düzenlemeden hastane yapımına kadar kentsel altyapı ve üstyapı hizmetleri büyükşehir belediyelerinin sorumluluğundadır. İlçe belediyelerinin üzerindeki birçok yetki büyükşehir belediyelerine devredilmiştir [86]. Böylelikle ilçe belediyeleri daha etkisiz hale gelmiştir ve yerel yönetimler merkezileşmeye daha yakın olmaya başlamışlardır. 5216 sayılı Kanun’un 27. maddesi belediye hizmetlerinin gerçekleştirilirken büyükşehir belediyesi, ilçe ve ilk kademe belediyeleri arasında uyum ve koordinasyonun büyükşehir belediyesi tarafından sağlanacağı belirtilmiştir. Bu maddeye göre “Büyükşehir kapsamındaki belediyeler arasında hizmetlerin yerine getirilmesi bakımından uyum ve koordinasyon, büyükşehir belediyesi tarafından sağlanır. Büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyeleri veya ilçe belediyelerinin kendi aralarında hizmetlerin yürütülmesiyle ilgili ihtilaf çıkması durumunda, büyükşehir belediye meclisi yönlendirici ve düzenleyici kararlar almaya yetkilidir” [86].

Büyükşehir belediyelerinin ve ilçe belediyelerinin bütçesi büyükşehir belediyelerinin meclisine sunulmaktadır. Hizmetler arasındaki bütünlük bozulmadan bütçe aynen kabul edilebilmektedir ya da değiştirilmektedir. Bu durum 5216 sayılı Kanun’un 25. maddesinde şu şekilde yer almaktadır. “Büyükşehir belediye bütçesi ile ilçe belediyelerinden gelen

bütçeler büyükşehir belediye meclisine sunulur ve büyükşehir belediye meclisince yatırım ve hizmetler arasında bütünlük sağlayacak biçimde aynen veya değiştirilerek kabul edilir” [86].

Büyükşehir belediye başkanı, 5216 sayılı Kanun’da “belediye idaresinin başı ve tüzel kişiliğinin temsilcisi” olarak tanımlanmıştır [86]. Ayrıca büyükşehir belediye başkanı, ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre büyükşehir belediyesi sınırları içindeki seçmenler tarafından doğrudan seçilmektedir. Belediye başkan vekili ise yine aynı şekilde Belediye Kanunu’ndaki usullere göre belirlenmektedir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 17. maddesi ile büyükşehirde yer alan ilçe belediye başkanlarının, büyükşehir belediye başkan vekili olarak görevlendirilmesinin yapılamayacağı belirtilmiştir. Söz konusu maddenin gerekçesi olarak ise ilçe belediyelerinin ve büyükşehir belediyelerinin aynı kişi tarafından yönetilmesinin önüne geçilmeye çalışıldığı gösterilmiştir [87].

3.3.4. Köy idaresi

Yerel yönetimler arasında en eski idare olmasına rağmen köyler, 18.03.1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu ile tüzel kişiliğini almıştır [88]. Köyler söz konusu kanuna göre iki bin kişiden daha az nüfus barındıran, dağınık ya da toplu yerleşimlerin olduğu, tarımsal ve hayvansal faaliyetlerin yoğun olduğu ve cami, okul, otlak, yaylak gibi ortak kullanım alanları bulunan yerleşim yerleri olarak tanımlanmıştır. Köy olabilmek için nüfusun iki binden az olması ve yüz elli kişiden de düşük olmaması gerekmektedir. Ayrıca nüfusu iki binin üzerinde olan ve köy olarak kalan yerlerde bulunmaktadır. Bu noktada yapılması gereken ise Belediye Kanunu’nda yer alan belediye olmanın diğer şartlarını da sağlamak ve belediye örgütüne başvurmaktır [89].

Köyün tüzel kişiliği ise nüfusun yüz elliden az olduğu ya da doğal afet sonucu köy yerleşim alanı ve nüfus ortadan kalktığında son bulmaktadır. Köylerin kurulmasında İçişleri Bakanlığı’nın kararı alınırken aynı şekilde köylerin tüzel kişiliğinin son bulması da İçişleri Bakanlığı’nın saptaması ile olmaktadır [89].

442 sayılı Köy Kanunu’na göre köyün görevleri isteğe bağlı ve mecburi görevler olarak ikiye ayrılmaktadır. Köydeki içme suyu, çeşme, su birikintilerini kurutmak, temizlik,

yol çalışmaları, okul ve sağlık gibi işler zorunlu görevler arasında yer alırken, ağaç dikmek, berber ve ayakkabıcılık gibi zanaatkrlar yetiştirmek, hamam, pazaryeri ve çarşı gibi yerler yapmak isteğe bağlı olarak görülmektedir [89].

Köylerde karar organı olarak köy derneği ve ihtiyaer meclisi bulunmaktadır. Köy muhtarı ise köy sınırları içerisinde merkezi yönetimin temsilcisi ve köyün yürütme organıdır. Köy derneği köyde yaşayan kadın ve erkek seçmenlerden oluşmaktadır. Bu dernek sayesinde köylülerin doğrudan yönetime katıldığı görülmektedir. İhtiyar meclisinin ve köy muhtarının seçimi köy derneği tarafından yapılmaktadır [89]. Köydeki isteğe bağlı olarak yapılan işlerin mecburi iş haline gelmesi, köy derneği tarafından alınan karar ile olmaktadır. İhtiyar meclisi belediyelerde yer alan encmenlerdeki gibi iki üyeden meydana gelmektedir. Burada seçilmiş üyeler ve doğal üyeler olarak ayrılmaktadır. Seçilmiş yeler gizli oyla çoğunluk esasına göre köy derneği tarafından seçilirken, doğal üyeler köyde yer alan imam ve öğretmenlerden oluşmaktadır. İhtiyar meclisi köyde yapılacak işlerin listelenmesini yapar, muhtar ile birlikte harcamaları denetler. Muhtar ise köy derneği tarafından beş yıllığına seçilen, köydeki işlerin yürütülmesini sağlayan yetkili kişidir. İhtiyar meclisi ile birlikte köy bütçesini hazırlamak gibi görevleri de bulunmaktadır [90].

3.4. Yerel Yönetimler ve Turizm

Turizm endüstrisindeki trendler hem bölgesel hem de küresel perspektifte belirgin bir büyüme olduğunu göstermektedir. Endüstride yaşanan bu büyüme ve artış ekonomik kalkınma, istihdam sağlarken birçok sosyal faydayı da beraberinde getirerek topluluklara büyük fayda sağlamaktadır. Bu fayda nedeniyle, toplulukların bu fırsatlardan yararlanmaları şarttır. Turizm endüstrisinin sunduğu fırsatlardan toplulukların yararlanmasını sağlayan önemli otoritelerden birisi yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimler, toplulukların sağlayacağı faydayı en üst düzeye çıkarabilmesi için sürdürülebilir bir Şekilde ideal altyapı, üstyapı ve planlama prosedürlerini sağlamaktadır. Yerel yönetim, tartışmasız ziyaretçi endüstrisinin en önemli ortağı ve ülkedeki en büyük ziyaretçi endüstrisi operatörüdür. Belediye meclisleri, ziyaretçi hizmetlerinin seviyesinin ve kalitesinin ve altyapı kullanılabilirliğinin, hizmet akışının ve turistik mekanlara yatırılan kamu harcamalarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Yerel topluluklar gelişmekte olan ülkelerin sosyoekonomik gelişiminin ana hedefi olduğu için toplumsal kalkınmada bir odak noktası olmuştur. Godfrey ve Clarke'a [91] göre yerel topluluklar "konaklama, yemek, bilgi, ulaşım tesisleri ve hizmetleri için odak noktası" olduğu için modern turizmin temel unsurunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla yerel yönetimlere tüm bu hizmetlerin sağlanması açısından önemli görevler düşmektedir.

Yerel yönetimler, hayvanat bahçeleri, müzeler, sanat galerileri, etkinlikler ve festivaller gibi ziyaretçileri çeken yerel deneyimleri desteklemektedirler. Bu turistik yerler hem bölge halkına hem de ziyaretçilere fayda sağlamaktadır. Yerel yönetimler; liman, havaalanı, stadyumlar, park ve bahçe gibi altyapılara yatırım yapmanın yanı sıra temiz su temini, kanalizasyon ve atık giderimi, tabela ve ziyaretçilerin keyif alması için güvenli bir ortam yaratma sorumluluğunu da üstlenmektedir. Ziyaretçileri cezbedecek şekilde geliştirilmiş yerel tesisler de ev sahipliği yapan topluluğu yaşamak için mükemmel bir yer haline getirmektedir. Bu yatırım turizm haricinde diğer endstrelere de fayda sağlamaktadır [92].

Turizmi yönetme ve geliştirme sorumluluğunun büyük kısmı yerel yönetimlere dayanmaktadır. Çoğu ülkede, yerel yönetimler demokratik olarak seçilen konseyler ve belediyeler gibi kurumlar ile bunların yasalara, yönetmeliklere ve çalışmalarına izin veren yapılara yer vermektedir. Yerel yönetimler turizm alanında yoğun bir şekilde faaliyet göstermekte ve turizmin gelişmesine çeşitli yönlerden katkıda bulunmaktadırlar. Ulusal ve yerel çıkarların dengelenmesi için st düzey hkmet faaliyetinde bulunan diğer kuruluşlardan daha faaldirler ve kentsel ve kırsal kalkınmayı ulusal kalkınma ile bütünleştirmek için daha uygundur. Yerel yönetim kuruluşları, arazi kullanım planlaması ile ilgili politikalar hazırlama ve yerel kalkınmayı düzenleme görevini zorunlu kıldığı için, turizm gelişimi için ihtiyaç duyulan planlama özelliklerinin çoğunu kontrol etmektedir. Yerel yönetimler, uzak hkmet liderleri ve kuruluşlarıyla kıyaslandığında, yerel bilgi birikimi dolayısıyla turizmi yönetmek için en iyi şekilde temellendirilirler. Bu nedenle, yerel yönetim dahil etmeden ve güçlü yerel yönetim planlaması olmadan sürdürülebilir bir turizm gelişimini gerçekleştirmek zordur [72].

McKercher ve Ritchie'ye [72] göre, il ve ulusal turizm örgütleri, turizm stratejilerinin ve ulusal ve uluslararası pazarlama kampanyalarının tasarımı ve uygulanmasından

başlıca sorumludur ve yerel yönetimler bölgesel turizm ürününü sağlanma sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Yerel yönetimler, işletmelerle olan çoğu etkileşimin gerçekleştiği ve politika ve turizm gelişimi ile ilgili kararların alındığı kamu sektörü turizm yönetiminin üçüncü bağı temsil etmektedir.

Bölgesel turizm ürününün sağlanmasına ilişkin olarak, yerel yönetimler temel olarak politika tablolarını hazırlamaktan ve yönetim stratejileri (yerel planlama sistemi içinde kalkınmanın kontrol edilmesi, turizm bilgi hizmetleri vermek ve sınırlı pazarlama faaliyetlerinin yürütülmesi) geliştirmekten sorumludur. Bu nedenle, Elliot [93], turizmin kritik ortakları olarak yerel yönetimlerin önemli bir rol oynadığını savunmaktadır; çünkü yerel yönetimler siyasi istikrar, güvenlik ve turizmin gerektirdiği yasal ve mali çerçeveyi sağlayacak güçte olan otoritelerdir.

Yerel yönetimler turizm endüstrisinin kalbinde karmaşık ve merkezi bir rol üstlenmekte ve yerel turizm endüstrisi üzerinde kritik önem taşımaktadırlar. Vaughan, Jolley ve Mehrer [94], yerel yönetimlerin turizm endüstrisindeki üç rolünü tespit etmiştir: yerel turizm endüstrisinin stratejik planlaması için kilit koordinasyon organı olmak; kendi turistik kaynaklarını ve altyapısını sahibi olma, işletme ve teşvik etme ve yerel alanlarını bir hedef olarak tanıtmak ve dolaylı olarak özel sektör turizm ürün ve hizmetlerini tanıtmak [95].

Yerel yönetimler turizmde önemli bir rol oynamaktadır. Yerel yönetim meclisleri turizmi desteklemek için altyapı ve hizmetler sağlamakla kalmaz, aynı zamanda turizmin etkilerini yönetmek için aktif bir şekilde yer alırlar [92]. Turizm yalnızca ekonomik kalkınma ve istihdam artışının önemli bir faktörü değildir aynı zamanda topluluklar ve yönetilmesi gereken çevre üzerinde de etkilere sahiptir.

Yerel yönetimler, sürdürülebilir kalkınma bağlamında yerel turizm endüstrisinin başarısı üzerinde önemli roller oynamakta ve kaynaklarını korumak için güçlü bir etkiye sahiptir. Sürdürülebilir turizm gelişimi, ekonomik, sosyal ve estetik ihtiyaçların yerine getirilebilmesi için kültürel bütünlüğü, temel ekolojik süreçleri, biyolojik çeşitliliği, yaşam destek sistemlerini ve kültürel mirası gelecek için koruyarak turistlerin ve ev sahibi bölgelerin ihtiyaçlarını karşılayan tüm kaynakların yönetimini ifade eder [96]. Bu yaklaşımın vazgeçilmez unsuru, topluluğun uzun vadeli çıkarlarını belirlemek için planlama

ve karar verme konularına bir dizi paydaş ve topluluğun katkısıdır. Bu temelde yerel yönetim, yerel turizm endüstrisi üzerinde derin etkilere sahiptir ve geleceğinin bağlı olduğu varlığın korunmasında önemli rol oynamaktadır.

Yerel yönetimlerin, turizmin gelişme biçimini etkileyen ve hedef yönetim düzeyinde yönetilen önemli sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar şunları içerir:

- Altyapının sağlanması ve bakımı
- Arazi kullanım planlaması
- Çevre Yönetimi
- Halk sağlığı ve güvenliği yönetimi
- Yerel ekonomik kalkınma
- Açık alan sağlanması ve bakımı
- Eğitim, öğretim ve istihdam
- Turizm tanıtım ve pazarlama
- Sanat ve kültürel gelişim
- Topluluk gelişimi
- İnsan kaynakları [72].

Talep faktörü ve rekabet avantajı açısından, turizmin tanıtımında ve pazarlamasında sağlam ve uzun vadeli yatırımlar yerel bir yönetimin başarısı için kritik önem taşımaktadır.

Tarımsal sanayide çiftlik ürünleri çiftlikte üretilir ve daha sonra ürünler rakip ürünler ile birlikte müşterilerin satın almadan önce görebilecekleri uzak pazara taşınırlar. Buna karşılık olarak, turizm endüstrisinde bir müşteri sunulan seyahat seçeneklerinden yalnızca görmeden satın alma taahhüdünde bulunduğu seyahat programının varış noktasına ulaştığında zevk alabilir. Bu noktada yerel bir yönetime düşen görev bölgesinin tanıtımını iyi bir şekilde yaparak turistleri bölgeye çekmektir. Her sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de rekabet yüksektir ve yerel yönetim, bir toplumun önemli ve büyüyen turizm potansiyelinden optimum faydayı sağlayıp sağlayamayacağının belirlenmesinde yukarıda belirtilen sorumlulukları yerine getirerek önemli bir rol oynamaktadır.

Her turistik yer, yerel topluluğun hedeflerine ulaşması için bir bölgeye maddi ve doğal olan sosyal sermayenin harekete geçirilmesini gerektirir. Bu amaçlara ulaşmak için hedef yönetim planının geliştirilmesi ve bu planın bölgesel planlamanın bir parçası olması gerekir. Hedef yönetim planı, turizm endüstrisi günümüzde karmaşık hale geldiğinden gereklidir. Turizmin genişlemesi ve şiddetli rekabet, destinasyonların yönetiminde değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Yerel yetkililer, gelecekteki kamusal gelişmelere ilişkin politika geliştiren, planlayan ve karar verenlerin görüşlerini temsil eder. Yerel yönetim yetkilileri, yerel turizm endüstrisinde uzman olarak görülebilir. Bu tür bir planlama, halk, turizm sektörü ve yerel hükümetin ortak bir şekilde bölge halkının ve turistlerin önceliklerini belirlediklerinde en iyi şekilde yapılır. Stadyumlar, havaalanları, yolcu limanları, yat limanları, vb. gibi önemli turistik projelere yerel yönetimlerin altyapı yatırımları, yerel yönetimlerin ortak olarak önemli bir rol oynadığı alanlardır [97].

Yerel meclisler buldukları bölgenin destinasyon yöneticileridir ve aşağıda belirtilen görevleri vardır:

- Bilişim teknolojisini kullanarak bölgenin tanıtımını yapmak ve turistlere bilgi aktarımında bulunarak ihtiyaçlarının karşılandığından emin olmak,
- Destinasyon profilini yükselten markalar ve temalar ile bölgeyi “en uygun yer” olarak konumlandırarak alanı turizm bölgesi olarak teşvik etmek,
- Alan imajını güçlendirmek
- Yerel işletmeleri desteklemek
- Alanı yaşama, çalışma ve eğlenme mekânı olarak teşvik etmek
- Bölgenin ekonomik refahını teşvik etmek
- Yollar, otoparklar, tabela ve halka açık tuvaletler gibi kamusal alan altyapısını desteklemek
- Ticaret standartları, kalite güvencesi, misafirperverlik ve perakende gibi hizmet gelişimlerini desteklemek.

Turizm bölünmüş bir endüstridir ve yerel yönetimler, ona katkıda bulunan birçok organizasyondan yalnızca bir tanesidir. Yerel yönetimlerin turizm endüstrisindeki rolü, her

seviyede turizmi yönetmek, geliştirmek, desteklemek ve teşvik etmek için özel ve kamu sektörü çabalarını koordine etmek olduğu için yerel yönetimler hayati öneme sahiptir [98].

Bir yerel yönetim müzelere, sanat galerisine, etkinliklere ve festival gibi ziyaretçileri cezbeden yerel deneyim ve mirasa destek verir. Bu etkinliklerden turistler kadar aynı zamanda bölge halkı da fayda sağlar. Bölgeler, turist çekmek için güçlü bir şekilde rekabet etmektedir; bu nedenle yerel yönetimler, ziyaretçileri artıran festivaller gibi bölgesel etkinlikleri desteklemektedirler.

Bölgesel ekonomiye turist katkısı, işletmelerin ve varlıkların sürdürülebilirliğini güçlendirirken aynı zamanda topluluk ve ziyaretçiler arasındaki etkileşimlerden kaynaklanan sosyal fayda da sağlamaktadır.

Bireysel işletmeler, ziyaretçileri çeken ürün ve hizmetleri sunarak bölgenin toplam turist arzını artırmaktadır. Öte yandan yerel yönetimler, altyapıya yatırım yapmakta diğer taraftan da temiz su sağlanması ve atıkların sürekli olarak ortadan kaldırılması, denize kanalizasyon yapılmaması ve ziyaretçiler için güvenli bir ortam yaratılması konularında sorumluluğunu sürdürmektedir.

Yerel yönetimlerin turizm endüstrisinin ve diğer paydaş gruplarının gereksinimlerini dengelemesi gerekir; bu nedenle bu plan, ziyaretçinin, endüstrinin, topluluğun ve çevresel faktörleri içeren turizm gelişimi için VICE Modeli kullanılarak geliştirilmiştir. Bu şu şekilde özetlenebilir:

- Turistleri hoş karşılamalı ve tatmin etmelidir (Visitor satisfaction),
- Karlı ve genişleyen bir endüstri elde etmeli (Industry profitability),
- Ev sahipliği yapan toplulukla etkileşim halinde olmalı ve bu topluluktan turizm adına faydalanmalı (Community acceptance),
- Yerel çevreyi korumalı ve geliştirmelidir (Environmental protection) [99].

3.5. Yerel Yönetimlerin İller Bankası İle Olan İlişkileri

Yerel yönetimler, buldukları bölgelerdeki toplumsal yaşamın devamını sağlayacak hizmetleri planlı, en kısa sürede ve verimli bir şekilde yürütmeye çalışan kurumlardır. Yerel yönetimler bölgelerinde meydana gelen sorunu en iyi bilen, tanıyan ve sorunları çözmek için doğru kararlar alma imkanına sahiptirler. Geçmişten günümüze kadar olan süreçte toplumsal ihtiyaçların değişmesi ve hızlı teknolojik gelişmelerin yaşanması ile birlikte yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları hem artmaktadır hem de farklı şekiller almaktadır. Dolayısıyla söz konusu hizmetlerin yerine getirilmesi daha büyük ve teknik içerikli yatırımların yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca kentlerde meydana gelen hızlı nüfus artışı ve büyük şehirlere olan göç ile birlikte kentsel altyapı ve üstyapı ihtiyaçları artmaya başlamıştır [100].

Kentsel altyapı ve üstyapı ihtiyaçlarının gerçekleşmesi için belediyelere mali destek sağlamak amacıyla 1933 yılında Belediyeler Bankası kurulmuştur. Öncelikle sadece belediyelerin finansman ihtiyacını karşılayan Belediyeler Bankası, 1945 yılında Belediye İmar Heyeti ile birleşerek İller Bankası adıyla yeniden yapılanmıştır. Bu dönüşüm en önemli nedeni ise Belediyeler Bankası Kanunu diğer yerel yönetimleri kapsamayarak bankanın sadece belediyelerin finansman destekçisi olmasını belirtmesinden kaynaklanmaktadır. Köylerin ve İl Özel İdarelerinin kanun kapsamı dışında kalması bu kurumların yerel ihtiyaçlara etkin ve verimli şekilde cevap verememesine neden olmuştur. Ayrıca Belediyeler Bankası'nın İller Bankası'na dönüştürülmesinde bütün yerel yönetimleri kapsayacak bir bankaya duyulan ihtiyaç, finansman sağlamanın yanı sıra teknik destek ihtiyacı ve hizmetlerin etkinliği açısından teknik ve mali destek sağlayan kurumları tek çatı altında birleştirme ihtiyacı önemli rol oynamıştır [101].

İller Bankası kuruluş döneminde yerel idarelerin ihtiyaçlarının çözümünde harita yapımı, şehir planlama, içmesuyu, altyapı yatırımları ile elektrik projelerine ağırlık vermiştir. İzleyen dönemlerde elektrik yatırımlarından vazgeçerek altyapı, turizm ve belediye ağırlıklı tesis yapımına yoğunlaşmıştır [102].

2000'li yıllarda daha verimli ve etkin hizmetler sağlaması adına İller Bankası'nın yeniden yapılanması gündeme gelmiştir. Bu kapsamda 2011 yılında İller Bankası 6107 sayılı

Kanun ile İller Bankası A.Ş. unvanıyla anonim şirket statüsü kazanmıştır. Yeni kanunla İller Bankası özel hukuk hükümlerine tabi olarak yerel yönetimlerin hem finansman ihtiyacını sağlamaktadır hem de her türlü bankacılık işlemlerine aracılık etmektedir. Bunların yanı sıra projeler üretmekte ve danışmanlık hizmetlerini yürütmektedir [103].

3.6. İller Bankası'nın İşlevleri

İl özel idareleri, belediyeler, köyler ve yerel yönetimlere bağlı tüzel kişiliği olan veya olmayan katma bütçeli idare ve kurumların finansman ihtiyacını karşılamak, bu idarelerin sınırları içerisinde yaşayan hizmetlere ilişkin projeler geliştirmek, danışmanlık hizmeti vermek ve kentsel altyapı ve üstyapı işlerinin yapılmasına yardımcı olmak esas itibarıyla İller Bankası'nın yapmış olduğu işlerdir.

İller Bankası'nın işlevlerini kredi sağlama, teknik yardım ve payların dağıtılmasına aracılık şeklinde sıralayabiliriz.

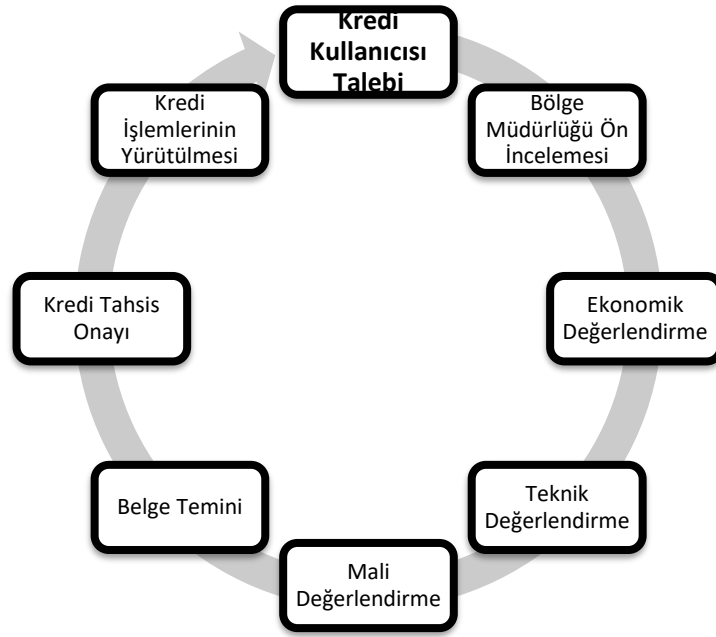
3.6.1. Kredi sağlama

İller Bankası yerel yönetimlerin her türlü kentsel ihtiyaçlarının karşılanması için geliştirilen projelerine ilişkin olarak kaynakların temin edilmesi konusunda yerel yönetimlere yardımcı olmaktadır. Piyasa şartlarına göre ulusal ve uluslararası kaynaklardan en uygun koşullarda finansman sağlamaktadır. Yerel yönetimlere kredi sağlanırken kredinin kullanılacağı işin kesin projesinin olması ve Bankanın kredilendirme alanlarına girmesi gerekmektedir. Bu amaçla proje kredileri, nakit destek kredileri ve gayri nakdi krediler vermektedir.

Projelendirme kredileri yerel yönetimlerin sınırları içerisindeki gerçekleştirmek istedikleri hizmetlere yönelik projelendirme işleri için, her türlü yapım işleri için, kamulaştırma, malzeme, araç gereç ve ekipman alımları için verilmektedir. Nakit Destek Kredileri ise yerel idarelerde çalışan personellerin ihbar ve kıdem tazminatı ödemeleri ile buna benzer nedenler ile ihtiyaç duyduğu krediler için verilmektedir. Gayri Nakdi Krediler ise yerel yönetimlerin talep etmesi halinde yasal paylarından bankaya olan borçları ve

bankaya bildirilen kamu kurum ve kuruluşlarına olan borçları düşüldükten sonra, kalan miktar üzerinden yetkili makam onayı ile verilen teminat mektuplarından oluşmaktadır.

Kredilendirme işlemi, yerel yönetimler tarafından kredi talep formu, son üç yıla ait gelir kesin hesap cetvelleri ve yaklaşık maliyet tablosu hazırlanarak Bölge Müdürlüğü' ne yapılan başvuru ile başlamaktadır. Bölge Müdürlüğü evrakların şekil ve belge eksikliklerini giderdikten sonra söz konusu kredi talebinin değerlendirme raporunu hazırlayarak Genel Müdürlüğe iletmektedir. Kredi talebinin ekonomik, teknik ve mali değerlendirmesi Yatırım Değerlendirme Dairesi Başkanlığı'nın koordinasyonunda gerçekleşmekte olup Bölge Müdürlüğü ve kredi kullanıcısı işbirliği içinde yürütülmektedir. Yerel yönetimlere tahsis edilecek kredi miktarı, idarenin yasal payları ve kredi kullanıcısına ait vergi, harç, su, ulaştırma ve kira gelirleri gibi imkân durumları dikkate alınarak Banka Yönetim Kurulu' nca veya Genel Müdürlük tarafından belirlenmektedir. Kredilendirme süreci aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

Şekil 3.1. İller Bankası'nın kredilendirme işlemleri

Kredilendirme sürecinde herhangi bir proje sınırlaması olmaksızın yerel yönetimlerin her türlü kentsel projelerine Banka tarafından kredi sağlanmaktadır. Ancak bu

noktada kanalizasyon, içme suyu, arıtma tesisi gibi altyapı hizmetlerine öncelik sağlanmaktadır.

Kredi kullanımında projeye dayalı işlerde nakit aktarımı yerel yönetimlere yapılmamaktadır. Banka kredisi ile satın alınan malzeme, araç ve ekipmanların muayene, kontrol işlemleri banka tarafından yürütülerek ödeme satıcıya, yapım işlerinde ise hakediş düzenlenerek yükleniciye yapılmaktadır.

3.6.2. Teknik yardım

Yerel yönetimlerin teknik anlamda bilgi, personel, araç ve gereç gibi eksiklikleri bulunmaktadır. Bu sebeple İller Bankası yerel yönetimlerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için danışmanlık yapmakta ve çözüm önerileri sunmaktadır. Teknik yardım olarak nitelendirilebilen hizmetler başlıca şunlardır:

İçmesuyu, kanalizasyon, arıtma, harita, imar planı, jeolojik ve jeoteknik etüt, hizmet binası, soğuk hava deposu ve katı atık gibi projeleri yerel yönetimler adına yürütmektedir.

Yerel yönetimlerin görevlerini yerine getirmeleri için ihtiyaç duyduğu malzeme, araç ve ekipmanları sağlamaktır.

Yerel yönetimlerin talep ettiği ve Bankaca kredilendirilen her işin denetiminde İller Bankası yer almaktadır. Banka tarafından kredi kullanıcılarına 3 aylık yapı denetim modeli sunulmaktadır:

- **Tam Kontrollük;** ilgili yerel yönetimin talebi halinde yapı denetim hizmeti tamamen Banka tarafından yerine getirilmektedir.
- **Müşterek Kontrollük;** yapı denetim hizmetleri Banka ile hizmet alıcısı yerel yönetim arasında ortak olarak yürütülmektedir.
- **İzleme;** ihalesi yerel yönetim tarafından yapılmış işlerde, yapı denetim görevi de hizmet alıcısı yerel yönetim tarafından yapılabilmektedir. Bu durumda Banka kredinin, tahsis konusu iş kapsamında kullanılmasını izleme yoluyla takip etmektedir.

3.6.3. Payların dağıtılmasında aracılık

İller Bankası'nın bir diğer görevi ise merkezi idareden yerel yönetimlere olan kaynak transferine aracılık etmesidir. 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde vergi iadeleri düşüldükten sonra kalan tutar üzerinden Büyükşehir Belediyeleri dışındaki belediyelere %1.50, Büyükşehir ilçe belediyelerine %4.50, İl Özel İdarelerine ise %0.50 olmak üzere toplamda %6.50 oranında paranın dağıtımı yapılmaktadır. Payların dağıtımında belediye ve il nüfusları esas alınmaktadır [103].

Pay dağıtım işlemleri yapılırken yerel yönetimlerin ortaklık payları, borçları, taksitleri dağıtım esnasında kesilerek kalan miktar yerel yönetimlere her ayın en geç 10. günü EFT (Elektronik Fon Transferi) aracılığıyla gönderilmektedir [103].

3.7. İller Bankası Yatırımları ve Turizm İlişkisi

Turizm talebini karşılamanın temel koşulu, altyapı ve üstyapı hizmetleri bakımından hazır olabilmektir. Turizmden sağlanan gelişmelerin alt ve üstyapıyı geliştirici bir etkisi olduğu söylenmektedir. Birçoğu yerel yönetimler tarafından yapılan söz konusu yatırımların gerçekleşmesi adına İller Bankası her türlü yatırıma finansal ve teknik destek sağlamaktadır.

3.7.1. İller Bankası altyapı yatırımları ve turizm

Bir ülkede ya da bölgede turizmin gelişebilmesi, altyapı yatırımlarının yapılmasıyla doğrudan ilgilidir. Turizm için büyük önem arz eden altyapı yatırımları işletmelerin kar edebilmesi adına eksiksiz olarak yapılması gereken yatırımlardır. Ayrıca bir bölgede turizm sektörünün gelişmesi, altyapı yatırımlarının gerçekleşmesini talep etmektedir. Bu yatırımların yapılmasındaki temel amaç turizm olmasa da, turizmin gelişmesinde büyük rolü vardır.

Yerel yönetimlerin, turizmin gelişme biçimini etkileyen ve hedef yönetim düzeyinde yönetilen önemli sorumlulukları arasında altyapının sağlanması ve bakımı ilk sırada yer almaktadır. Hızlı nüfus artışı ve kentleşme ile birlikte bu yatırımların gerçekleşmesi için en

önemli unsur finansmanın nasıl sağlanacağı olmuştur. İller Bankası'nın sunduğu teknik ve finansman desteği ile birlikte yerel yönetimler altyapı hizmetlerinin birçoğunu gerçekleştirmektedirler.

Turizmin gelişmesi için büyük önem arz eden temiz içmesuyu, atıksu arıtma tesisi, kanalizasyon, katı atık depolama tesisi, deniz derin deşarjı hatlarının yapılması gibi birçok altyapı hizmetine İller Bankası tarafından proje, finansman ve danışmanlık desteği sağlanmaktadır. Özellikle üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olarak katı atıkların ve atıksuların denize boşaltılmasını önlemek adına verimli ve ekonomik atıksu arıtma tesisi projeleri gerçekleştirilmektedir.

Söz konusu yatırımlar yapılırken turizmden dolayı nüfustaki dönemsel, mevsimsel artışlar ile gelecekte bir artış beklentisinin olup olmadığı yapılan projelerde değerlendirilmektedir. Örneğin; kanalizasyon projeleri için belirlenen hedef yıl, inşaatın bitiminden 30 yıl sonraki ihtiyacı karşılamak üzere düzenlenmektedir. Ancak projenin ele alınmasından, tesisin işletmeye girişine kadar geçecek süre 5 yıl olarak bu süreye eklenir. Bu durum dikkate alınarak 5'er yıllık aralıklarla 35 yıllık nüfus projeksiyonları hazırlanmaktadır [104].

Turistik bölgelerde yol, kaldırım, köprülü kavşak ve raylı sistem inşaatı gibi diğer altyapı hizmetleri ulaşımı kolaylaştırmanın yanı sıra turizm arzının bir parçasını oluşturmaktadır. Bu alanlarda meydana gelen iyileşmeler, turizmde belli standardın yakalanmasına ve sektörün gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Turizm yatırımlarının geliştirilmesi aşamalarının hepsinde altyapı elemanlarının hepsi göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Yetersiz altyapı turizme yönelik talebin yetersiz kalmasına, talebin yetersiz oluşu ise gelir azalmasına neden olmaktadır. Altyapı yatırımlarından birinin eksik olması turizm yatırımını ve işletmeciliğini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu sebeple altyapı ve turizm arasındaki ilişki önemli ve kritik olarak görülmektedir.

3.7.2. İller Bankası üstyapı yatırımları ve turizm

Turizm sektörünü geliştiren ve yönlendiren bir diğer faktör ise üstyapı yatırımlarıdır. Üstyapı yatırımları genelde özel sektör yatırımları olarak değerlendirilmektedir. Ancak Fransa, İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi birçok turizm ülkesinde turizmin gelişmesine ivme kazandırmak amacıyla üstyapı yatırımlarının devlet tarafında yapıldığı görülmektedir. Türkiye’ de ise Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi ile Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi arasında devlet tarafından örnek tesisler yapılarak özel sektör bu alana yönlendirilmeye çalışılmıştır [19].

Turizmin gelişimi ve yönetilmesi amaçlanırken en büyük görev yerel yönetimlere düşmektedir. Turizmin gelişmesi için her yönden katkı sağlayan yerel yönetimlerin kanalizasyon, temiz su temini ve atık giderimi gibi altyapı görevlerinin yanı sıra müze, sanat galerisi, kültür ve kongre merkezleri, park ve bahçe alanları, stadyumlar ve otogarlar gibi ziyaretçileri çeken güvenli ortamlar yaratma sorumluluğu da bulunmaktadır. Çünkü bu yatırımlar hem orada yaşayan halkın hem de ziyaretçilerin yaşam alanlarını güzelleştirecektir [9]. Dolayısıyla diğer endüstrilerin gelişmesine de katkı sağlayarak bölgenin gelişmesinde pozitif rol alacaktır.

Kullanılan üstyapı kredilerinin denetim türü, kredi tutarına göre oranlandığında 94.30% oranında izleme, 5.53% oranında müşterek, 0.17% oranında tam denetim şeklinde olmaktadır. Birçoğu izleme şeklinde yapılan üstyapı işlerinin ihalesi yerel yönetim tarafından yapılmakta, yapı denetim görevi ise kredi kullanıcısı tarafından sağlanmaktadır. Bu durumda Banka kredinin kullanılmasını izleme yoluyla takip etmektedir. Bu takip işlemlerinde sözleşme dosyasında ve hakediş raporunda bulunması gereken evraklar şartnameye uygun olarak tamamlanmaktadır. Hakediş ödemesi yapılmadan önce yapılan işler yerinde kontrol edilmektedir. Böylelikle verilen kredinin İller Bankası’ nca denetimi sağlanmış olmaktadır.

Yerel yönetimler tarafından yapılması amaçlanan projelerin hayata geçirilmesi büyük maliyetler gerektirmektedir. Birçok belediyenin söz konusu projelerin maliyetini karşılamasının olanaksız olması nedeniyle; maliyetler yapılması istenen projelerin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. İller Bankası’ nın mali finansman kaynağı

olarak yer aldığı ihaleler bu anlamda işlerin tıkanmasının önündeki en büyük engeli kaldırmaktadır.

İller Bankası 2007-2016 yılları arasındaki dönemde, Türkiye genelinde Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesine dağıtılmış, 79 ilimizde toplam 1 803 adet "üst yapı yatırım" kredisi verilmiştir. İller Bankası tarafından 2007-2016 yılları arasında Türkiye genelinde üst yapı yatırımı desteği amaçlı projelerde olmak üzere, toplam. 8 560 035 332 TL (Sekiz Milyar Beş Yüz Altmış Milyon Otuz Beş Bin Üç Yüz Otuz İki Türk Lirası) kredi tahsisi gerçekleştirmiştir [105].

Turizm odaklı ve bölgelerin kalkınmasına olumlu katkılar sağlayan İller Bankası'nca kredilendirilen projeleri şu şekilde sıralayabiliriz.

Kültür Merkezi/Çok Amaçlı Bina/ Düğün Salonu

Kültür Merkezleri, sunduğu kültürel öğeler ile turistler için önemli bir cazibe merkezi olabilmektedir. İller Bankası, 2007-2016 yılları arasında Kültür Merkezi yapımı için 2007 yılında 5 525 000 TL, 2008 yılında 92 425 206 TL, 2009 yılında 29 435 171 TL, 2010 yılında 73 546 574 TL, 2011 yılında 36 115 316 TL, 2012 yılında 275 803 019 TL, 2013 yılında 134 012 705 TL, 2014 yılında 15 174 000 TL, 2015 yılında 62 729 144 TL, 2016 yılında 49 478 468 TL olmak üzere toplam 774 244 608 TL kredi tahsisi yaparak turizme destek sağlamıştır [105]. Yine Düğün Salonları, insan hayatında önemli bir dönem olan evlilik müessesinin gerçekleştiği yerler olarak turist çekme potansiyeli yüksek olan yerlerdir. Düğün Salonları ile ilgili İller Bankası; 2007 yılında 650 000 TL, 2008 yılında 162 000 TL, 2009 yılında 2 268 666 TL, 2010 yılında 12 525 000 TL, 2011 yılında 3 688 518 TL, 2012 yılında 370 000 TL, 2013 yılında 0 TL, 2014 yılında 2 116 TL, 2015 yılında 1 553 000 TL, 2016 yılında 21 204 208 TL olmak üzere toplam 42 423 509 TL kredi tahsisi yapmıştır [105]. Çok Amaçlı Binalar, özellikle iş ve grup toplantılarına olanak vermesi nedeniyle değişik yerlerden yerli ve yabancı turistleri kendine çekmektedir. Çok Amaçlı Bina yapılması için İller Bankası; 2007 yılında 3 000 000, 2008 yılında 3 012 106, 2009 yılında 0 TL, 2010 yılında 2 500 000 TL, 2011 yılında 93 100 000 TL, 2012 yılında 272 713 TL, 2013 yılında 5 111 000 TL, 2014 yılında 200 000 TL, 2015 yılında 67 610 038 TL, 2016 yılında 22 633 850 TL olmak üzere toplam 198 888 205 TL kredi tahsisi yapmıştır.

Dolayısıyla İller Bankası, 2007-2016 yıllarını kapsayan dönemde turizm için önemli yerler olan Kültür Merkezi, Çok Amaçlı Bina, Düğün Salonu olmak üzere üç farklı kalemede toplam 1 015 556 322 TL kredi vererek turizmi desteklemiştir [105].

Park /Meydan/ Pazar Yeri/ Otopark

İller Bankasınca tahsis edilen üstyapı kredilerinin en fazla kullanıldığı alan park-rekreasyon ve çevre düzenleme alanında olmuştur. Park ve Meydanlar, şehirleri beton yığını olmaktan kurtaran, sağladığı çevresel güzellikler ile şehirleri turistler için cezbedici hale getiren önemli alanlardır. Yeterli yeşil alanların, park ve bahçelerin olduğu temiz bir çevrenin turizm için en önemli unsurlardan biri olduğu düşünüldüğünde yapılan işlerin turizm sektörü üzerinde yansımaları olumlu olacaktır. Bu nedenle İller Bankası, Park ve Meydan Düzenlemesi ve Yapımı için 2008 yılında 35 415 279 TL, 2009 yılında 3 589 806 TL, 2010 yılında 52 545 050 TL, 2011 yılında 138 229 645 TL, 2012 yılında 122 377 292 TL, 2013 yılında 126 704 564 TL, 2014 yılında 11 596 760 TL, 2015 yılında 97 192 265 TL, 2016 yılında 138 920 845 TL olmak üzere toplam 726 771 508 TL kredi tahsisi yapmıştır [105]. Benzer şekilde Pazar Yerleri, hem insan kaynaşmasını sağlaması hem de yöresel-kültürel öğeleri uygun fiyatlarla sunması bakımından turistler tarafından ilgi duyulan yerlerdir. Bu bağlamda İller Bankası, Pazar Yeri yapılması için; 2007 yılında 16 273 160, 2008 yılında 30 973 153, 2009 yılında 3 662 429 TL, 2010 yılında 10 245 615 TL, 2011 yılında 47 157 205 TL, 2012 yılında 78 639 465 TL, 2013 yılında 65 570 420 TL, 2014 yılında 6 840 110 TL, 2015 yılında 92 745 657 TL, 2016 yılında 53 822 319 TL olmak üzere toplam 405 929 537 TL kredi tahsisi yapmıştır [105]. Ayrıca Otoparkların olması, şehirlerde trafiği azaltması ve kişilerin dilediği yerde araçları ile gidip etkinlik yapabilmesine olanak vermesi nedeniyle turizm açısından son derece önemlidir. Yeterli otopark olmadığı zaman turistler, kendi araçları ve turizm şirketlerinin sağladığı araçlar ile gitmek istedikleri yerin çok uzağına park etmek zorunda bırakmaları nedeniyle oldukça zahmet verici olmaktadır. Bu nedenle otoparklar turizmi olumlu yönde etkileyen önemli bir üst yapıdır. Bu bağlamda İller Bankası, Otopark yapımı için 2007 yılında 2 146 870 TL, 2008 yılında 12 855 267 TL, 2009 yılında 5 064 521 TL, 2010 yılında 6 000 000 TL, 2011 yılında 27 496 396 TL, 2012 yılında 37 356 115 TL, 2013 yılında 19 412 704 TL, 2014 yılında 14 917 203 TL, 2015 yılında 19 900 000 TL, 2016 yılında 42 514 000 TL olmak üzere toplam 187 663 079 TL kredi tahsisi yapmıştır. Dolayısıyla İller Bankası, turizm

açısından önemi büyük olan Park, Meydan, Pazar Yeri ve Otopark yapımı için 2007-2016 yılları arasında toplam 1 320 364 124 TL kredi tahsis ederek turizme katkı sunmuştur [105].

Terminal/Stadyum

Terminaller, turistlerin geldikleri yer ile ilk temas kurdukları yer olmaları nedeniyle adeta bir vitrin görevi görmeleri ve geldiklerin yerin turizm açısından değerinin ortalama bir numunesini sunmaları bakımından turizm açısından son derece önemlidir. Bu kapsamda İller Bankası, Terminal yapımı için 2007-2016 yılları arasında toplam 402 993 606 TL kredi vermiştir [105]. Yine stadyumlar değişik spor aktivitelerine ev sahipliği yapmaları nedeniyle onların kaliteli olup olmaması, dışardan gelip hem spor olaylarını izleyecek olan turistler açısından hem de spor aktiviteleri belirleyen Spor Federasyonları bakımından önemli bir tercih meselesi olmaktadır. Bu nedenle İller Bankası, stadyum yapımı için 2007-2016 yılları arasında 167 006 808 TL'lik kredi tahsis etmiştir [105].

Müze/Otel/Termal Otel

Bir yerdeki tarihi eserlerin derli toplu ve cazip şekilde sunulmasına ev sahipliği etmeleri nedeniyle müzeler, turistler açısından başlı başına bir gelme nedeni olabilmektedir. Bu bağlamda İller Bankası, Müze yapımı işlerine gelindiğinde üç farklı müze yapımı için toplam 72 188 515 TL kredi vererek turizmi desteklemiştir [105]. Turistler açısından konaklama, olmazsa olmazlardan olduğundan dolayı kalite konaklama hizmeti sunan oteller, başlı başına turizmi etkileyen faktörlerdendir. Bu nedenle İller Bankası, Otel yapımı için 12 750 000 TL'si Termal Otel yapımı olmak üzere toplam 36 111 234 TL kredi tahsis etmiştir. İller Bankası'nın turizm açısından hayati öneme sahip Terminal, Stadyum, Müze ve Otel yapımı olmak üzere dört farklı kalem için 2007-2016 yılları arasında toplam 613 330 503 TL kredi tahsis etmek suretiyle ülke turizmini desteklemiştir [105].

Hafif Raylı Sistem/Teleferik

Turistlerin gitmek istedikleri yere konforlu ve trafiksiz gitmeleri, onlar açısından her zaman önemli bir seçim sebebi olmuştur. Hafif Raylı Sistemler, şehir trafiğinden uzak, ucuz ve dakik ulaşım imkânı vermeleri nedeniyle turizm açısından önemlidir. Bu kapsamda İller Bankası, Hafif Raylı Sistemlerin yapılması için 2007-2016 yılları arasında toplam 992

458 211 TL kredi tahsis ederek turizme katkı sağlamıştır. Benzer şekilde Teleferikler, bulunan yerlerin bir panoramasını sunmaları açısından pek çok turist tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. İller Bankası, 2007-2016 yılları arasında Teleferik yapımı için 96 638 340 TL'lik kredi vermiştir. Söz yıllar arasında İller Bankası, Hafif Raylı ve Teleferik Sistemlerinin yapımı için toplam 1 089 096 551 TL kredi tahsis etmek suretiyle ülke turizmini desteklemiştir [105].

Mezbaha/Toptancı Hali/ Soğuk Hava Deposu

Mezbaha, Toptancı Hali ve Soğuk Hava Depoları, gıdaların sağlıklı olarak muhafazası, taze olarak turistik tesislere gelmelerinde önemli rol oynamaları nedeniyle turizm açısından önemli bir üst yapı faktörüdür. Bu bağlamda İller Bankası, 2007-2016 yılları arasında Mezbaha yapımı için toplam 65 456 630 TL, yine aynı yıllar arasında Toptancı Hali yapımı için 68 192 065 TL ve üç ayrı Soğuk Hava Deposu yapımı için toplam 7 762 640 TL kadar kredi vermiştir. Dolayısıyla İller Bankası, 2007-2016 yılları arasında Mezbaha, Toptancı Hali ve Soğuk Hava Deposu için toplamda 141 411 335 TL kredi sağlayarak ülke turizmine kayda değer oranda katkı sunmuştur [105].

3.8. İller Bankası'nın Bölgesel Kalkınma Projelerindeki Yeri ve Turizm

Tüm devletlerde farklılık ve eşitsizlik seviyeleri değişik olsa da hemen hemen hepsinde bölgelerarası gelişmişlik ve kalkınma farklılıkları bulunmaktadır. Bunu altında pek çok beşeri, coğrafi, ekonomik, sosyal ve politik neden olabilmekle birlikte devletler, kendi ülkesindeki bölgeler arasında dengeli bir kalkınma ve gelişmişlik yakalayabilmek için bir takım tedbirler almak zorunda kalmışlar ve çeşitli arayışlara yönelmişlerdir. Bu arayışların bir ürünü olan bölgesel kalkınma projeleri, yerel aktörlerin katılımına dayanan, tabandan tavana doğru kalkınmayı öngören, gelişmenin etkilerinin tabana yayılmasını ve dengeli gelir dağılımını hedefleyen, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını en aza indirmeye amaçlayan proje ve yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmaktadır [106].

Bölgesel kalkınma projeleri, aslında önceden denenmiş ve merkeziyetçi karar alma mekanizmalarının bölgesel eşitsizlikleri gideremediği gerçeğinden hareketle, kalkınmadan arzulana beklentinin elde edilmesi için yerel kaynak ve potansiyellerin kullanımı ve koordine

edilmesini belli planlar çerçevesinde öngören görelî yeni bir yaklaşımın ürünüdür. Bu bağlamda kalkınma projelerinde turizme daha çok önem verilmeye başlanmış ve geri kalmış bölgelerin kalkınması için turizmin sağlayabileceği sosyal ve ekonomik katkıların elde edilmesine artan bir şekilde gayret edilmiştir [107]. Çünkü turizm, farklı kültürler arası bilgi alışverişini sağlayan ve sağladığı yüklü ekonomik getiri ile kalkınmayı kolaylaştıran önemli bir faktör olmuştur. Bu nedenle bacasız sanayi olarak pek çok insan tarafından tanımlanmakta ve sanayi sektörüne sağladığı gelir kapasitesi ile alternatif bir faktör olarak özellikle 20. yüzyıl ve takiben 21. yüzyılda hayli öne çıkmaktadır [108]. Özellikle son 30-40 yıllık süre zarfında pek çok dünya ülkesi turizmi en önemli ekonomik girdi olarak görmekte ve artan oranda yatırımlarını bu yöne kanalize etmektedir. Turizmde sadece seyahat edenleri değil, onlara hizmet sunan hizmet, tarım ve sanayi sektörünü de etkileyen milyonlarca insanı kapsayan devasa boyutları ve etkileri olduğunu da göz önüne almak gerekmektedir [109].

Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi için oluşturulmuş Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP), Doğu Anadolu Projesi(DAP) ve Doğu Karadeniz Projesi(DOKAP) ekseninde turizm, bu projelerde turizmin yeri ve İller Bankası’nın turizm bağlamında önemli rolleri bulunmaktadır.

3.8.1. Güneydoğu Anadolu Projesinde turizm ve İller Bankası

Güneydoğu Anadolu Projesi, 1970’lerde Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin topraklarının su ihtiyacının karşılanmasına yönelik bir program olarak ele alınmaya başlanmış ve 27 Ekim 1989 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ve 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı’nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 388 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurulmuştur. Bu tarihten itibaren GAP, sadece bir tarım ve sulama projesi olmanın ötesine geçerek sanayi, ulaştırma, eğitim, turizm, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan kapsamlı bir bölge kalkınma projesi haline gelmiştir. Proje kapsamı alanı olarak Fırat-Dicle Havzası ile yukarı Mezopotamya ovalarında yer alan Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep ve Kilis olmak üzere dokuz ili kapsayarak Türkiye nüfusunun yaklaşık %10.7’sine hitap etmektedir [110].

Ancak bu kadar geniş bir coğrafya ve turizm potansiyeline sahip bir bölgenin turizm açısından şimdiye kadarki verileri hiç de iç açıcı değildir. Türkiye’de turizm açısından konaklama dağılımına bakıldığında; %87 lik kısmın Ege, Akdeniz ve Marmara Bölgelerine dağılımı olurken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin sadece %2’lik bir oran sahip olduğu görülmektedir. Yine Ege, Akdeniz ve Marmara Bölgelerinde turizm tesisleri yıllık ortalama %20 ile % 50 arasında doluluk oranına sahipken, Doğu Anadolu Bölgesi zaten hali hazırda diğer bölgelere oranla çok az konaklama tesisi olmasına rağmen bunlar da yıllık %4’lük bir doluluk oranı olmuştur. Gelen yabancı turistlerin sadece %0.43’ü Güney Doğu Anadolu Bölgesine gelmeyi tercih etmektedir [111]. Bu rakamlar, GAP Bölgesinin hem tesis ve konaklama hem de doluluk oranı ve gelen yerli ve yabancı turist sayısı bakımından oldukça geride kaldığını göstermektedir. Bu rakamları sadece terör olaylarına arkasına saklanarak açıklamak yeterli olmamaktadır. Zira 1985 ile 2001 yılları arasında turizmin yatırımlarının bölgesel dağılımına bakıldığında; Ege, Akdeniz ve Marmara Bölgeleri’ne toplam turizm yatırımlarının %80’i yapılırken, Güney doğu Anadolu Bölgesi’ne sadece % 4’ü yatırım yapılmıştır [112]. Aslında konaklama sayısı, gelen turist sayısı, doluluk oranlarındaki bölgesel farklılıkların oransal rakamlarının aynısının yapılan yatırım oranları ile aynı olduğu göz önüne alındığında; bölgeye turizm açısından yeterli yatırım yapılmaması bölgenin turizm bakımından geri kalmışlığının en önemli nedenidir sonucuna götürmektedir.

Bu nedenlerle GAP projesi kapsamında 2010 yılında Turizm Master Planı yapılarak, Bölge’deki turizm planlama çalışmaları ele alınmış, sektöre ilişkin istatistiki veri tabanı oluşturulmuş, uygulama alanları tespit edilmiş ve ilgili kurumlarla eşgüdüm kurulmak suretiyle turizm proje için önemli bir bileşen olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda;

- “Birecik Baraj Gölü’nün Zeugma, Halfeti ve Rumkale’nin turizm potansiyelinden yararlanılarak göl turizmine açılması, gölde konaklama ve yemek imkanları sunan tekneler çalıştırılması, proje kapsamında Şanlıurfa ve Gaziantep’e ortak hizmet verebilecek su sporları ve rekreasyon alanlarının geliştirilmesi”,
- “Midyat ve Mardin’in ortaklaşa düzenleyecekleri, geleneksel olacak “Turabdin Haftası” kültür şenliklerinin düzenlenmesi ve bu kapsamda yurt dışında yaşayan Bölge’yi terk etmiş Süryani kökenli vatandaşların Bölge’yi ziyaret imkanının sağlanması”,
- “Kozluk Taşlıdere (Holi) termal su bölgesinin turizm merkezi ilan edilmesi ve planlanması”,
- “Bölge içi rekreasyon yatırımlarının öncelikli olarak ele alınarak tamamlanması ve özellikle Diyarbakır Dicle kıyısı düzenlenmesinin gereği olan iki adet regülatörün tamamlanması gibi çalışmalar 2011 yılında tamamlanmıştır” [112].

Sonraki yıllarda GAP Projesi kapsamında Birecik Baraj Gölü kıyısında yer alan arkeolojik, tarihi, mimari, doğal değerlerin değerlendirilerek Baraj Gölü'nün ülkenin tek nehir odaklı turizm alanı olmasını sağlamak, Birecik Baraj Gölü'nü ve çevresini bir bütün olarak uzun süreli konaklamaya olanak sağlayacak şekilde turizme açmak ve uzun süreli konaklama için yataklı tekneler ile Eski Halfeti ve boşaltılmış yerleşimlerde butik otel, pansiyon, günü birlik tesisler, bakı noktaları ve iskelelerin yapılmasını sağlamak da proje kapsamına alınmıştır [114]. Ayrıca Hasankeyf bölgesinde kazı çalışmaları yapılarak buradaki tarihi dokunun ortaya çıkarılması hedeflenmiştir [115]. Görüldüğü üzere, yeterli düzeyde olmasa da GAP kapsamında yapılan çalışmalarda turizm alanında yeni projelerin özellikle 2010 yılından sonra hayata geçirilerek turizmin GAP Projesinin önemli bir unsuru haline getirildiği söylenebilir.

GAP projesinde turizmin desteklenmesi amacıyla İller Bankası da 2010 yılında GAP İdaresi ile anlaşma ve protokoller imzalamış ve bu sayede İller Bankası da sürece dâhil olmuştur. İller Bankası ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı arasında "Turizm Amaçlı İşbirliği Protokolü" ve "Teknik İşbirliği Protokolü" imzalanarak, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'ta belediye ve proje alanlarında, kültürel, doğal değerlerin korunması ve sağlıklı kentleşme ile düzenli gelişmenin sağlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda İller Bankası Projenin özellikle teknik alt yapı sağlanması yönünde katkı sağlamıştır [116].

GAP Bölgesi turizmini çeşitlendirmek, alternatif turizm alanları oluşturmak, kültür, inanç turizminin yanı sıra diğer turizm türlerinin de tanıtılmasını sağlamak ve markalaşmayı sağlamak için, İller Bankası ve GAP İdaresi arasında anlaşmalar imzalanmış ve gerekli ihaleler İller Bankası tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca İller Bankası'nın turizm açısından Harran ve Savur yerleşimlerinin turizm açısından yönetim planlarına ve 2014 yılında GAP bünyesinde Turizm Marka Ofisi kurulmasına katkısı olmuştur. Bu kapsamda Turizm Marka Ofisi tarafından ilk önce hazırlanan eylem planı çerçevesinde bir bölge turizm markası (Mezopotamya – Destansı Topraklar) oluşturulmuş, oluşturulan marka, interaktif harita altyapısı ile entegre çalışacak olan bir Web portaline ile ilgili tüm altlıklar belirlenmiş, veri giriş formları hazırlanarak dijital veri girişleri bitirilerek bölge tanıtımı ve turizmine dönük çalışmalarda hizmete başlamıştır [117]. Sonraki yıllarda da İller Bankası'nın GAP

konusunda yardımları devam etmiştir ve 2016 faaliyet raporunda göre; 2016 yılı içerisinde GAP kapsamında toplam 4 625 217 TL'lik işin bitirildiği bunların haritalama, imar ve jeoloji-jeoteknik alanlarında olduğu görülmektedir [118].

Yapılan bu çalışmaların nispeten meyvesini verdiği söylenebilir. Zira Bölgeye gelen turist sayısı 2002 yılında 409 629 kişi iken 2016 yılında %147 artarak 1 013 546'ya yükselmiştir. Geceleme sayısına göre ise 2002 yılında gelen turist sayısı 580 042 iken %168 artarak 2016 yılında 1 553 015 kişiye yükselmiştir [119]. Bu bağlamda Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında turizm özellikle 2010 yılından itibaren bölgenin bu açıdan potansiyeli fark edilerek, gerekli proje ve desteklerin sağlanması suretiyle turizmin öncelik sırasının yükseldiği ve İller Bankası'nın da yaptığı protokol ve anlaşmalar ile gerekli ihale ve krediler ile destek sağladığı görülmektedir.

3.8.2. Doğu Anadolu projesinde turizm ve İller Bankası

Doğu Anadolu Bölgesi de tıpkı Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi gibi gelişmişlik bakımından geri kalmış bölgelerdendir. Bu geri kalmışlık turizm sektörün de kendisini göstermektedir. Zira turizm tesis sayısı bakımından Türkiye'nin % 2'sine ev sahipliği yaparken, doluluk bakımından da % 4'lük bir orana sahiptir. Bunun yanında Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin sadece 0.46'sı bu bölgeyi tercih etmektedir [111]. Bu bölge de tıpkı Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi gibi ülke genelinde sadece % 4'lük gibi son derece düşük turizm yatırım oranına sahiptir [112]. Bu rakamlar bu bölgenin turizm bakımından geri kaldığını değil de geri bırakıldığını ifade etmektedir. Ancak 2011 yılında hayata geçirilen Doğu Anadolu Kalkınma Projesi doğru stratejiler ve yatırımlar ile bu durumu çözmek noktasında etkin kullanılabilir.

Doğu Anadolu Projesi, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 08 Haziran 2011 tarihli ve 27958 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kalkınma Bakanlığının bağlı bir kuruluşu olarak kurulmasıyla hayata geçmiş bir projedir. Erzurum'da faaliyet gösteren ve merkezi bir teşkilat olan DAP İdaresi'nin görev alanı; Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van illerini kapsamakta iken, 8 Haziran 2016 tarihli 29736 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararıyla bu illere Sivas eklenerek il sayısı 15'e

yükseltilmiştir [120]. DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2016 yılında kendisine tahsis edilen 108 535 000 00 TL'lik başlangıç ödeneğinin (yılsonu ödeneği 115 499 873 00 TL) 97 114 774 85 TL'lik kısmını harcamıştır. Tüm bu yıllık bütçe içerisinde turizm alanında 2016 yılında 14 adet projeye 5 405 000 00 TL ödenek tahsis edilmiştir ki tüm ödeneğin yaklaşık % 5'ine tekabül etmektedir. Bu kapsamda ödeneğin tamamı ile Tarihi Kent Bölgelerinin Canlandırılması ve Tanıtımı Projesi Proje ile tarihi kentlerin canlandırılarak ekonomiye ve turizme kazandırılması ve restorasyon çalışmalarının desteklenmesinde kullanılırken, kış turizminin geliştirilmesi hedefleri gerçekleştirilememiştir [120].

İller Bankası Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki illere 2002 ile 2012 yılları arasında yüklü miktarda krediler vermiştir. Söz konusu krediler belediyeçilik hizmetleri, alt yapı ve üstyapı işleri, malzeme, ekipman, araç ve gereç desteği gibi hizmetler üzerinedir [121].

2017 yılında DAP idaresi için 116 239 663 TL'lik paranın ayrıldığı ve turizmin 58 proje için toplam 2 063 411 TL'lik miktarın öngörüldüğü anlaşılmaktadır [122] ki tüm kalemler içerisinde turizmin oranı sadece % 0.1 olarak belirlenmiştir ve bu rakamlar bölgenin turizm potansiyeli düşünüldüğünde son derece azdır.

Doğu Anadolu Bölgesi, dağları, gölleri, nehirleri ve doğal manzaraları ile kırsal turizm ve ekoturizm açısından oldukça yüksek bir potansiyele sahiptir [108]. Türkiye yüzölçümünün %21'ne sahip olmasına rağmen, Doğu Anadolu Bölgesi turist ziyareti açısından oldukça düşük rakamlara sahiptir. Oysaki, rafting ve yayla turizminden tarihi eserlere ve kış turizmine kadar zengin bir turizm potansiyeline sahiptir. Ancak ulaşım olanaklarının sınırlı olması, konaklama ve rehberlik alanında yetersizlikler ile planlama ve tanıtım hizmetlerinde eksiklikler yüzünden turizm konaklaması bakımından son rakamlara göre Türkiye'nin sadece %1'lik bir orana sahiptir [109].

3.8.3. Doğu Karadeniz projesinde turizm ve İller Bankası

Ekonomik gelişmişlik ve özelde turizm bakımından geri kalmış bölgelerden birisi de Doğu Karadeniz Bölgesidir. Karadeniz Bölgesi bütünüyle gerek sahip olduğu turizm amaçlı konaklama sayısı gerekse doluluk oranı bakımından Doğu Anadolu Bölgesi gibi % 4'lerde dolanan çok düşük bir orana sahiptir. Bunun yanında Türkiye'ye gelen yabancı turistleri

sadece %0.52'si Karadeniz Bölgesine geldikleri görülmektedir [112]. Oysa TÜİK verilerine göre; 2001 yılında 13 450 127 kadar yerli ve yabancı turist sayısı ile yaklaşık 10.5 milyar dolar bir gelir getirirken, 2015 yılında 41 617 530 kişiye ulaşmış ve toplamda 31 milyar doların üzerinde gelir kazandırmıştır. 2015 yılındaki yabancı turist sayısı yaklaşık 35 milyon kişiyken, yerli turist sayısı sadece 6 milyon olarak kalmıştır [123]. Yani Türkiye'nin turizm kapasitesi son 10-15 yıl içerisinde çok büyümüştür ve Doğu Karadeniz gibi endemik bitki örtüsü ve doğal güzellikleri ile İsviçre Alpleri gibi bir güzelliği sahip bir bölgenin bu denli az turist alması bu noktada önemli ihmallerin ve eksikliklerin olduğuna işaret etmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki gibi bir terör sorunu da yoktur. Zira 1985 ile 2001 yılları arasında turizmin yatırımlarının bölgesel dağılımına bakıldığında; Ege, Akdeniz ve Marmara Bölgelerine ise %80 yatırım yapılırken, tüm Karadeniz Bölgesine sadece % 4 yatırım yapılmıştır [112]. Dolayısıyla bu rakamlar, yapılan yatırım miktarı ile turizmin gelişiminin doğru orantılı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP), turizmin geleceği adına ümit vadetmektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek, bu yörede yaşayan insanlarımızın gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi, bölgelerarası ve bölge içi farklılıkları gidermeyi, ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlayan bir bölgesel kalkınma projesi olan Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP), 2011 yılında 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur. Bu proje kapsamında, zengin tarihi ve kültürel değerleri ile birlikte 202 sit alanı ve sahip olduğu eşsiz doğal güzellikleri ile de önemli bir merkez olması için sadece yayla turizmiyle sınırlı kalmaması için spor turizmi, eko turizm, kuş gözlemciliği gibi alternatif doğa turizme de odaklanılmaktadır. Ayrıca hali hazırda ihtiyaçlara cevap vermeyen toplam yatak sayısı 16.524 olan konaklama sayısının, ulaşım alt yapısının ve yetişmiş insan sayısının artırılması hedeflenmektedir [124]. Çizelge 3.1.'de görüldüğü üzere; bu proje kapsamında turizmin önemli kalkınma faktörü olarak ele alınmakta ve yıllık ayrılan bütçe gittikçe artmaktadır ki 2014-2018 yılları arasında 595 milyon TL kadar öngörülmektedir ki bu o yıllar için plan 10 369 000 000 TL'lik bütçenin yaklaşık % 5'ine tekabül etmektedir.

Çizelge 3.1. DOKAP eylem planı bütçesi [125].

						Milyon TL
Eksenler	2014	2015	2016	2017	2018	2014-2018
Turizm ve Çevresel Sürdürülebilirlik	87	98	123	138	149	595
Ekonomik Kalkınma	85	95	120	134	145	579
Altyapı ve Kentsel Gelişme	1 030	1 151	1 456	1 626	1 761	7 024
Sosyal Gelişme	314	351	444	496	537	2 142
Yerel Düzeyde Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi	4	5	6	7	7	29
Toplam	1 520	1 700	2 149	2 401	2 599	10 369

DOKAP Eylem Planının Turizm ve Çevresel Sürdürülebilirlik ekseninde; Turizm alt ekseninde 11 eylem, Çevresel Sürdürülebilirlik alt ekseninde 6 eylem olmak üzere toplam 17 eylem tasarlanmıştır. 2016 yılında DOKAP için ayrılan toplam 97 577 422 45 TL ödeneğin 91 682 047 44 TL'si harcanmıştır. Bu kapsamda İller Bankası 56 524 791 02 TL ödenek vererek katkı sunmuştur. İller Bankasının sağladığı 56 524 791 02 'lik ödemenin tamamı Kentsel Gelişme için kullanılmıştır. Bu kapsamda özellikle bütçenin büyük bir kısmı Yeşil Yol Projesinin tamamlanmasına, geri kalanı ise kültür varlıklarının korunması, geliştirilmesi ve turizme kazandırılması eylemi kapsamında Artvin Ardanuç Kültür Evi, Trabzon Müzesi (Kostaki Konağı) restorasyonu, Artvin İşhan Kilisesi restorasyonu, Artvin Yeni Arkeoloji Müzesi ve Trabzon Sümela Örenyeri onarım işine harcanmıştır [125].

Ayrıca İller Bankası ile DOKAP idaresi arasında bölgenin gelişmişlik düzeyini artırmak için bir protokol imzalanarak, bölgenin harita, jeolojik-jeoteknik etüt, mekânsal plan, alan yönetim planı, kent bilgi sistemi, yenilenebilir enerji, içme suyu, atık su, arıtma, derin deniz deşarjı ve katı atıkla ilgili etüt, plan ve projelerin İller Bankası tarafından yapılması hedeflenmiştir. Bu protokol ile Samsun – Vezirköprü Turizm Merkezi, Samsun – Ayvacık Kültür Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi, Ordu – Bolaman Kültür Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi, Ordu – Aybastı Perşembe ve Toygar Kabaktepe Turizm Merkezi, Giresun – Kümbet Turizm Merkezi, Giresun – Bektaş – Kulakkaya Turizm Merkezi, Trabzon – Şolma Turizm Merkezi, Rize – Ayder Kültür Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi, Gümüşhane– Süleymaniye Kış Sporları Turizm Merkezi olmak üzere toplam 6 Turizm Merkezi ve 3 Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesinin doğal dokusunun korunması öngörülmüştür [126]. Bu kapsamda Samsun'da 30.05.2016 tarihinde

4 927 872 TL'lik bedel ile bir adet sosyal tesisin yapılmış, ayrıca turizmde ulaşımı kolaylaştırmak için pek çok ilde yol yapım işi yapılmıştır [118].

4. İLLER BANKASI ÜSTYAPI KREDİLERİ VE BÖLGESEL KALKINMA-TURİZM İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Bu bölümde İller Bankası'nın yerel yönetimlere vermiş olduğu üst yapı kredileri ile turizm sektörünün gelişimi arasındaki ilişki incelenerek İller Bankası'nın turizm bağlamında rolünü ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Literatür taraması, ekonometrik metodoloji, araştırmanın evreni ve örneklem seçimi, verilerin toplanması ve sonuçlardan bahsedilmiştir.

4.1. Literatür Araştırması

Chou [127], 1988-2011 dönemi için 10 geçiş ülkesinde turizm harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkileri incelemiştir. Bu noktada panel nedensellik analizi ülkeler arasındaki bağımlılığı ve nedenselliği açıklamak için kullanılmıştır. Ampirik sonuçlar nedenselliğin yönü hakkındaki kanıtları desteklemektedir ve bu 10 geçiş ülkesinden 3'ünde tarafsızlık hipotezi ile tutarlı olduğu belirtilmiştir.

Dritsakis [128], yılları arasında yedi Akdeniz ülkesinde ekonomik büyüme ve turizm gelişimi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kişi başı turizm gerçek gelirleri, kişi başı uluslararası turist girişleri sayısı, reel efektif döviz kuru ve kişi başı reel GSYH'yi içeren çok değişkenli bir modelde ekonomik büyüme ve turizm gelişimi arasındaki uzun dönemli ilişkiyi heterojen panel eş-bütünleşme tekniği kullanılarak araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar ülkeler için turizm gelirleri ve ekonomik büyüme ve döviz kuru arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu göstermektedir.

Eugenio, Martín ve Scarpa [129], Latin Amerika ülkeleri için turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1985'ten 1998'e kadar analiz etmiştir. Dinamik panel analizi için Arellano-Bond tahmincisi kullanılmıştır. Turizm gelirlerinin orta ya da düşük gelirli ülkelerin ekonomik büyümesi için yeterli olduğunu, ancak gelişmiş ülkeler için geçerli olmadığını göstermektedir.

Fayissa, Nsiah ve Tadasse [130], 1995-2004 dönemleri arasında 42 Afrika ülkesinin panel verilerini kullanarak turizmin ekonomik büyümeye ve gelişime olası katkısını

araştırmıştır. Elde edilen sonuçlar turizm endüstrisinden elde edilen gelirin fiziksel ve beşeri sermayeye yapılan yatırımlarda olduğu gibi hem gayri safi yurtiçi hâsıla düzeyinde hem de Sahra Altı Afrika ülkelerinin ekonomik büyümesinde önemli katkısı olduğunu göstermektedir.

Bahar ve Bozkurt [131], 1998-2005 yılları arasındaki Türkiye'nin de içinde bulunduğu 21 gelişmekte olan ülkenin turizm ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olup olmadığını panel veri analizini kullanarak test etmiştir. Çalışmada yer alan ülkelerde turizm ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu ve % 1 turizm gelirlerindeki artışın % 2.825 ekonomik büyümeye neden olduğu görülmüştür.

Eryiğit ve Eryiğit [132], 1995-2009 döneminde 18 Akdeniz havzası ülkesi için kişi başı turizm gelirleri ve gayrisafi yurtiçi hâsıla (GSYİH) arasındaki uzun dönemli ilişkiye panel birim kök testleri ve hata düzeltme tabanlı panel eş bütünleşme teknikleri kullanılarak incelenmiştir. Testlerin sonuçları turizm gelirlerinin uzun vadeli olarak bu ülkeler için GSYİH'nin kaynağı olduğunu göstermektedir.

Kamacı ve Oğan [133], Türkiye başta olmak üzere Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Makedonya ülkelerindeki turizm geliri ile büyüme arasındaki ilişkiyi 1995-2011 yılları arasında Eş bütünleşme ve nedensellik analizini kullanarak irdelemişlerdir. Yapılan Panel Granger nedensellik analizi sonuçları kısa dönemde turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü pozitif bir ilişki olmadığı, ancak uzun dönemde çift yönlü pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Dücan ve Şentürk [134], Yapmış oldukları çalışmada Fransa, Yunanistan, İspanya, İtalya, Türkiye ve Portekiz gibi Akdeniz ülkeleri ile 2005-20015 dönemlerini ele alarak turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel Granger nedensellik testi ile analiz etmiştir. Elde edilen sonuç araştırmaya konu olan ülkeler için turizm ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin çift yönlü olduğunu göstermiştir.

Gökovali ve Bahar [135], 1987-2002 döneminde turizm yönelik büyüme hipotezinin Akdeniz ülkelerinde geçerli olup olmadığını araştırmaktadır. Panel veri yaklaşımı kullanılmıştır ve katsayı tahminleri, sabit ve tesadüfi etki modelleri kullanılarak elde edilir.

Sonuç olarak, turizmin Akdeniz ülkelerinin ekonomik büyümesine katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Tuğcu [136], 1998-2011 dönemi ve Akdeniz'e sınırı olan Avrupa, Asya ve Afrika ülkelerinde turizm ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi araştırmaktadır. Dumitrescu ve Hurlin [137], tarafından geliştirilen bir Granger nedensellik analizi panelini benimsiyor. Elde edilen sonuçlar, turizm ile ekonomik büyüme arasında nedensellik yönünün ülke grubuna ve turizm göstergesine bağlı olduğunu göstermektedir. Akdeniz bölgesindeki Avrupa ülkelerinin turizmden daha iyi bir büyüme elde ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yıldırım ve Öcal [22], 1962-2002 döneminde Türkiye' de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye vektör otoregresif modeli (VAR) ile analiz etmiştir. Uzun vadede turizm ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkinin olduğunu, ancak kısa vade de bir ilişkinin olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Yavuz [138], Türkiye 'de 1992-2004 dönemi için turizmden elde edilen gelirin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Standart Granger nedensellik testi sonuçları turizm gelirleri ile iktisadi büyüme arasında nedensellik ilişkisi olmadığını göstermektedir. Türkiye ekonomisindeki son dönemdeki verilere bakıldığında turizm gelirlerindeki artışın GSYH' daki payının artmaya başlaması ile testlerde çıkan sonuç ile beklentiler arasında farklılıklar olduğu ifade edilmiştir.

Kızılkaya, Sofuoğlu ve Karaçor [139], 1980-2014 dönemine ilişkin turizm Türkiye'de turizm gelirleri, uluslararası turist sayısı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. ARDL sınır testi ve eş bütünleşme katsayıları tahmini kullanılarak yapılan çalışmada hem uzun hem de kısa dönemde turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olduğu gösterilmiştir.

Özdemir ve Öksüzler [140], Türkiye için yapmış oldukları çalışmada 1963-2003 dönemleri arasındaki turizm gelirleri, GSMH ve reel döviz kuru değişkenleri kullanılarak turizmin ekonomik büyümeye etkisi araştırılmaktadır. Vektör hata doğrulama (VECM) yöntemiyle elde edilen sonuçlar hem kısa vadede hem de uzun vade de turizmin ekonomik

büyüme etkisi üzerinde turizmden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ve güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Çetintaş ve Bektaş [141], 1964-2006 dönemleri ele alınarak Türkiye’ de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler analiz edilmiştir. ARDL yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada değişkenler arasındaki nedenselliğe bakılmıştır. Kısa dönemde olumlu bir ilişki olmazken, uzun dönemde turizm ekonomik büyümeyi olumlu alanda etkilemektedir. Nedenselliğin yönü ekonomik büyümeden turizme doğru olmazken, turizmden ekonomik büyümeye doğru pozitif yönde gerçekleşmektedir.

Akan ve Işık [142], 1970-2007 dönemlerinde yabancı ziyaretçi harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki rolünü uzun vade de incelemiştir. Phillips - Perron testi, Eşbütünleşme yaklaşımı, Granger Nedensellik testleri kullanılarak yapılan çalışmanın ampirik bulguları yabancı ziyaretçi girişlerinin ekonomik büyüme üzerinde tek yönlü pozitif etkisi olduğunu göstermektedir.

4.2. Ekonometrik Metodoloji

Araştırma kapsamında İller Bankası’nın verdiği üstyapı kredilerinin turizm sektörü aracılığıyla bölgesel kalkınma üzerinde etkisi olup olmadığını tespit etmeye yönelik yedi farklı ekonometrik model simule edilmiştir.

Bu kapsamda 2007-2016 yılları arasındaki İller Bankası’nın verdiği üstyapı krediler ile Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesine ait kişi başı gelir, turizm geliri ve turizm sektör istihdamından oluşan değişkenlere ait veriler doğrudan ve tesadüfi “panel veri analiz” yöntemiyle analiz edilmiştir.

4.2.1. Panel veri analizi

Literatüre bakıldığında ekonometrik araştırmalarda kullanılan veriler eğer ait oldukları dönemler kesin olarak biliniyorsa, bu veriler “zaman serilerine ait kesit veriler” ya da “panel veriler” olarak tanımlanır [143].

Diğer bir ifadeyle zaman boyutu ile ifade edilebilen “panel veriler” kesit analizi ile zaman serisi analizini “panel veri analizi” çatısı altında birleştirilerek uygulanabilecek veri setlerinde oldukça etkili sonuçlar verebilmektedir [144].

Panel verilerinin ait olduğu değişkenlerin farklı ekonomik değişkenlere ait olması nedeniyle oluşan heterojenlik içermesi durumunda kullanılan panel veri tahmin teknikleri, açık bir şekilde bu tür heterojenlikleri kesite özgü bazı değişkenlere izin vererek hesaba katabilmektedir. Özellikle kısa zaman serisi gözleminin var olduğu durumlarda ekonometrik analiz yapılmasına imkân veren panel veri analizi yöntemleri içerisinde en etkili sonuçlar veren yöntem olarak “tesadüfi etkiler modeli” önerilmektedir [145].

Panel veri analizlerinde sıklıkla kullanılan sabit etkiler modeline göre daha etkin sonuçlar vereceği öngörülen tesadüfi etkiler modeli özellikle her ikisi de tutarlı olan fakat etkinliği farklı olan iki model arasında daha etkin olanı tespit ettikten sonra kullanılabilir. Literatürde, bu etkinlik testi, diğer bir ifadeyle sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modeli arasında seçim için k serbestlik dereceli ki-kare dağılımına uyan Hausman testi kullanılmaktadır [144].

Hausman testinde, tesadüfi etkiler modelinden elde edilen katsayılar ile sabit etkiler modelinden elde edilen katsayıların aynı olduğunu gösteren boş hipotezin reddedilmesi, sabit etkiler modelinin reddedilememesi ise tesadüfi etkiler modelinin daha etkin sonuçlar verdiğini göstermektedir [143].

Literatürde belirtilen bu açıklamalar ışığında bu araştırma kapsamında 7 farklı model kurularak yapılmış ve panel veri analizi içerisinde yer alan sabit ve tesadüfi etkiler modelleri Hausman test istatistiği sonuçlarına göre seçilerek uygulanmıştır. Araştırma hipotezlerine göre belirlenen bu modelleri test etmek amacıyla yapılan Hausman test sonucuna dayanarak sabit ve tesadüfi etkili panel veri metodu kullanılmıştır. Modellerde yer alan bağımlı değişkenler ve bağımsız değişkenlerin yedi coğrafi bölgelere göre dağıtılmış yıllık miktar ve tutarlarının logaritmik değerleri kullanılmıştır.

Jarque-Bera istatistiğinin p-değerlerine göre anlamlılık düzeyleri kontrol edilerek kurgulanan modellerde “robust standard error” aracılığıyla oto-korelasyonu sorunu olup

olmadığına bakılmıştır. Bu yönde yapılan analizler sonucunda ulaşılan değerlerin Durbin Watson istatistiği modeline göre oto-korelasyon sorunu olup olmadığını kontrol edilmiştir.

Ayrıca araştırma bağımlı değişkenlerinin bölgesel farklılık gösterip göstermediği toplu olarak da test edilmiştir. Bu kapsamda Wald Test kullanılmıştır. Wald Test sonucunda bulgulara göre modelin normallik varsayımını ihlal edip etmediği test etmek amacıyla Jarque-Bera istatistik değerlerine bakılmış buna göre geliştirilen modelin normallik varsayımını ihlal edip etmediği kontrol edilmiştir.

Son olarak tüm analizlerde E-views programı kullanılmış olup ulaşılan bulgular çizelgeler eşliğinde gösterilerek yorumlanmıştır.

4.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi

Tezin önceki bölümlerinde anlatıldığı üzere hem bölgesel kalkınmaya hem de turizmin gelişimine etki eden faktörler hem iç içe geçmiş bir şekilde dolaylı etkileşim içerisindeyler, hem de siyasal, ekonomik, sosyal ve küresel düzeyde gelişen çok farklı ve fazla değişkenden etkilenmektedir.

Bu anlamda sadece İller Bankası'nın kısıtlı koşullarda verdiği kredilerle turizm sektörünün gelişimi arasındaki ilişkiyi konu edinen bu çalışmada geliştirilecek ekonometrik modelde daha anlamlı sonuçlara ulaşmak adına örnekleme dâhil edilecek illerin sayısı 88'den 21'e çekilmiştir.

Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden turizm yönünden en fazla gelişmiş, İller Bankası tarafından 2007-2016 yılları arasında yoğun bir şekilde desteklenmiş ve nüfus açısından bölgesinde en büyük üçer il belirlenerek çalışmaya dâhil edilmiştir:

Çizelge 4.1. Coğrafi bölgeleri temsilen araştırmaya dahil edilen iller

Akdeniz Bölgesi	Hatay
	Kahramanmaraş
	Antalya
Doğu Anadolu Bölgesi	Malatya
	Van
	Erzurum
Ege Bölgesi	Manisa
	İzmir
	Aydın
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Gaziantep
	Şanlıurfa
	Elazığ
İç Anadolu Bölgesi	Ankara
	Kayseri
	Konya
Karadeniz Bölgesi	Samsun
	Bolu
	Ordu
Marmara Bölgesi	Bursa
	İstanbul
	Balıkesir

Yukarıdaki çizelge 4.1’de yer alan illerin seçilmesindeki nedenleri üç aşamada açıklamak yerinde olacaktır: Araştırma kapsamında, İller Bankası’nın 2007-2016 yılları arasında Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesinin genelinde “üst yapı yatırımlarını” desteklemek amacıyla tahsis ettikleri kredilerin yatırımın yapılan bölgenin turizm sektörüne etkisi ölçümlemek istenilmiştir.

Araştırmada kullanılacak verilerin toplanmasında gerek ülkedeki tüm istatistiklerin yurt genelinde ya da iller özelinde hazırlanarak “coğrafi bölgelere veri hazırlanmamasından; gerekse turizm istatistiklerinin toplanmasındaki zorluktan dolayı bazı iller araştırma kapsamında analizlere dahil edilememiştir.

Bu anlamda Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden, İller Bankası'ndan en fazla kredi alan, turizm sektörü, nüfus ve kalkınma düzeyi açılarından bölgesinde en önde olan üçer ilin araştırmaya dâhil edilmesine karar verilmiştir.

İller Bankası 2007-2016 yılları arasındaki dönemde, Türkiye genelinde Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesine dağıtılmış, toplam 79 ilimizde toplam 1 803 adet "üst yapı yatırım" kredisi verilmiştir. İller Bankası tarafından 2007-2016 yılları arasında Türkiye genelinde üst yapı yatırımı desteği amaçlı projelerde olmak üzere, toplam. 8 560 035 332 TL (Sekiz Milyar Beş Yüz Altmış Milyon Otuz Beş Bin Üç Yüz Otuz İki Türk Lirası) kredi tahsisi gerçekleştirmiştir [105].

Araştırmanın örneklemini oluşturan seçilmiş iller ile bu illere 2007-2016 yılları arasında İller Bankası tarafından verilen kredilerin sayısı ve toplam miktarı aşağıdaki Çizelge 4.2.'de gösterilmiştir:

Çizelge 4.2. İller Bankası'nın seçilmiş bölge ve illere verdiği kredilerin sayısı ve toplam miktarı (2007-2016) [105]

Bölgeler	İller	Kredi/Proje Sayısı	Seçilen İllerin/Bölgelerin Tahsis Edilen Kredilerinin Toplamı (TL)
Akdeniz Bölgesi	Hatay	42	446 130 457 TL
	Kahramanmaraş	29	
	Antalya	26	
Doğu Anadolu Bölgesi	Malatya	59	297 831 415 TL
	Van	26	
	Erzurum	19	
Ege Bölgesi	Manisa	77	502 793 824 TL
	İzmir	62	
	Aydın	54	
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Gaziantep	32	442 534 127 TL
	Şanlıurfa	32	
	Elazığ	19	
İç Anadolu Bölgesi	Ankara	176	1 737 279 180 TL
	Kayseri	96	
	Konya	95	
Karadeniz Bölgesi	Samsun	76	702 978 954 TL
	Bolu	48	
	Ordu	44	
Marmara Bölgesi	Bursa	90	2 415 721 197 TL
	İstanbul	73	
	Balıkesir	50	
Toplam	21 İl	1 225 proje	6 545 269 154 TL

Çizelge 4.2’de görüldüğü üzere araştırma kapsamında toplam 21 il 1 225 proje/kredi tahsisinde toplam 6 545 269 154 TL (Altı Milyar Beş Yüz Kırk Beş Milyon İki Yüz Altmış Dokuz Bin Yüz Elli Dört Türk Lirası) destek yapılmıştır.

İller Bankası’nın Türkiye genelinde sadece üst yapı yatırımları için toplam destek miktarı 8 560 035 332 TL olduğuna göre, İller Bankası tarafından araştırma kapsamında seçilen illere 2007-2016 yılları arasında tahsis edilen krediler bu bankanın aynı dönemde sadece üst yapı yatırımları için Türkiye geneline tahsis ettiği toplam kredilerin toplam tutarının yaklaşık %76’sına (%76.463) karşılık geldiği söylenebilir. Bu durum araştırma kapsamında seçilen illerin (örneklem) Türkiye genelini (evreni) büyük bir oranda yansıttığını göstermektedir.

Araştırmaya dahil edilecek illerin belirlenmesinin ikinci aşamasında illerin turizm yönünden gelişmişlik düzeyi dikkate alınmıştır. Bununla birlikte araştırmaya dahil edilen illerin bazıları aynı bölgedeki diğer illere göre “turizm yönünden daha az gelişmiş olduğu” söylenebilir. Örneğin Ege Bölgesi’nde yer alan Muğla ili Ege Bölgesi’nde geleneksel turizm açısından Manisa iline göre çok daha fazla gelişmiş olmasına rağmen araştırma kapsamında yapılacak analizlere dâhil edilememiştir. Zira 2007-2016 yılları arasında İller Bankası 18 projede toplam 15 926 608 TL Muğla ilindeki üst yapı yatırımlarına kredi verirken; aynı tarih aralığında Manisa iline 77 projede toplam 220 283 915 TL kredi verilmiştir.

İşte bu ve benzeri nedenlerle Akdeniz Bölgesi’nden Antalya iline ek olarak Mersin ve Adana illerinin yerine Kahramanmaraş ve Hatay illeri; Karadeniz Bölgesi’nden Sinop ve Trabzon illeri yerine Bolu ve Ordu illeri; Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nden ise Diyarbakır ili yerine Elâzığ ili araştırmaya dâhil edilmiştir.

Son aşamada araştırma örnekleminin seçiminde illerin nüfusu da önemli bir kriter olarak dikkate alınmıştır. Literatürde işaret edildiği üzere ekonomik gelişmişlik açısından bir bölgede yaşayan nüfusun oldukça önemli bir değişken olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda aşağıdaki çizelgede seçilen illerin ve bölgelerin yıllara göre nüfusları genel Türkiye nüfusu ile karşılaştırmalı bir şekilde gösterilmiştir.

Çizelge 4.3. Seçilmiş illere, bölgelere ve yıllara göre nüfus istatistikleri (2007-2016)

Coğrafi Bölgeler	Seçilen iller	2007	2009	2011	2013	2016
Marmara Bölgesi	Bursa	2 439 876	2 550 645	2 652 126	2 740 970	2 901 396
	İstanbul	12 573 836	12 915 158	13 624 240	14 160 467	14 804 116
	Balıkesir	1 118 313	1 140 085	1 154 314	1 162 761	1 196 176
Akdeniz Bölgesi	Antalya	1 789 295	1 919 729	2 043 482	2 158 265	2 328 555
	Kahramanmaraş	1 004 414	1 037 491	1 054 210	1 075 706	1 112 634
	Hatay	1 386 224	1 448 418	1 474 223	1 503 066	1 555 165
Ege Bölgesi	İzmir	3 739 353	3 868 308	3 965 232	4 061 074	4 223 545
	Aydın	946 971	979 155	999 163	1 020 957	1 068 260
	Manisa	1 319 920	1 331 957	1 340 074	1 359 463	1 396 945
İç Anadolu Bölgesi	Ankara	4 466 756	4 650 802	4 890 893	5 045 083	5 346 518
	Kayseri	1 165 088	1 205 872	1 255 349	1 295 355	1 358 980
	Konya	1 959 082	1 992 675	2 038 555	2 079 225	2 161 303
Karadeniz Bölgesi	Samsun	1 228 959	1 250 076	1 251 729	1 261 810	1 295 927
	Bolu	270 417	271 545	276 506	283 496	299 896
	Ordu	715 409	723 507	714 390	731 452	750 588
Doğu Anadolu Bölgesi	Malatya	722 065	736 884	757 930	762 538	781 305
	Van	979 671	1 022 310	1 022 532	1 070 113	1 100 190
	Erzurum	784 941	774 207	780 847	766 729	762 021
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Gaziantep	1 560 023	1 653 670	1 753 596	1 844 438	1 974 244
	Şanlıurfa	1 523 099	1 613 737	1 716 254	1 801 980	1 940 627
	Elazığ	541 258	550 667	558 556	568 239	578 789
İncelenen İllerin Nüfusu		42 234 970	43 636 898	45 324 201	46 753 187	48 937 180
Türkiye Nüfusu		70 586 256	72 561 312	74 724 269	76 667 864	79 814 871
İnc.İllerin ToplamNüfusa Oranı		59.83%	60.14%	60.66%	60.98%	61.31%

Yukarıdaki çizelge 4.3’de gösterildiği üzere araştırma kapsamında turizm sektörü ile İller Bankası kredi tahsislerine ilişkin verileri analizlere dahil edilen illerde baz alınan yıllarda toplam Türkiye nüfusunun yaklaşık %60’ı yaşamaktadır. Bu verilerde araştırmaya dâhil edilen 21 ilin Türkiye genelindeki 88 ilindeki nüfusu temsil ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak araştırma örnekleminin hangi il ve bölgelerden oluşacağı belirlendikten sonra araştırma kapsamında yapılması planlanan ekonometrik modelde kullanılacak değişkenlere ilişkin verilerin toplanmasına geçilmiştir.

4.4. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında, İller Bankasının 2007-2016 yılları arasında Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesindeki "üst yapı yatırımlarını" desteklemek amacıyla tahsis ettiği kredilerin, turizm sektörü bağlamında bölgesel kalkınmaya etkisi ölçümlenmek için değişkenler belirlenmiştir.

Söz konusu değişkenlere ait araştırma verileri İller Bankası Genel Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ekonomi ve Kalkınma Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), TURSAB ve bazı meslek odalarının veri tabanlarından toplanmıştır.

Ancak sayılan kurumların veri tabanlarında araştırma kapsamında ölçümlenmek istenilen değişkenlere ilişkin verilerin oluşturulmadığı, oluşturulan verilerin farklı parametrelere ve dönemlere göre kategorilere ayrıldığı, turizm sektörüne ilişkin verilerin düzenli ve sistematik bir şekilde toplanmadığı, sıklıkla tahmini veriler kullanıldığı, turizmle ilgili kurumların birbiriyle koordinesiz şekilde, farklı gruplandırmalar altında açıklandığı, coğrafi bölgelere göre hiçbir turizm ve ekonomik verinin toplanmadığı/yayınlanmadığı ve asıl önemlisi TÜİK gibi bazı istatistik kurumlarının %34'lük hata payı ile veri analizleri yaptığının anlaşılması üzerine, araştırma değişkenlerine ilişkin verilerin toplanması için ayrıca araştırma ve çalışma yapılması gerektiğine karar verilmiştir.

Bu kapsamda yoğun bir şekilde yapılan araştırma ve çalışmalar sonucunda ulaşılan veriler toplanmıştır. Aşağıdaki başlıklar altında ise bu araştırma kapsamında toplanan verilerin hangi değişkenlere göre, nasıl hesaplanarak toplandığı kısaca açıklanmaya çalışılmıştır.

4.4.1. Coğrafi bölgelere göre İller Bankası üstyapı kredilerine ilişkin veriler

İller Bankası'nın Türkiye genelinde çeşitli projeler için 2007-2016 yılları içerisinde tahsis etmiş olduğu üstyapı kredilerine ilişkin veriler, kurumun veri tabanından alınmıştır. Kurum açısından önemli olan çeşitli başlık ve kategorilere göre gruplandırılan bu veriler,

excel tablosunda araştırma kapsamında seçilen il ve bölgelere göre yeniden kodlanarak tezin ekinde sunulmuştur. (EK-2)

4.4.2. Coğrafi bölgelere göre kişi başına düşen GSYH verileri

Araştırma kapsamında seçilen coğrafi bölge ve illerin kişi başına düşen GSYH verileri TÜİK, Merkez Bankası, Ekonomi ve Kalkınma Bakanlığının veri tabanları ile TURSAB ve TEPAV web sayfalarından internet yoluyla alınan verilerden yararlanılarak toplanmıştır.

Bu anlamda öncelikle araştırma kapsamında seçilen illerin 2007-2016 yıllarındaki nüfusları TÜİK veri tabanından; seçilen illerin aynı yıllara ait toplam GSYH miktarları, (ABD dolar cinsinden) Merkez Bankası EVYS sisteminden temin edilmiştir. İkinci aşamada ulaşılan veriler dolar cinsinden olanlar aynı yıla ait Merkez Bankası kuru üzerinden TL cinsine çevrilmiştir. İller Bankası verileri TL cinsinden olduğu için hem kişi başı GSYH tutarları hem de bölgelerin turizm gelirleri ait oldukları yıldaki kur üzerinden Türk Lirasına çevrilmiştir. İllere ait toplam GSYH oluşturulan excel tablosunda ait olduğu coğrafi bölge, il ve yıla göre yeniden kodlanmıştır.

Böylelikle “Coğrafi Bölgelere göre Kişi Başına Düşen GSYH” verilerinin hazırlanmasının son aşamasında her ilin TL cinsinden hesaplanan toplam GSYH tutarları ait olduğu yılda seçilen ilin nüfusuna bölünerek ulaşılan değerler excel tablosuna eklenmiştir (EK-3).

4.4.3. Coğrafi bölgelere göre turizm sektöründe istihdam verileri

Araştırma kapsamında Türkiye’deki coğrafi bölgelere göre turizm sektöründeki istihdam verilerini hesaplamak amacıyla TÜİK, SGK ve Ekonomi Bakanlığı verileri kullanılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak SGK’nın web sitesinden ve bir kısmı fiziksel yoldan olmak üzere 2007-2016 yıllarında iller düzeyinde özel sektörde aktif çalışan sayıları toplanmıştır.

SGK verileri kurumun önceliklerine göre kamu-özel sektör şeklinde toplanıp gruplandırıldığı için kamu sektörüne ilişkin veriler kapsam dışında bırakılmıştır. Özel sektörde SGK ile çalışanlar ise ülkedeki tüm reel sektörlerde çalışanlardan (tarım, sanayi, hizmet ve diğer meslekler) oluştuğu gözlenmekle birlikte istenilen verileri hesaplamak amacıyla başka yoldan veri toplanamayacağı için bu veriler yıllara ve illere göre kategorilere ayrılarak bir excel tablosunda toplanmıştır.

Alınan veriler araştırma kapsamında seçilen il ve yıllara göre kodlandıktan sonraki aşamada ise TÜİK ve Ekonomi Bakanlığı'nın yayınladığı bültenler ile web sayfalarındaki istatistiklerden yararlanılarak Türkiye genelinde olmak kaydıyla “turizm sektöründeki” istihdamın, “tüm sektörlerdeki” istihdama yüzdelik oranı her bir yıl için ayrı ayrı çıkartılmıştır.

Bu oranlara göre SGK özel sektörlerde çalışanların sayısı her bir yıl ve il için ayrı ayrı hesaplanarak bu araştırma kapsamında ihtiyaç duyulan “2007-2016 yıllarında Türkiye’deki Coğrafi Bölgelere Göre Turizm Sektöründe İstihdam Verileri” oluşturularak teze eklenmiştir. (EK-4)

4.4.4. Coğrafi bölgelere göre turizm gelirine ilişkin veriler

Araştırma kapsamında 2007-2016 yılları arasında Türkiye'nin coğrafi bölgelerine göre turizm gelirlerine ilişkin veriler Turizm Bakanlığı ile TURSAB web sayfaları aracılığıyla ulaşılan veriler yardımıyla toplanmıştır.

Bu değişkene ait verileri toplamak için öncelikle iller düzeyinde 2007-2016 yılları arasında Türkiye'ye gelen yerli ve yabancı turistlerin sayıları “il bazında” hesaplanmıştır. Turizm bakanlığının web sayfasından ulaşılan bu verilerde turist sayıları illere göre çıkartılırken yabancı-vatandaş ayrımı yapıldığı, ancak toplam turist sayısının açıklanmadığı görüldüğünden araştırma kapsamında seçilen her il ve baz alınan her yıl için ayrı ayrı turist sayıları hesaplanarak excel tablosuna kodlanmıştır.

İkinci aşamada baz alınan yılların her birinde ayrı ayrı olmak üzere ülkemize gelen yerli ve yabancı turistlerden elde edilen turist başına düşen ortalama gelirler öncelikle

toplanmış; yerli ve yabancı turistlerin yaptıkları harcamaların önce aritmetik ortalamaları ayrı ayrı hesaplanarak ulaşılan tutarlar dolar cinsinden TL cinsine döneme ait kur değerleri üzerinden her yıl için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Böylece 2007-2016 yılları arasında hem yerli hem yabancı turistlerin seçilen iller ve bölgeler bazında ait oldukları yıldaki turist başına bıraktığı ortalama gelir hesaplanarak excel tablosuna eklenmiştir.

Son olarak, 2007-2016 yılları arasında Türkiye'nin coğrafi bölgelerine göre turizm gelirlerini hesaplamak amacıyla; seçilen her bir ile gelen belirlenen yılda gelen turist sayılarıyla aynı turistlerin o yılda Türkiye'de yaptıkları ortalama harcama tutarı birbiriyle çarpılarak; her bir ilde (her bir coğrafi bölgede) baz alınan yıllarda kazanılan turizm gelirleri hesaplanmıştır. (EK-5)

4.5. Model ve Regresyon Sonuçları

İller Bankası'nın yerel yönetimlere vermiş olduğu üst yapı kredileri ile turizm sektörünün gelişimi arasındaki ilişki incelenerek İller Bankası'nın turizm bağlamında rolünü ortaya koymayı hedefleyen bu araştırma kapsamında geliştirilen ekonometrik modeller aracılığıyla araştırma hipotezleri test edilmeye çalışılmıştır.

Panel veri analiz yöntemi kullanılarak geliştirilen yedi analiz modelinde yer alan bağımlı değişkenleri "Turizm Değişkenleri" ve "Kalkınma Değişkenleri" alt boyutlarına göre gruplandırılmıştır.

İlk iki modelde "turizm" bağımlı değişkeni grubunda "Turizm İstihdamı" model 1'in ve "Turizm Geliri" model2'nin bağımlı değişkeni olarak analizlere dahil edilmiştir. "Kalkınma" bağımlı değişkeni olarak ise 3.model, 4.model, 5.model, 6.model ve 7.model'de "Kişi Başı Gelir" bağımlı değişkeni kullanılmıştır.

Bu bağımlı ve bağımsız değişkenler kullanılarak yapılan panel veri analizi sonucunda ulaşılan bulguların toplu sonuçları aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir:

Çizelge 4.4. Panel veri analizi toplu sonuçları

	Turizm Değişkenleri (Bağımlı Değişkenler)		Kalkınma Değişkenleri (Bağımlı Değişkenler)				
	1.Turizm İstihdam	2.Turizm Gelir	3. KBG	4. KBG	5. KBG	6. KBG	7. KBG
Constant	-0.95	7.62	8.67	5.78	6.42	12.638	13.731
	0.02	0.04	0.37	0.12	0.25	1.576	1.444
Ü.Yapı Kred.						12.06	7.65
						4.36	3.99
Ü.Yapı Kred.	0.05	0.10					
	0.00	0.01					
T.İstihdam			0.47		0.41		
			0.14		0.03		
T.Geliri				0.37	0.30		
				0.02	0.04		
Özel İstihdam			0.64	0.41			
			0.15	0.05			
Akdeniz						87	2.941
						1.867	2.547
D.Anadolu						5.201	7.047
						1.901	1.788
Ege						6.978	1.711
						1.883	3.021
GDAnadolu						984	2.869
						1.712	2.683
İç Anadolu						2.643	370
						1.864	2.085
Karadeniz						3.894	5.130
						1.880	1.970
Akdeniz							37.35
							27.56
D.Anadolu							28.55
							20.10
Ege							94.66
							33.24
GDAnadolu							7.87
							24.11
İç Anadolu							10.10
							15.57
Karadeniz							39.77
							17.76
DurbinWatson	1.92	1.84	2.01	1.98	1.92		
Model	Sabit	Sabit	Sabit	Sabit	Sabit	Robust	Robust
Jarque-Bera (Prob)	0.84	0.68	0.97	0.30	0.21	0.52	0.54
F-Statistics (Prob)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00

Çizelgede görüldüğü üzere diğer beş modelde bağımsız değişkenler olarak “Üstyapı Kredileri”, “Turizm İstihdamı”, “Turizm Geliri” ve “Özel Sektör İstihdamı” değişkenleri analizlere dahil edilmiştir.

Son olarak 6. ve 7.modellerde ise üstyapı kredilerinin bölgesel turizm gelirleri ile bölgesel kalkınma üzerindeki etkisini bölgelere göre farklılık gösterip göstermediğini anlamak amacıyla her iki modelde “Akdeniz Bölgesi”, “Doğu Anadolu Bölgesi”, “Ege Bölgesi”, “Güney Doğu Anadolu Bölgesi”, “İç Anadolu Bölgesi”, “Karadeniz Bölgesi” kukla değişkenleri kullanılmıştır.

4.5.1. Üstyapı kredilerinin turizm sektöründeki istihdama etkisi (Model 1)

Araştırma kapsamında iller bankasının verdiği üstyapı kredilerinin turizm sektöründeki istihdamı üzerinde etkisi olup olmadığını tespit etmeye yönelik geliştirilen modeli aşağıdaki denklikle ifade etmek mümkündür:

Model 1:

$$\log(\text{Turizm İstihdam}_{i,t}) = \beta_0 + \beta_1 * \log(\text{Üstyapı Kredileri}_{i,t}) + u_{i,t} \quad (4.1)$$

H_0 : Üstyapı kredilerinin turizm sektöründeki istihdam üzerinde etkisi yoktur.

H_1 : Üstyapı kredileri turizm sektöründeki istihdam üzerinde etkilidir.

Bu araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan Hausman test sonucuna dayanarak sabit etkili panel veri metodu kullanılmıştır. Modelin F-Statistiğinin P-değeri %1'in dahi altında olması modelin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Modelin bağımlı değişkeni bölgelerin yıllık turizm sektörü istihdamının logaritmik değeridir. Bağımsız değişken ise verilen üstyapı kredilerinin bölgelere göre dağıtılmış yıllık miktarının logaritmik değeridir.

Ulaşılan bulgular üstyapı kredilerinin katsayısı %1 seviyesinde dahi anlamlı çıkmıştır. Buna göre üstyapı kredilerindeki %1’lik artış turizm istihdamını % 0.05 düzeyinde arttıracaktır. Jarque-Bera istatistiğinin p-değeri 0.84 ile istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinin oldukça üzerinde olması nedeniyle modelde “robust standard error” kullanılarak otokorelasyonu sorunu olup olmadığına bakılmıştır. Bu yönde yapılan analizler sonucunda ulaşılan 1.92’lik değeri alan Durbin Watson istatistiği modelde oto-korelasyon sorunu olmadığını göstermektedir.

4.5.2. Üstyapı kredilerinin bölgesel turizm gelirine etkisi (Model 2)

Araştırma kapsamında iller bankasının verdiği üstyapı kredilerinin bölgesel turizm gelirleri üzerinde etkisi olup olmadığını tespit etmeye yönelik geliştirilen model 2’yi aşağıdaki denklikle ifade etmek mümkündür:

Model 2:

$$\log(\text{Turizm Geliri}_{i,t}) = \beta_0 + \beta_1 * \log(\text{Ustyapı Kredileri}_{i,t}) + u_{i,t} \quad (4.2)$$

H_0 : Üstyapı kredilerinin bölgesel turizm geliri üzerinde etkisi yoktur.

H_1 : Üstyapı kredilerinin bölgesel turizm geliri üzerinde etkilidir.

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan Hausman test sonucuna dayanarak sabit etkili panel veri metodu kullanılmıştır. Modelin F-Statistiğinin P-değeri %1’in dahi altında olması modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin bağımlı değişkeni bölgelerin yıllık turizm gelirinin logaritmik değeridir. Bağımsız değişken ise verilen üstyapı kredilerinin bölgelere göre dağıtılmış yıllık miktarının logaritmik değeridir.

Ulaşılan bulgular Model 2’nin %1 anlamlılık düzeyinde bölgesel üstyapı kredileri ile bölgesel turizm geliri arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğunu önermektedir. Bölgesel üstyapı kredilerindeki %10’luk artış turizm, bölgesel turizm gelirini ortalama %1 oranında arttırmaktadır. Bu model de artıkların normal dağılıp dağılmadığı konusunda test edilmiş, Jarque-Bera istatistiğinin p-değeri 0.68 çıkmıştır. Dolayısıyla normallik varsayımı

reddedilemeyecektir. Modelde robust standard error kullanılmıştır. 1.84 değeri alan Durbin Watson istatistiği modelde oto korelasyon sorunu olmadığını önermektedir.

Sonuç olarak çalışmanın ilk aşamasında turizm geliri, turizm sektörü istihdamı gibi turizm verilerinin üstyapı kredilerinden etkilenip etkilenmedikleri test edilmiştir. Bu değişkenler ile bölgesel üstyapı kredileri arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde ise turizm sektörü değişkenleri ile üstyapı kredileri arasında var olan bu anlamlı ilişkinin bölgesel kalkınmaya sağlayacağı katkının anlamlılığı test edilecektir. Bu bağlamda turizm sektörü değişkenlerinin bölgesel kişi başı gelir ile ilişkileri ele alınacaktır. Bunun yanında bölgeler kontrol edilerek üst yapı kredilerinin bölgesel kalkınma üzerinde anlamlı etkisinin olup olmadığı da 5'inci modelde test edilecektir. Son olarak da üst yapı kredilerinin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisinin bölgeler arası farklılık arz edip etmediği de çalışmada test edilecektir.

4.5.3. Turizm sektöründeki istihdamın bölgesel GSMH'ye etkisi (Model 3)

Araştırma kapsamında turizm sektöründeki istihdam artışının bölgesel kişi başı GSMH geliri ortalamasında artışa neden olup olmadığını tespit etmek amacıyla aşağıdaki denklikle ifade edilen model 3 geliştirilmiştir:

Model 3

$$\log(\text{Kişi Başı Gelir}_{i,t}) = \beta_0 + \beta_1 * \log(\text{TurizmSektörİstihdam}_{i,t}) + \beta_2 * \log(\text{OzelSektörİstihdam}_{i,t}) + u_{i,t} \quad (4.3)$$

H_0 : Turizm sektörü istihdamının bölgesel kişibaşı GSMH üzerinde etkisi yoktur.

H_1 : Turizm sektörü istihdamı bölgesel kişibaşı GSMH üzerinde etkilidir.

Yapılan Hausman test sonucuna dayanarak sabit etkili panel veri metodu kullanılmıştır. Modelin F-Statistiğinin p-değeri yine %1'in dahi altında olması modelin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Modelde özel sektör istihdamı kontrol değişken olarak yer almıştır. Her iki değişkenin de bölgesel kişi başı gelir üzerinde anlamlı etkisinin olduğu gözükmektedir. Buna göre turizm sektöründeki %1 oranındaki istihdam artışı kişi başı geliri ortalama %0.47 arttıracaktır. Benzer şekilde modelimiz özel sektör istihdamındaki %1'lik artışın bölgesel kişi başı geliri %0.65 arttıracığını önermektedir.

Modele ilişkin Jarque-Bera istatistiğinin p-değeri 0.61 ile istatistiksel olarak % 5 anlamlılık düzeyinin oldukça üzerinde olduğundan artıkların normallik varsayımını ihlal etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Modelde robust standard error kullanılmıştır. 2.03 değeri alan Durbin Watson istatistiği modelde otokorelasyon sorunu olmadığını önermektedir.

4.5.4. Turizm sektörü gelirinin bölgesel GSMH'ye etkisi (Model 4)

Araştırma kapsamında turizm sektöründeki gelir artışının bölgesel kişi başı GSMH geliri ortalamasında artışa neden olup olmadığını tespit etmek amacıyla aşağıdaki denklikle ifade edilen model 4 geliştirilmiştir:

Model 4

$$\log(\text{Kişi Başı Gelir}_{i,t}) = \beta_0 + \beta_1 * \log(\text{TurizmGelir}) + \beta_2 * \log(\text{OzelSektörIstihdam}_{i,t}) + u_{i,t} \quad (4.4)$$

H_0 : Turizm sektörü gelirinin bölgesel kişi başı GSMH üzerinde etkisi yoktur.

H_1 : Turizm sektörü geliri bölgesel kişi başı GSMH üzerinde etkilidir.

Yapılan Hausman test sonucuna dayanarak sabit etkili panel veri metodu kullanılmıştır. Modelin F-Statistiğinin p-değeri yine %1'in dahi altında olması modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelde özel sektör istihdamı kontrol değişken olarak yer almıştır. Her iki değişkenin de bölgesel kişi başı gelir üzerinde anlamlı etkisinin olduğu gözükmektedir. Buna göre turizm sektörü gelirindeki %1 oranındaki artışı kişi başı geliri ortalama %0.37 arttıracaktır.

Modele ilişkin Jarque-Bera istatistiğinin p-değeri 0.30 ile istatistiksel olarak % 5 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan artıkların normallik varsayımını ihlal etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Modelde robust standard error kullanılmıştır. 1.98 değeri alan Durbin Watson istatistiği modelde otokorelasyon sorunu olmadığını önermektedir.

4.5.5. Turizm sektörü geliri ile turizm istihdamının bölgesel GSMH üzerindeki müşterek etkisi (Model 5)

Turizm sektöründeki istihdam ve gelir artışlarının birlikte bölgesel kişi başı gelir üzerinde etkisi olup olmadığını tespit etmek amacıyla aşağıdaki denklikle ifade edilen model 5 geliştirilmiştir:

Model 5

$$\log(KişiBaşı\ Gelir_{i,t}) = \beta_0 + \beta_1 * \log(TurizmGelir_{i,t}) + \beta_2 * \log(TurizmSektörİstihdam_{i,t}) + u_{i,t} \quad (4.5)$$

H₀: Turizm sektöründeki istihdam ve gelir artışlarının birlikte bölgesel kişi başı GSMH üzerinde etkisi yoktur.

H₁: Turizm sektöründeki istihdam ve gelir artışlarının birlikte bölgesel kişi başı GSMH üzerinde etkisi vardır.

Bu modelde turizm sektörü geliri ve turizm sektörü istihdamının kişi başı gelir üzerindeki etkisi birlikte test edilmiştir. Yapılan Hausman test sonucuna dayanarak sabit etkili panel veri metodu kullanılmıştır.

Modelin F-istatistiğinin p-değeri yine %1'in dahi altında olması Modelin F-istatistiğinin p-değeri yine %1'in dahi altında olması modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Her iki değişkenin de bölgesel kişi başı gelir üzerinde anlamlı etkisinin olduğu gözükmemektedir.

Aynı modelde yer aldıkları durumda turizm değişkenlerin kişi başı gelir üzerindeki etkisi ve anlamlılığı önceki modellerdeki etki ve anlamlılığa oldukça benzerdir. Turizm

sektöründeki %1 oranındaki istihdam artışı kişi başı geliri ortalama %0.30 arttırması beklenirken, turizm gelirindeki %1 oranındaki artışın kişi başı gelir üzerindeki etkisi ortalama %41'lik bir artıştır. Modele ilişkin Jarque-Bera istatistiğinin p-değeri 0.21 ile istatistiksel olarak % 5 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğundan artıkların normallik varsayımını ihlal etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Modelde robust standard error kullanılmıştır. 1.92 değeri alan Durbin Watson istatistiği modelde otokorelasyon sorunu olmadığını önermektedir.

4.5.6. İller Bankası üst yapı kredilerinin bölgesel GSMH'ye etkisi (Model 6)

Araştırma kapsamında geliştirilen Model 6 aracılığıyla üstyapı kredilerinin doğrudan bağımsız değişken olarak bölgesel kişi başı gelirin açıklayıcısı olup olmadığına bakmak için aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H₀: Üstyapı kredilerindeki artışın bölgesel kişi başı GSMH üzerinde farklı düzeyde etkisi yoktur.

H₁: Üstyapı kredilerindeki artış bölgesel kişi başı GSMH üzerinde farklı düzeyde etkilidir.

Model öncelikle üst yapı kredilerinin bölgesel kişi başı gelir üzerindeki pozitif ve anlamlı etkisini doğrulamıştır. Üstyapı kredilerindeki 1 milyon TL'lik artış, kişi başı geliri ortalama 12 TL arttıracaktır. %1 seviyesinde düzeyinde dahi anlamlı bir ilişkinin varlığını önermektedir.

Modelde bölgesel farklılıkların etkisi de kontrol edilmiştir. Bu bağlamda her bir bölge için kukla değişkenler oluşturulmuştur. Model Marmara bölgesi baz alınarak kişi başı gelirin bölgesel farklılık gösterip göstermediğini de test etme imkânı sağlamaktadır.

Bölgesel farklılıklar açısından modelin önerilerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Akdeniz Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Karadeniz Bölgesinin Marmara Bölgesi ile arasında kişi başı gelir açısından anlamlı bir farklılık yoktur.

- Doğu Anadolu Bölgesinin kişi başı geliri Marmara Bölgesinden %1 anlamlılık düzeyinde bile farklı ve ortalama 5 202 TL daha düşüktür.
- Ege Bölgesinin kişi başı geliri Marmara Bölgesinden %1 anlamlılık düzeyinde bile farklı ve ortalama 6 963 TL daha yüksektir.
- Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kişi başı geliri Marmara Bölgesinden %1 anlamlılık düzeyinde bile farklı ve ortalama 3 898 TL daha düşüktür.

Aynı zamanda bölgesel kukla değişkenlerin katsayısının toplu şekilde sıfırdan farklı olup olmadığı da test edilmiş. Yapılan test sonucu elde edilen F-istatistiği 11.35687 olarak hesaplanmıştır. Ulaşılan istatistiğe ilişkin p-değeri ise 0.00 çıkmıştır. Dolayısıyla %1 anlamlılık düzeyinde dahi bölgesel kukla değişkenlerin katsayısının toplu olarak sıfıra eşit olduğu hipotezi reddedilir.

4.5.7. İller Bankası üst yapı kredilerinin bölgesel kalkınmaya etkisi (Model 7)

Araştırma kapsamında geliştirilen Model 7 aracılığıyla üstyapı kredilerinin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisinin bölgeler arası farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H₀: Üstyapı kredilerindeki artışın bölgesel kalkınma üzerinde farklı düzeyde etkisi yoktur.

H₁: Üstyapı kredilerindeki artış bölgesel kalkınma üzerinde farklı düzeyde etkilidir.

Bunu gerçekleştirebilmek için her bir bölgeye ilişkin bir önceki model için oluşturulan bölge kukla değişkenleri ile üstyapı değişkeni arasında ayrıca bir “etkileşim değişkeni” oluşturulmuştur. Böylelikle gerçekleştirilen regresyon sonuçlarına göre, üstyapı kredilerinin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisi Ege Bölgesi’nde %1 seviyesinde Marmara Bölgesi’nden anlamlı şekilde farklıdır.

Üstyapı kredilerindeki 1 Milyon TL’lik artışın kişi başı geliri üzerindeki etkisi Ege Bölgesi’nde Marmara Bölgesi’ne göre 94.65 TL daha fazla olmuştur. Üstyapı kredilerinin kişi başı gelir üzerindeki etkisi Karadeniz Bölgesi’nde de Marmara Bölgesi’nden anlamlı

şekilde farklıdır. Ancak bu etki Ege Bölgesi'nde olduğu kadar güçlü değildir. Üstyapı kredilerindeki 1 Milyon TL'lik artışın kişi başı geliri üzerindeki etkisi Karadeniz Bölgesi'nde Marmara Bölgesi'ne göre 39.76 TL daha fazla olmuştur.

Diğer bölgeler için ise üstyapı kredilerinin kişi başı gelir üzerindeki etkisi anlamlı şekilde farklı gözükmemektedir. Ayrıca üstyapı kredilerinin kişi başı gelir üzerindeki etkisinin bölgesel farklılık gösterip göstermediği toplu olarak da test edilmiştir. Bu kapsamda Wald Test kullanılmıştır. Wald Test sonucunda ulaşılan F-istatistiğe ilişkin p-değeri 0.02 ile %5 anlamlılık seviyesinin altında çıkmıştır. Dolayısıyla üstyapı kredilerinin kişi başı gelir üzerindeki etkisinin farklı olmadığı hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilir.

Söz konusu modelin normallik varsayımını ihlal edip etmediği test edilmiş, Jarque-Bera istatistiğinin p-değeri % 54 ile %5 seviyesinin oldukça üzerinde çıkmıştır. Dolayısıyla modelin normallik varsayımını ihlal etmediği hipotezi reddedilmez.

Araştırma kapsamında yedi farklı panel veri modeli aracılığıyla test edilen hipotezlerin testi sonucunda kabul edilen araştırma hipotezleri aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir:

Çizelge 4.5. Kabul edilen araştırma hipotezlerinin modellere göre dağılımı

Model 1 H ₁ : Üstyapı kredileri turizm sektöründeki istihdam üzerinde etkilidir.
Model 2 H ₁ : Üstyapı kredilerinin bölgesel turizm geliri üzerinde etkilidir.
Model 3 H ₁ : Turizm sektörü istihdamı bölgesel kişi başı GSMH üzerinde etkilidir.
Model 4 H ₁ : Turizm sektörü geliri bölgesel kişi başı GSMH üzerinde etkilidir.
Model 5 H ₁ : Turizm sektöründeki istihdam ve gelir artışlarının birlikte bölgesel kişi başı GSMH üzerinde etkilidir.
Model 6 H ₁ : Üstyapı kredilerindeki artışın bölgesel kişi başı GSMH üzerinde farklı düzeyde etkilidir.
Model 7 H ₁ : Üstyapı kredilerindeki artış bölgesel kalkınma üzerinde farklı düzeyde etkilidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşen dünyada iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmeler pek çok sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de bölgesel ve uluslararası düzeyde rekabeti şiddetlendirmiştir. Üstelik bu sektörde her geçen gelişen inanç, medikal, termal, kırsal, kongre turizmi ve bunlar gibi yeni alternatif turizm alanları geleneksel turizm anlamında sahip olduğu coğrafi güzelliklerle kendisini rakipsiz gören illeri, bölgeleri ve ülkeleri bile endişeye düşürmeye başlamıştır.

Gerçekten de 21.yüzyılda girdi maliyeti en düşük, çevreye en az zarar veren, dolaylı ve doğrudan ekonomik gelişmeye/kalkınmaya en güçlü ve en hızlı katkı sunan sektörlerin başında turizm sektörü gelmektedir [106, 107, 108]. Nitekim Türkiye özelinde turizm sektörüne bakıldığında ise bu tarz değişim ve dönüşümlerin zaten bölgesel anlamda kalkınma ve gelişme farklılıkları olan bölgelerimizdeki turizm işletme ve sektörlerine etkilerinin de farklılık arz etmeye başladığını söylenebilir. Bu anlamda yedi coğrafi bölgesi arasında ekonomik gelişme ve kalkınma açısından zaten önemli düzeyde farklılıklar olan Türkiye’de turizm sektörünün gelişmişlik düzeyi de farklı farklıdır.

Örneğin bu sektörle doğrudan doğruya ilintili olan bölgesel alt ve üst yapı olanakları her bölgemizde farklı zenginliklerdedir. Oysa bölgeler arasında turizm sektörü aracılığıyla dengeli bir kalkınma ve gelişmişlik yakalayabilmek için turizm sektörüne destek olacak alt veya üst yapı yatırım projeleri sürekli geliştirilmelidir.

İşte Türkiye’de İller Bankası finanse ettiği bölgesel kalkınma projeleri ve finansal destekler aracılığıyla ülkenin yedi coğrafi bölgesi arasındaki gelişmişlik farklılıklarını en aza indirmeye amaçlamaktadır. Özellikle İller Bankası’nın bölgesel düzeyde finanse ettiği “üst yapı yatırımları” doğrudan doğruya turizm sektörüne yönelik gelişmeyi ve büyümeyi hedeflemektedir. Zira bir bölgede turizm talebini efektif karşılamamanın ön koşulu, o bölgedeki altyapı ve üstyapı hizmetlerini geliştirmekten geçmektedir. Birçoğu yerel yönetimler tarafından yapılan söz konusu yatırımların gerçekleşmesi adına İller Bankası her türlü yatırıma finansal ve teknik destek sağlamaktadır.

Bu anlamda Türkiye'deki tüm il ve bölgelerimizde Turizmin gelişmesi için büyük önem arz eden temiz içme suyu, atık su arıtma tesisi, kanalizasyon, katı atık depolama tesisi, deniz derin deşarjı hatlarının yapılması gibi birçok altyapı hizmetine İller Bankası tarafından her yıl farklı miktarlarda finansman desteği sağlanmaktadır.

Bu kapsamda İller Bankası'nca Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesine yönelik farklı tutar ve içeriklerde sağlanan "üst yapı yatırımı" kredilerinin o bölgelerdeki turizm sektörünün gelişimine katkısını değerlendirmek amacıyla yapılan bu araştırma kapsamında öncelikle alan yazınında bölgesel kalkınma yatırımlarıyla turizm sektörü arasındaki ilişki teorik düzeyde incelenmiştir. Daha sonra panel veri analiz yöntemi kullanılarak araştırma hedeflerine yönelik geliştirilen araştırma hipotezleri test edilmiş ve bu sayede ulaşılan bulgulara göre bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda görülmüştür ki, 2007-2016 yılları arasında İller Bankası'nın verdiği üst yapı kredilerinin o bölgelerimizdeki turizm gelirlerine, bu sektördeki istihdama ve yatırım yapılan bölgelerimizdeki kişi başına düşen gelirlere pozitif yönde katkısı bulunmaktadır. Bölgelere göre farklılık arz eden bu tür kazanımların düzeyi verilen üst yapı kredisinin tutarları arttıkça yükselmekte olup, düşük üst yapı yatırım kredileri olan bölgelerde turizmin gelişimi de bundan olumsuz yönde etkilenmektedir.

Araştırmanın bu sonuçlarına daha spesifik bakıldığında ise öncelikle söylenmelidir ki, İller Bankası'nın 2007-2016 yılları arasında çeşitli miktarlardaki projeler için verdiği üstyapı kredilerindeki %1'lik bir artışın, o bölgedeki turizm istihdamında da % 0.05'lik artışa neden olabileceği tahmin edilmektedir. Benzer şekilde bölgesel üstyapı kredilerindeki %10'luk artışlar ise üst yapı yatırımı yapılan bölgedeki turizm gelirlerini %1 oranında arttıracığı değerlendirilmektedir.

Turizm sektöründeki %1 oranındaki istihdam artışın yaşandığı bölgemizde kişi başına düşen geliri yaklaşık %0.47 düzeyinde arttırırken, bölgenin turizm sektörü gelirindeki %1'lik artışın da o bölgede kişi başına düşen geliri yaklaşık olarak %0.37 puanlık bir düzeyde arttırabileceği bu araştırma sonucunda tahmin edilmiştir. Benzer şekilde bir bölgemizde bulunan turizm sektöründeki %1'lik istihdam artışı da o bölgemizdeki kişi başına düşen geliri ortalama %0.30 arttırması beklenirken, bir bölgemizin turizm gelirindeki

%1'lik artışın da o bölgemizdeki kişi başı gelir üzerinde %0.41'lik bir artış sağlayabileceği araştırma sonucunda anlaşılmıştır.

Türkiye'nin coğrafi bölgeleri özelinde araştırma sonuçlarına bakıldığında ise İller Bankası'nın 2007-2016 yılları arasında sağladığı üstyapı kredilerindeki 1 milyon TL'lik artışın, yatırımın yapıldığı bölgemizdeki kişi başına düşen gelire ortalama 12 TL artırdığı tahmin edilmiştir. Nitekim bu açıdan araştırma sonuçlarına bölgeler bazında bakıldığında Doğu Anadolu Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Marmara bölgesinden daha düşük; Buna karşılık Ege Bölgesinin daha yüksek tutarlarda olduğu değerlendirilmiştir. Akdeniz Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Karadeniz Bölgelerine İller Bankası'nın 2007-2016 yılları arasında sağladığı üstyapı kredilerindeki artışların Marmara Bölgesi ile arasında kişi başı gelir açısından anlamlı bir farklılık olmadığı araştırma sonucunda görülmüştür.

Ayrıca 2007-2016 yılları içerisinde Akdeniz, İç Anadolu ve Karadeniz ve Marmara Bölgelerine gerçekleşen iller bankasının üstyapı kredi tutarlarındaki farklılığın, bu bölgelerdeki turizm gelişimine katkısı açısından anlamlı farklılığa neden olmadığı araştırma sonucunda görülmüştür. Buna karşılık Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesine İller Bankası'nın 2007-2016 yılları arasında verdiği kredilere bağlı olarak değişen turizm sektörü gelişim düzeyi ile bu bölgelerdeki kişi başına düşen GSYH miktarları Marmara Bölgesinden oldukça düşük tutarda kalmıştır. Bu sonuç göstermektedir ki, Marmara bölgesine İller Bankası'nın verdiği üst yapı yatırım kredileri tutarları o bölgede turizm gelişimine ve bölgesel kalkınmaya daha fazla katkı sağlamıştır.

Bu anlamda Türkiye'nin diğer altı coğrafi bölgesine göre ekonomik yönden en fazla gelişmişlik düzeyine sahip olan Marmara Bölgesine verilen İller Bankası üst yapı kredilerinin Ege ve Karadeniz bölgelerinin altında kaldığı araştırma sonucunda anlaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle 2007-2016 yılları arasında İller Bankası'nın Ege ve Karadeniz bölgesinde finanse ettiği üst yapı yatırımları Marmara bölgesine göre bu bölgelerde daha fazla gelir artışı ile turizm gelişimine katkı sağlamıştır.

Diğer yandan araştırma sonucunda ulaşılan bu bulgular üst yapı yatırımları, bölgesel kalkınma, ekonomik büyüme ve turizm sektörü ilişkisini inceleyen yurt dışında yapılan

Dritsakis [128], Eugenio, Martín ve Scarpa [129], Fayissa, Nsiah ve Tadasse [130], Dumitrescu ve Hurlin [136] araştırmalarıyla uyumludur.

Araştırmanın sonuçları özellikle 1980-2007 yılları arasında yedi Akdeniz ülkesindeki ekonomik büyüme ve turizm gelişimi arasındaki ilişkiyi inceleyen Dritsakis [128], araştırması sonucunda ortaya konulan “ülkelerin turizm gelirleri ile ekonomik büyümeleri arasında pozitif ilişki ve etkileşim” olduğuna yönelik sonuç ile Fayissa, Nsiah ve Tadasse [130] araştırması kapsamında 1995-2004 dönemleri arasında 42 Afrika ülkesinde turizm endüstrisine yapılan yatırımların hem gayri safi yurtiçi hâsıla düzeyinde hem de Sahra Altı Afrika ülkelerinin ekonomik büyümesinde önemli katkısı olduğunu gösteren araştırmasıyla oldukça benzerdir.

Benzer şekilde araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar yurt içinde yapılan Gökova ve Bahar [135], Özdemir ve Öksüzler [140], Akan ve Işık [142], Bahar ve Bozkurt [131], Eryiğit ve Eryiğit [132], Tuğcu [136], Kamacı ve Oğan [133], Kızılkaya, Sofuoğlu ve Karaçor [139] ve Dücan ve Şentürk [134] araştırmalarının sonuçlarıyla da uyumludur.

Nitekim 1980-2014 döneminde Türkiye’deki turizm gelirleri, uluslararası turist sayısı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Kızılkaya, Sofuoğlu ve Karaçor [139], araştırması sonucunda da hem uzun hem de kısa dönemde turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Özdemir ve Öksüzler [140], Türkiye için yapmış oldukları çalışmada 1963-2003 dönemleri arasındaki turizm gelirlerinin aynı dönemdeki ekonomik büyümeye etkisini konu edinen araştırılmasının sonucunda ise hem kısa vadede hem de uzun vade de turizm sektörünün ekonomik büyüme üzerinde pozitif, tek yönlü ve güçlü bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Buna koşut olarak bu araştırma sonucunda turizmin bölgesel anlamda ekonomik kalkınma, gelişme ve büyüme üzerinde pozitif yönde etkisi olduğunu ortaya koyan bulgular literatürde yer alan bazı araştırmaların sonuçlarıyla kısmen farklıdır

Örneğin Yıldırım ve Öcal [22], araştırmasında 1962-2002 döneminde, Çetintaş ve Bektaş [141], araştırmasında ise 1964-2006 dönemleri ele alınarak yapılan her iki araştırma sonucunda Türkiye’deki turizm ve ekonomik büyüme arasında sadece uzun dönemde pozitif

ilişkinin olduğu, kısa dönemde bu etkileşimin varlığından bahsetmenin mümkün olmadığı; Yavuz [138], Türkiye ‘de 1992-2004 dönemi için turizmden elde edilen gelirler ile iktisadi büyüme arasında nedensellik ilişkisi olmadığını göstermektedir.

Son olarak bu tezle aynı konuda yapılması planlanan araştırmalara yönelik bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Öncelikle gelecekte bu tezle aynı konuda yapılması planlanan araştırmalara Türkiye’nin coğrafi bölgeleri/illeri ve turizm sektörü özelinde ekonometrik analizlere konu edilecek verilerin toplanmasında büyük zorluklar yaşayacaklarını hatırlatmak yerinde olacaktır.

Düzensiz periyodlarla yayınlanan verilerin il bazında veya bölge bazında toplanması konusundaki genel zorluk, konu turizm sektörü gibi özel sektörün daha aktif olduğu bir ekonomik alanda model geliştirmek olduğunda araştırmacıların veri toplama konusunda büyük zorluklar yaşayacağı değerlendirilmektedir. O nedenle turizm sektörüne ilişkin ampirik araştırmalarda diğer sektörlerle ilişkin verilerin veya değişkenlerin de araştırmalarına dahil etmeleri önerilmektedir.

Diğer bir öneride yönteme ilişkindir. Bu araştırma kapsamında panel veri analizi yapılarak araştırma verileri analiz edilmiştir. Gelecekte aynı konuda yapılacak araştırmalarda Granger nedensellik testleri ile ARDL sınır testlerini kullanmaları halinde daha kapsamlı bulgulara ulaşabilecekleri değerlendirilmiştir.

Sözün özü Türkiye açısından gerek İller Bankası’nın sahip olduğu kamu kaynaklarını alt ve üst yapı yatırımlara yönelterek bölgesel kalkınmaya ve ülkemizdeki turizm sektörünün gelişimine oldukça önemli düzeyde katkılar sunduğu bu araştırma sonucunda anlaşılmıştır. Öyle ise araştırma sonuçlarının gerek İller Bankası’nın gelecekteki yatırım ve finansman destek planlarına gerekse turizm sektörünün bölgesel anlamda gelişmesi için çaba gösteren yerel yönetimlere önemli perspektif sunabileceğini söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

1. Bahar, O., ve Kozak, M. (2015). *Turizm ekonomisi* (Yedinci Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık, 7, 18, 28, 42, 164, 167, 169.
2. Kozak, M. A., Evren, S., ve Çakır, O. (2015). Tarihsel süreç içinde turizm paradigması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1), 7-22.
3. Bahar, O., ve Kozak, M. (2005). *Küreselleşme sürecinde: Uluslararası turizm ve rekabet edilebilirlik* (3. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık, 1.
4. Uçar, M., Çeken, H., ve Ökten, Ş. (2010). *Kırsal turizm ve kırsal kalkınma: (Fethiye örneği)* (İkinci Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık, 4, 7, 87.
5. Keskin, A., ve Cansız, H. (2010). Tourism, Turkey and economic development. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(4), 23-46.
6. Li, Y. (2014). Study on the contribution of tourism to regional economic development. *Journal of Chemical and Pharmaceutical Research*, 6(7), 823-827.
7. Bayraktutan, Y. (1992). Kalkınma ve altyapı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 47(03), 83-94.
8. Pirili, M. U. (2011). Bölgesel kalkınmada kamu yatırımlarının rolü: Kuramsal bir değerlendirme/The role of public investments in regional development: A theoretical review. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 309-324.
9. Keskin, A. (2016). Yerel kalkınmada yerel yönetimlerin rolü: Turizm örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(1), 143-154.
10. Kozak, N., Kozak, M. A, ve Kozak, M. (2011). *Genel turizm: İlkeler-kavramlar* (Onbirinci Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık, 91.
11. Tribe, J. (1997). The indiscipline of tourism. *Annals of tourism research*, 24(3), 638-657
12. Olalı, H. (1990). *Turizm politikası ve planlaması*. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını, 3
13. Chuo, J. H. (1992). *A conceptual framework for the marketing of tourism*. Unpublished Master Thesis, University of Pretoria, Pretoria. South Africa
14. Ochel, W., and Wegner, M. (1987). *Service economies in Europe: Opportunities for growth*. Westview Pr.
15. Burns, P. (1999). Paradoxes in planning tourism elitism or brutalism? *Annals of Tourism Research*, 26(2), 329-348.
16. Page, S., and Connell, J. (2006). *Tourism: A modern synthesis*. Cengage Learning

- EMEA, 8, 9,10.
17. Usal, A. ve Kurgan, A (2001). *Turizm işletmelerinde maliyet analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık, 1-5.
 18. Özkök, F. G. (2008). *Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde turizmin ekonomik etkileri*. Bursa Ekin Basın Yayın Dağıtım, 15, 44.
 19. Kandır, S. Y., Önal, Y. B., ve Karadeniz, E. (2007). *Turizm yatırım projelerinin yönetimi değerlendirilmesi ve finansmanı*. Ankara: Detay Yayıncılık, 16,17
 20. Samırkaş, M. ve Bahar, O. (2013). *Turizm, yoksulluk ve bölgesel gelişmişlik Farklılıkları*. Ankara: Detay Yayıncılık. 2, 5, 122.
 21. Devlet Planlama Teşkilatı, (1962). Birinci beş yıllık kalkınma planı: 1963-1967. *Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı*, 20, 2012.
 22. Yıldırım, J., ve Öcal, N. (2004). Tourism and economic growth in Turkey. *Ekonomik Yaklaşım*, 15(52-53), 131-141.
 23. Bahar, O. (2006). Turizm Sektörünün Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi: VAR analizi yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 137-150.
 24. İnternet: TÜİK, (2017). Turizm Geliri, Gideri ve Ortalama Turist Sayısı. TURKIYE İSTATİSTİK KURUMU. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.tuik.gov.tr%2FUstMenu.do%3Fmetod%3Dtemelist&date=2018-02-27>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
 25. Öztaş, K., ve Karabulut, T. (2006). *Turizm ekonomisi genel turizm bilgileri* (2. Basım). Ankara: Nobel Yayınları, 60.
 26. Barutçugil, İ. S. (1986). *Turizm ekonomisi ve turizmin Türk ekonomisindeki yeri*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 30, 34.
 27. Pearce, D. G. (1992). Alternative tourism: concepts, classifications, and questions. *Tourism alternatives: Potentials and problems in the development of tourism*, 15-30.
 28. Yıldırım, K., ve Karaman, D. (2003). *Makroekonomi*. Eskişehir: Etam Matbaası, 46.
 29. Bull, A. (1998). *The economics of travel and tourism*. Melbourne: Longman Publishing Group, 125.
 30. Birkan, I. (1995). Turizm endüstrisinin kalkınmakta olan ülkelerin ekonomileri üzerindeki etkileri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 26-29.
 31. Lordoğlu, K., Törüner, M., ve Özkaplan, N. (1999). *Çalışma iktisadı* (Üçüncü Baskı).

- İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım, 53-57.
32. Şahin, A. (1990). *İktisadî kalkınmadaki önemi bakımından Türkiye'de turizm sektöründeki gelişmelerin değerlendirilmesi*. Ankara: Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 18, 53.
 33. Odası, İ. T. (2007). *Türkiye'de turizm ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 94
 34. Bozgeyik, Y., ve Yoloğlu, Y. (2015). Türkiye'de turizm gelirleri ile GSYH arasındaki ilişki: 2002-2014 dönemi. *Journal of International Social Research*, 8(40).
 35. İçöz, O. (2005), *Turizm ekonomisi* (Üçüncü Baskı). Ankara: Turhan Kitapevi, 299.
 36. Tolunay, A., ve Akyol, A. (2009). Kalkınma ve kırsal kalkınma: temel kavramlar ve tanımlar. *Turkish Journal of Forestry*, 2, 116-127.
 37. Yıldız, Z., ve Topuz, H. (2011). Sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma ilişkisi açısından Türkiye üzerine bir değerlendirme. *İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü. Sosyal Siyaset Konferansları*, (61), 201.
 38. Kongresi, T. S. (2007). Oda Raporu.“. *Ülke örnekleri ile kalkınma ve sanayileşme modelleri*, 5.
 39. Tolunay, A., ve Akyol, A. (2009). Kalkınma ve kırsal kalkınma: temel kavramlar ve tanımlar. *Turkish Journal of Forestry*, 2, 116-127.
 40. Köklü, A., (1972). *İktisat ilmine giriş*, Ankara: Sevinç Matbaası, 118.
 41. Todaro, M. P. (1994). *Economic development* (Fifth Edition). Newyork: Longman Publishing Group, 73.
 42. Sinemillioğlu, M. O. (2009). Sürdürülebilir bölgesel kalkınma ve Türkiye süreci. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(27).
 43. Karataş, M., ve Çankaya, E. (2010). İktisadi kalkınma sürecinde beşeri sermayeye ilişkin bir inceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 29-55.
 44. Tunç, O., ve Ertuna, O. (2015). İnsani gelişme endeksi Türkiye simülasyonu ve seçilmiş ülkelerle karşılaştırması. *Journal of Management, Marketing and Logistics*, 2(2).
 45. İzgi, M. T. (2007). *Osmaniye ilinin turizm potansiyelinin bölgesel kalkınma politikaları açısından değerlendirilmesi ve sürdürülebilir turizm gelişimi için bir model önerisi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, İstanbul.
 46. Ildırar, M. (2004). *Bölgesel kalkınma ve gelişme stratejileri*. Ankara: Nobel Yayınları,

8, 12.

47. Keleş, R. (2000). *Kentleşme politikası*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 237.
48. Apan, A. (2004). Bölge kavramı ve bölgesel kalkınma ajansları. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 13(4), 39-58.
49. Samırkaş, M., ve Bahar, O. (2013). *Turizm, yoksulluk ve bölgesel gelişmişlik farklılıkları*. Ankara: Detay Yayıncılık, 57.
50. Ertürk, Y., & Şen, M. (1995). Bölgesel kalkınma ve GAP. *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi*, 13.
51. Dinler, Z. (2005). *Bölgesel İktisat*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 97, 108, 280, 293-299.
52. Küçüköğlü, M. (2005). *Vergisel teşviklerin bölgesel kalkınmadaki rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi üzerine uygulama*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Bursa.
53. Açma, B. (1991). *Gelişmiş ülkelerin azgelişmiş bölgelerini geliştirmeyi amaçlayan politikaların incelenmesi ve GAP örneği*(No. 1991-1997). İstanbul Ticaret Odası.
54. Gündüz, A. (2006). *Bölgesel Kalkınma Politikası*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 19.
55. Yenigül, S. B. (2010). Göçün kent mekanı üzerine etkileri. *Gazi University Journal of Science*, 18(2), 273-288.
56. Dağ, R. (2000). Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nin gelişmesi örneğinde bölgesel kalkınma makro politikaları. *TESEV Konferansı Tebliği*.
57. Takım, A. (2010). Türkiye'de bölgesel kalkınma planlarının iktisat politikalarının performansına etkisi: Zonguldak-Bartın ve Karabük örneği. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5(3).
58. Gülbahar, O. (2009). Turizmin bölgelerarası gelişmişlik farklarını gidermedeki rolü (Türkiye örneği). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1).
59. İncekara, A. (2001). *Anadolu'da yeni turizm olanakları ve bölgesel kalkınmadaki yeri*. İstanbul Ticaret Odası, 18, 20, 21.
60. Öztürk, N., ve Uzun, M. (2010). Bölgesel kalkınma dinamikleri: Bölgesel dengesizliklerin ortaya çıkmasında rol oynayan iktisadi etmenler. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(2), 91-110.
61. Kumral, N. (1993). *Bölgesel gelişme politikası aracı olarak ekonomik kalkınma ajansları ve girişimciliğin teşviki*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

62. Durgun, A. (2007), *Bölgesel kalkınmada turizmin rolü: Isparta örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
63. Holloway, J. C. (1994). *The business of tourism* (Fourth Edition). Essex: Longmn Group Ltd.
64. Akyol, C. (2012). Kırsal turizmde ev pansiyonculuğu modeli ve Karadeniz örnekleme- Artvin. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 79-83.
65. Çeken, H. (2015). Turizmin bölgesel kalkınmaya etkisi üzerine teorik bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 293-306.
66. Mansuroğlu, S. (2006). Turizm gelişmelerine yerel halkın yaklaşımlarının belirlenmesi: Akseki/Antalya örneği, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19.
67. Özdemir, M. A., ve Kervankıran, İ. (2011). Turizm ve turizmin etkileri konusunda yerel halkın yaklaşımlarının belirlenmesi: Afyonkarahisar örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 24.
68. Çimen, H., ve Kılıç, G. (2003). Kış turizminin bölge ekonomisine katkıları,“. *Türkiye'nin Alternatif Turizm Potansiyeli ve Güncel Sorunları” Konferansı*, 3-4.
69. Ökmen, M. (2003). Yerel yönetimlerde yeniden düzenleme girişimleri ve son reform tasarısı üzerine bir değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 117-139.
70. Aydın, Y. (2011). Türkiye’de yerel yönetimlerin gelişim süreci. *Dış Denetim Dergisi*, 4, 11-20.
71. Karaarslan, M. (2007). *Türkiye’de yerel yönetimler reformu bağlamında yerel yönetimlerin özerkliği ve denetimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
72. Dede, O. M., ve Güremen, L. (2010). Yerel yönetimlerin turizm sektörü içindeki önemi, rolleri ve görevleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 19(4), 77-91.
73. Pustu, Y. (2005). Yerel yönetimler ve demokrasi. *Sayıştay Dergisi*, 121-134.
74. Karatepe, Ş. (1993). *Darbeler, anayasalar, ve modernleşme* (Dördüncü Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık, 100.
75. Emimi, F. T. (2009). Türkiye’de yerel yönetimler reformunun iç ve dış dinamikleri. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 31-48.

76. Yalçındağ, S. (1992). *F. Almanya'da ve Türkiye'de yerel yönetimler*. Türkiye Ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
77. Ökmen, M., ve Parlak, B. (2008). Kuramdan uygulamaya yerel yönetimler: ilkeler, yaklaşımlar ve mevzuat. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 166.
78. Gözler, K., ve Kaplan, G. (2015). *İdare hukuku dersleri*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 183.
79. İnternet: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun Numarası : 2709, Kabul Tarihi : 18/10/1982, Yayımlandığı Resmî Gazete : Tarih : 9/11/1982 Sayı : 17863 (Mükerrer), URL:<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F1.5.2709.pdf&date=2018-03-01>, Son Erişim Tarihi: 02.03.2018.
80. Eryılmaz, B. (2010). *Kamu yönetimi, düşünceler, yapılar fonksiyonlar* (Üçüncü Baskı). Ankara: Okutman Yayıncılık, 139.
81. Baş, M., Kılıç, B., ve Güçer, E. (2007). Türkiye'de yerel yönetimler ve turizm. *Mevzuat Dergisi*, 10(119), 1-12.
82. İnternet: İl Özel İdaresi Kanunu, Kanun No. 5302, Kabul Tarihi: 22.2.2005. URL:<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.resmigazete.gov.tr%2Feskiler%2F2005%2F03%2F20050304-1.htm&date=2018-03-01>, Son Erişim Tarihi: 02.03.2018.
83. Akbulut, Ö. Ö. (2007). Belediye yönetimi reformu: Monolitik iktidar yapısının güçlendirilmesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 16(1), 7-29.
84. İnternet: Belediye Kanunu, Kanun Numarası : 5393, Kabul Tarihi : 3/7/2005, Yayımlandığı Resmî Gazete : Tarih : 13/7/2005 Sayı : 25874. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F1.5.5393.pdf&date=2018-03-01>, Son Erişim Tarihi: 02.03.2018.
85. Eren, V. (2011). Belediye yöneticilerinin yerel yönetim reformları hakkındaki algıları/attitudes of municipal administrators towards local government reforms. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16).
86. İnternet: Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Kanun Numarası : 5216, Kabul Tarihi : 10/7/2004, Yayımlandığı R.Gazete : Tarih : 23/7/2004 Sayı : 25531, URL:<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F1.5.5216.pdf&date=2018-03-01>, Son Erişim Tarihi: 02.03.2018.
87. Keser, A., ve Gökmen, Y. (2012). Büyükşehir belediyeleri kuruluş sürecinin analizi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 21(1), 17-42.
88. Çukurçayır, M. A. (2013). Yerel yönetişim üzerine notlar. *Yönetişim: Türk Kamu Yönetimine Yansımaları*, 191-205.

89. İnternet: Köy Kanunu, Kanun Numarası : 442, Kabul Tarihi : 18/3/1924, Yayımlandığı R. Gazete : Tarih : 7/4/1924 Sayı : 68. URL:<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F1.3.442.pdf&date=2018-03-01>, Son Erişim Tarihi: 02.03.2018.
90. Kavruk, H. (2004). *Köy ve mahalle: yerleşim ve yönetim birimi*. Ankara: Odak Yayınevi, 50, 100, 121.
91. Mitekaro, M. G., and Kiliza, R. K. (2017). Analysis of the relationship between tourism and community development in terms of education in Arusha Region, Tanzania. *European Journal of Business and Management*, 9(3), 38-50.
92. Doğan, M., ve Morkoç, D. (2015). Türkiye’de yerel yönetimler ve turizm, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 24(4), 27-57.
93. Thanó, R., and Kallanxhı, V. (2017). Tourism and local government case study: region of Saranda. *Romanian Economic Journal*, 20(66).
94. İnternet: Konstantinos, A., (2002). Local Authorities in Crete and the Development of Tourism. *The Journal Of Tourism Studies*, Vol. 13, No. 2, 53-63. URL: http://www.webcitation.org/query?url=https%3A%2F%2Fwww.jcu.edu.au%2F_data%2Fassets%2Fpdf_file%2F0009%2F123003%2Fjcudev_012849.pdf&date=2018-02-27, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
95. Kaypak, Ş. (2010). Ekolojik turizmin sürdürülebilirliği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(2).
96. İnternet: EuRJ, (2017). *The European Research Journal*, Volume: 3 Issue: 1 - March . 2018-02-27. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.rejournal.eu%2Fsites%2Fjournal.versatech.ro%2Ffiles%2Farticol%2F2017-12-27%2F3494%2F7-thano.pdf&date=2018-02-27>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
97. İnternet: Norton, B. and Biles, H., (2012). Tourism Strategy West Oxfordshire District Council 2009–2012. West Oxfordshire District Council Woodgreen, Witney, Oxfordshire OX28 1NB, 1-23. URL:<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwodctest.azurewebsites.net%2Fmedia%2F298955%2FOxfordshire-tourism-strategy-2009-2012.pdf&date=2018-02-27>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
98. Kurt, S. (2009). Turizm yönetimi ve pazarlama stratejileri. *Turizm ve Kültür Bakanlığı Çalışma Raporu*.
99. İnternet: Patkós, C., (2013). Tourism-destination management: A specific domain. *Spatial and Settlement Management Electronic Textbook version 3.0*. URL:<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.tankonyvtar.hu%2Fhu%2Ftartalom%2Ftamop412A%2F2011->

0038_41_patkos_en%2Fch01s11.html&date=2018-02-27, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.

100. Çoker, Z. (1986). *İller Bankası ve mahalli idareler*. Ankara: İller Bankası Yayını, 60.
101. Berk, A. (2003). İller Bankası ve yerel yönetimler. *Sayıştay Dergisi*, 48, 75-92.
102. Kılıç, V. C., ve Gül, H. (2015). İller Bankası'nın İlbank A.Ş'ye dönüştürülmesinin belediye finansmanı üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2).
103. İller Bankası, A. Ş. (2015). Yılı Faaliyet Raporu, 30, 32.
104. İller Bankası A.Ş.. (2013). *İçmesuyu Tesisleri Etüt, Fizibilite ve Projelerinin Hazırlanmasına Ait Teknik Şartname*. Ankara: İller Bankası Anonim Şirketi, 2.
105. İller Bankası A. Ş. Yatırım Değerlendirme Dairesi Başkanlığı Verileri, (2017).
106. Tutar, F., ve Demiral, M. (2007). Yerel ekonomilerin yerel aktörleri: Bölgesel kalkınma ajansları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 65-83.
107. Çalışkan, U., ve Toy, S.(2016). Kalkınma ajanslarının planlama ve finansman açısından turizm sektörüne sağladığı katkılar. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 17(2), 141-160.
108. Özgen, N.(2010). Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğal turizm potansiyelinin belirlenmesi ve planlamaya yönelik öneriler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2).
109. Akova, İ. (1997). Türkiye'de turizmin önemi ve ekonomideki yeri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 32, 263- 280.
110. İnternet: GAP, (2015 a). Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Nedir? Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.gap.gov.tr%2Fgap-nedir-sayfa-1.html&date=2018-02-27>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
111. İnternet: Somuncu, M., (2015). Turizmin Kalkınmaya Etkisi ve Türkiye Turizmindeki Bölgesel Farklılıklar. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 163-179. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Ftucaum.ankara.edu.tr%2Fwp-content%2Fuploads%2Fsites%2F280%2F2015%2F08%2Fsemp4_16.pdf&date=2018-02-27, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
112. Tosun, C., Timothy, D. J., and Öztürk, Y. (2003). Tourism growth, national development and regional inequality in Turkey. *Journal of Sustainable Tourism*, 11(2-3), 133-161.
113. İnternet: GAP, (2015b). GAP Bölgesi Turizm Master Planı. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. URL:

- <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.gap.gov.tr%2Fgap-bolgesi-turizm-master-plani-sayfa-30.html&date=2018-02-27>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
114. İnternet: GAP, (2015c).. GAP Bölgesi Birecik Baraj Gölü Nehir Turizmi Projesi.. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. URL:<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.gap.gov.tr%2Fbirecik-baraj-golu-nehir-turizmi-projesi-sayfa-83.html&date=2018-02-27>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
115. İnternet: GAP, (2015d). Hasankeyf tarihi ve arkeolojik sit alanı araştırma, kazı ve kurtarma projesi. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. URL:<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.gap.gov.tr%2Fhasankeyf-sayfa-57.html&date=2018-02-27>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
116. İnternet: ILBANK (2017). İlbank'tan Gap Bölgesine Destek. ILBANK. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.ilbank.gov.tr%2Findex.php%3FSayfa%3Dhtmlsayfa%26hid%3D2684&date=2018-02-27>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
117. İnternet: GAP, (2015e). GAP Bölgesi Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Projesi. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.gap.gov.tr%2Fgap-bolgesi-turizm-odakli-tanitim-ve-markalasma-projesi-sayfa-84.html&date=2018-02-27>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
118. İnternet: İller Bankası, (2016). İller Bankası 2016 Faaliyet Raporu. İller Bankası. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.ilbank.gov.tr%2Fdosyalar%2Ffaaliyet%2FIlbank_2016_Faaliyet_Raporu.pdf&date=2018-02-27, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
119. İnternet: GAP, (2018). Kültür ve Turizm Sektörü İstatistiki Veriler.. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.gap.gov.tr%2Fupload%2Fdosyalar%2Fpdfler%2Ficerik%2Fistatistiki_veriler%2FKultur_Turizm_istatistikleri.pdf&date=2018-02-27, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
120. İnternet: DAP, (2016). DAP 2016 Faaliyet Raporu. Kalkınma Bakanlığı DAP İdaresi Başkanlığı. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.dap.gov.tr%2FIMG_CATALOG%2Fdosya%2F2016-yili-faaliyet-raporu.pdf&date=2018-02-27, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
121. İnternet: Tokay, U., (2012). “Doğu Anadolu Projesi, İller Bankası’nın desteğiyle GAP’la yarışacak!”. <https://www.emlaktasondakika.com>. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=https%3A%2F%2Fwww.emlaktasondakika.com%2Fhaber%2Fkent-bolge-haberleri%2Fdogu-anadolu-projesi-iller-bankasinin->

- [destegiyle-gapla-yarisacak%2F28047&date=2018-02-27](#), Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
122. İnternet: DAP, (2017). DAP 2017 Yılı Yatırım Programı. Kalkınma Bakanlığı DAP İdaresi Başkanlığı.. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.dap.gov.tr%2FIMG_CATALOG%2Fdosya%2F2017-yatirim-programi.pdf&date=2018-02-27, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
123. İnternet: TÜİK, (2017). Turizm Geliri, Gideri ve Ortalama Turist Sayısı. TURKIYE İSTATİSTİK KURUMU. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.tuik.gov.tr%2FUstMenu.do%3Fmetod%3Dtemelist&date=2018-02-27>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
124. İnternet: DOKAP (2014). Doğu Karadeniz Projesi Eylem Plan (2014-2018). Kalkınma Bakanlığı DOKAP İdaresi Başkanlığı. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fdokap.gov.tr%2Fwp-content%2Fuploads%2F2016%2F12%2FDOKAP-Eylem-Plan%25C4%25B1-2014-2018.pdf&date=2018-02-27>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
125. İnternet: DOKAP, (2017). DOKAP Eylem Plan 2016 İlerleme Raporu. Kalkınma Bakanlığı DOKAP İdaresi Başkanlığı. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fdokap.gov.tr%2Fwp-content%2Fuploads%2F2017%2F11%2FDOKAP-Eylem-Plan%25C4%25B1-2016-Y%25C4%25B1%25C4%25B1-%25C4%25B0lerleme-Raporu.pdf&date=2018-02-27>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
126. İnternet: Alkan Gazetesi, (2016). “İller Bankası İle DOKAP Arasında Protokol İmzalandı”. *Alkan Gazetesi*. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Falkangazetesi.com%2Fhaber%2Fyazdir.php%3Fhid%3D2731&date=2018-02-27>, Son Erişim Tarihi: 27.02.2018.
127. Chou, M. C. (2013). Does tourism development promote economic growth in transition countries? A panel data analysis. *Economic Modelling*, 33, 226-232.
128. Dritsakis, N. (2012). Tourism development and economic growth in seven Mediterranean countries: A panel data approach. *Tourism Economics*, 18(4), 801-816.
129. Eugenio-Martin, J. L., Martín Morales, N., and Scarpa, R. (2004). Tourism and economic growth in Latin American countries: A panel data approach.
130. Fayissa, B., Nsiah, C., and Tadasse, B. (2008). Impact of tourism on economic growth and development in Africa. *Tourism Economics*, 14(4), 807-818.
131. Bahar, O., ve Bozkurt, K. (2010). Gelişmekte olan ülkelerde turizm-ekonomik büyüme ilişkisi: dinamik panel veri analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 255-265.

132. Eryiğit, C., ve Eryiğit, M. (2011). Tourism and economic development in Mediterranean Sea basin countries: A panel data analysis. *Management (16487974)*, 19(2).
133. Kamacı, A., & Oğan, Y. Turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerine etkileri: Panel eşbütünleşme ve nedensellik Analizi/The affects of tourism revenues on economic growth: A panel cointegration and causality analysis.
134. Dücan, E., Mustafa, Ş. İ. T., ve Şentürk, M. (2016). Ekonomik büyümeye bir katkı bağlamında turizm gelirleri: bir panel veri uygulaması.
135. Gökovali, U., ve Bahar, O. (2006). Contribution of tourism to economic growth: A panel data approach. *Anatolia*, 17(2), 155-167.
136. Tugcu, C. T. (2014). Tourism and economic growth nexus revisited: A panel causality analysis for the case of the Mediterranean Region. *Tourism Management*, 42, 207-212.
137. Dumitrescu, E. I., ve Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.
138. Yavuz, N. C. (2006). Test for the effect of tourism receipts on economic growth in Turkey: Structural break and causality analysis. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(2), 162-171.
139. Kızılkaya, O., Sofuoğlu, E., ve Karaçor, Z. (2016). Türkiye'de turizm gelirleri-ekonomik büyüme ilişkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı/The relationship between tourism revenues and economic growth in Turkey: ARDL bound test approach. *Yönetim ve Ekonomi*, 23(1), 203.
140. Özdemir, A. R., ve Öksüzler, O. (2006). Türkiye’de turizm bir ekonomik büyüme politikası aracı olabilir mi? Bir Granger nedensellik analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 107-126.
141. Çetintaş, H., ve Bektaş, Ç. (2008). Türkiye'de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1).
142. Akan, Y., ve Işık, C. (2009). Yabancı ziyaretçi harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi (1970-2007). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20(2).
143. Greenec, W.H., (2003). *Econometric analysis* (Fifth Edition), New York: Prentice Hall, 283-289.
144. Baltagi, B., (2001). *Econometric analysis of panel data* (Second Edition). UK: John Wiley and Sons Ltd, 5,20.
145. Kennedy, P., (2006), *Ekonometri kılavuzu*, (çev. Muzaffer Sarımeşeli ve Şenay Açıkgöz). Ankara: Gazi Kitabevi, 333-334.

EKLER

**EK-1 İller Bankası'nın Türkiye genelinde verdiği üst yapı kredilerinin
il ve proje sayılarına göre dağılımı (2007-2016)**

Bölgeler	İller	Proje Sayısı
Akdeniz Bölgesi	Hatay	46
	Kahramanmaraş	38
	Antalya	32
	Isparta	23
	Osmaniye	17
	Burdur	16
	Mersin	13
	Adana	11
Doğu Anadolu Bölgesi	Malatya	76
	Van	26
	Erzurum	23
	Ağrı	11
	Bitlis	11
	Kars	10
	Erzincan	7
	Bingöl	5
	Iğdır	4
	Muş	4
	Hakkari	3
	Ardahan	1
	Ege Bölgesi	Manisa
İzmir		62
Aydın		54
Denizli		46
Afyonkarahisar		43
Kütahya		24
Muğla		18
Uşak		6
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Gaziantep	32
	Şanlıurfa	32
	Elazığ	19
	Adıyaman	19
	Diyarbakır	16
	Batman	6
	Kilis	6
	Mardin	6
	Siirt	5
Şırnak	3	

EK-1 - İller Bankası'nın Türkiye genelinde verdiği üst yapı kredilerinin il ve proje sayılarına göre dağılımı (2007-2016) (devamı)

Bölgeler	İller	Proje Sayısı
İç Anadolu Bölgesi	Ankara	176
	Kayseri	96
	Konya	95
	Yozgat	20
	Eskişehir	39
	Kırşehir	39
	Sivas	38
	Çankırı	32
	Çorum	25
	Tokat	23
	Amasya	16
	Kırıkkale	12
	Karaman	11
	Nevşehir	10
	Niğde	7
Karadeniz Bölgesi	Samsun	76
	Bolu	48
	Ordu	44
	Zonguldak	43
	Trabzon	40
	Düzce	33
	Giresun	21
	Karabük	18
	Gümüşhane	12
	Rize	12
	Bartın	6
	Bayburt	6
	Kastamonu	6
	Sinop	6
Artvin	5	
Marmara Bölgesi	Bursa	90
	İstanbul	73
	Balıkesir	50
	Sakarya	47
	Çanakkale	17
	Edirne	11
	Tekirdağ	11
	Bilecik	8
	Yalova	7
	Kocaeli	6
	Kırklareli	4
7 BÖLGE	79 İL	2 190 Üst Yapı Projesi

EK-2 İller Bankasının seçilmiş il ve bölgelere verdiği üst yapı kredilerinin yıllara göre dağılımı (2007-2011)

Coğrafi Bölgeler	Coğrafi Bölgeden Seçilen İller	2007	2008	2009	2010	2011
Marmara Bölgesi	Bursa	1 973 480	4 0182 966	8 265 952	6 892 000	81 824 272
	İstanbul	0	434 925 518	76 949 403	54 640 352	140 794 731
	Balıkesir	302 613	3 773 990	3 270 753	3 211 647	3 468 887
Marmara Toplam		2 276 093	478 882 474	88 486 108	64 743 999	226 087 891
Akdeniz Bölgesi	Antalya	0	9 115 631	30 611 867	8 760 000	12 300 000
	Kahramanmaraş	0	21 125 369	0	7 354 535	0
	Hatay	7 107 145	14 960 632	15 919 795	15 493 856	6 555 681
Akdeniz Toplam		7 107 145	45 201 632	46 531 662	31 608 391	18 855 681
Ege Bölgesi	İzmir	13 090 000	13 986 153	0	0	17 424 655
	Aydın	901 705	8 062 287	0	7 129 169	11 464 520
	Manisa	7 823 161	11 039 859	4 887 601	1 640 823	17 257 911
Ege Toplam		21 814 866	33 088 298	4 887 601	8 769 992	46 147 087
İç Anadolu Bölgesi	Ankara	0	48 451 345	29 811 052	2 522 709 801	42 673 700
	Kayseri	0	2 275 545	108 252 330	131 000	0
	Konya	11 877 500	84 710 875	1 072 852	247 692 939	19 120 101
İç Anadolu Toplam		11 877 500	135 437 765	139 136 235	273 051 037	61 793 801
Karadeniz Bölgesi	Samsun	0	7 425 313	0	11 101 000	16 060 518
	Bolu	3 000 000	16 116 233 93	74 925	0	10 828 671
	Ordu	0	9 249 852	671 367	6 050 000	2 001 901
Karadeniz Toplam		3 000 000	32 791 399	746 292	17 151 000	28 891 090
Doğu Anadolu Bölgesi	Malatya	10 000 000	319 279	0	3 414 000	1 794 665
	Van	0	9 000 000	0	0	0
	Erzurum	5 500 000	0	493 000	0	2 585 557
Doğu Anadolu Toplam		15 500 000	9 319 279	493 000	3 414 000	43 802 22
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Gaziantep	0	48 631 634	13 982 973	38 046 973	0
	Şanlıurfa	1 800 000	17 515 006	4 363 391	0	8 000 000
	Elazığ	0	1 150 000	6 600 000	200 000	34 000 000 00
Güneydoğu Anadolu Toplam		1 800 000	67 296 640	24 946 364	38 246 973	42 000 000

EK-2 İller Bankası'nın seçilmiş il ve bölgelere verdiği üst yapı kredilerinin yıllara göre dağılımı (2012-2016) (devamı)

Coğrafi Bölgeler	Coğrafi Bölgeden Seçilen İller	2012	2013	2014	2015	2016
Marmara Bölgesi	Bursa	2 106 072	13 200 000	10 000 000	50 000 000	599 396 665
	İstanbul	136 771 000	148 720 000	238 488 330	61 150 000	31 500 000
	Balıkesir	6 332 408	1 839 231	0	5 509 230	233 116 153
Marmara Toplam		145 209 480	163 759 231	248 488 330	116 659 230	864 012 818
Akdeniz Bölgesi	Antalya	47 575 573	37 095 000	17 411 000	0	28 627 341
	Kahramanmaraş	5 604 000	12 950 000	0	6 891 000	93 990 120
	Hatay	33 250 000	27 061 949	272 655	4 840 000	12 459 136
Akdeniz Toplam		86 429 573	77 106 949	17 683 655	11 731 000	135 076 597
Ege Bölgesi	İzmir	13 000 000	618 449	0	11 210 000	58 636 161
	Aydın	7 045 000	5 799 705	202 117	21 582 365	5 043 588
	Manisa	60 860 547	26 002 758	11 277 593	10 237 000	50 960 950
Ege Toplam		80 905 547	32 420 912	11 479 709	43 029 365	114 640 700
İç Anadolu Bölgesi	Ankara	126 992 206	76 336 985	8 997 000 00	117 274 700	100 766 220
	Kayseri	64 815 000	51 561 500	0	4 982 400	62 889 056
	Konya	13 275 431	27 117 714	85 751 000	101 343 000	58 156 536
İç Anadolu Toplam		205 082 637	155 016 199	94 748 000	223 600 100	221 811 812
Karadeniz Bölgesi	Samsun	19 865 734	7 760 000	785 111	180 306 575	71 144 411
	Bolu	40 272 363	16 341 793	74 925	9 580 000	20 000 000
	Ordu	9 885 000	12 418 134	10 673 000	6 205 000	2 617 000
Karadeniz Toplam		70 023 096	36 519 927	11 533 036	196 091 575	93 761 411
Doğu Anadolu Bölgesi	Malatya	0	23 594 220	8 801 000	20 956 000	110 472 946
	Van	5 879 200	27 641 600	175 000	1 749 000	3 126 148
	Erzurum	1 310 372	11 396 702	0	40 084 775	19 178 831
Doğu Anadolu Toplam		7 189 572	62 632 522	8 976 000	62 789 775	132 777 925
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Gaziantep	0	96 941 000	8 083 000	3 496 000	0
	Şanlıurfa	0	18 400 000	0	16 980 000	60 991 426
	Elazığ	500 000 00	650 000	0	2 000 000	27 389 444
Güneydoğu Anadolu Toplam		500 000	115 991 000	8 083 000	22 476 000	88 380 870

EK -3 Bölgelere ve yıllara göre kişi başına düşen GSYH (TL cinsinde- 2007-2016 dönemi)

Coğrafi Bölgeler	Coğrafi Bölgeden Seçilen İller	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Marmara Bölgesi	Bursa	12 421	12 408	14 192	14 772	17 887	19 363	21 599	22 540	24 152	25 764
	İstanbul	11 679	11 083	12 140	12 129	14 065	14 677	15 738	16 114	16 874	17 634
	Balıkesir	8 728	8 779	9 987	10 451	12 837	14 040	16 298	16 743	18 031	19 320
Marmara Bölgesi		10 943	10 757	12 107	12 451	14 930	16 026	17 878	18 466	19 686	20 906
Akdeniz Bölgesi	Antalya	10 723	10 348	11 292	11 715	13 906	14 878	16 291	16 790	17 803	18 817
	Kahramanmaraş	6 700	6 560	7 404	7 961	9 646	10 753	12 185	12 613	13 580	14 547
	Hatay	8 890	9 279	10 782	11 320	14 369	15 853	17 888	18 873	20 435	21 996
Akdeniz Bölgesi		8 771	8 729	9 826	10 332	12 640	13 828	15 455	16 092	17 273	18 453
Ege Bölgesi	İzmir	14 839	14 798	16 812	17 240	21 025	22 590	24 191	25 621	27 330	29 039
	Aydın	10 472	10 521	11 994	12 793	15 865	17 640	19 929	20 813	22 473	24 133
	Manisa	15 127	15 161	16 907	17 400	21 555	23 850	26 053	27 265	29 223	31 180
Ege Bölgesi		13 479	13 493	15 238	15 811	19 482	21 360	23 391	24 567	26 342	28 117
İç Anadolu Bölgesi	Ankara	12 921	12 607	14 074	14 787	17 334	18 957	19 370	20 765	22 026	23 287
	Kayseri	7 861	7 998	9 006	9 318	11 374	12 362	13 911	14 439	15 484	16 528
	Konya	7 087	7 154	8 143	8 837	10 633	11 852	12 558	13 509	14 520	15 531
İç Anadolu Bölgesi		9 290	9 253	10 408	10 981	13 114	14 390	15 280	16 238	17 343	18 449
Karadeniz Bölgesi	Samsun	8 577	8 551	9 462	10 159	12 157	13 369	15 182	15 658	16 806	17 954
	Bolu	15 575	15 723	17 594	19 074	22 422	24 229	26 355	27 879	29 814	31 749
	Ordu	7 569	7 565	8 436	9 178	11 341	12 172	14 350	14 725	15 884	17 043
Karadeniz Bölgesi		10 574	10 613	11 830	12 804	15 307	16 590	18 629	19 420	20 835	22 249
Doğu Anadolu Bölgesi	Malatya	8 055	8 082	9 225	9 695	11 650	12 666	14 240	14 823	15 899	16 976
	Van	2 934	2 826	3 170	3 297	4 042	4 393	4 904	5 069	5 423	5 777
	Erzurum	4 599	4 571	5 355	5 677	6 737	7 564	8 261	8 731	9 386	10 042
Doğu Anadolu Bölgesi		5 196	5 160	5 917	6 223	7 476	8 208	9 135	9 541	10 236	10 932
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Gaziantep	7 142	7 138	8 018	8 346	10 044	10 894	11 844	12 438	13 283	14 127
	Şanlıurfa	5 326	5 197	5 699	5 797	6 732	7 109	7 719	7 945	8 375	8 805
	Elazığ	7 081	6 970	7 873	8 424	10 049	11 152	12 284	12 854	13 788	14 722
Güneydoğu Anadolu Bölgesi		6 516	6 435	7 197	7 523	8 942	9 718	10 616	11 079	11 815	12 551

EK - 4 Bölgelere ve yıllara göre turizm gelirleri (TL cinsinde- 2007-2011 Dönemi)

Coğrafi Bölgeler	Coğrafi Bölgeden Seçilen İller	2007 Turist Sayısı	2007 Turizm Geliri	2008 Turist Sayısı	2008 Turizm Geliri	2009 Turist Sayısı	2009 Turizm Geliri	2010 Turist Sayısı	2010 Turizm Geliri	2011 Turist Sayısı	2011 Turizm Geliri
Marmara Bölgesi	Bursa	471 185	558 354 225	451 738	567 382 928	398 950	594 834 450	462 725	663 084 925	554 623	873 531 225
	İstanbul	4 820 073	5 711 786 505	4 409 978	5 538 932 368	4 256 312	6 346 161 192	4 641 209	6 650 852 497	5 588 545	8 801 958 375
	Balıkesir	433 422	513 605 070	395 850	497 187 600	398 025	593 455 275	423 236	606 497 188	542 024	853 687 800
Marmara Toplam		5 724 680	6 783 745 800	5 257 566	6 603 502 896	5 053 287	7 534 450 917	5 527 170	7 920 434 610	6 685 192	10 529 177 400
Akdeniz Bölgesi	Antalya	8 760 026	10 380 630 810	7 545 620	9 477 298 720	8 840 502	13 181 188 482	10 952 694	15 695 210 502	11 726 601	18 469 396 575
	K.maraş	44 577	52 823 745	44 999	56 518 744	40 870	60 937 170	50 874	72 902 442	62 253	98 048 475
	Hatay	144 228	170 910 180	149 781	188 124 936	162 352	242 066 832	232 822	333 633 926	213 290	335 931 750
Akdeniz Toplam		8 948 831	10 604 364 735	7 740 400	9 721 942 400	9 043 724	13 484 192 484	11 236 390	16 101 746 870	12 002 144	18 903 376 800
Ege Bölgesi	İzmir	1 331 929	1 578 335 865	1 285 285	1 614 317 960	1 394 599	2 079 347 109	1 305 486	1 870 761 438	1 668 356	2 627 660 700
	Aydın	1 011 720	1 198 888 200	624 689	784 609 384	774 361	1 154 572 251	703 282	1 007 803 106	906 109	1 427 121 675
	Manisa	84 413	100 029 405	80 748	101 419 488	89 196	132 991 236	116 053	166 303 949	128 258	202 006 350
Ege Toplam		2 428 062	2 877 253 470	1 990 722	2 500 346 832	2 258 156	336 691 0596	2 124 821	3 044 868 493	2 702 723	4 256 788 725
İç Anadolu Bölgesi	Ankara	1 516 163	1 796 653 155	1 451 215	1 822 726 040	1 494 764	2 228 693 124	1 370 326	1 963 677 158	1 644 258	2 589 706 350
	Kayseri	139 289	165 057 465	129 116	162 169 696	126 249	188 237 259	154 999	222 113 567	208 793	328 848 975
	Konya	337 257	399 649 545	339 776	426 758 656	353 023	526 357 293	408 696	585 661 368	414 231	652 413 825
İç Anadolu Toplam		1 992 709	2 361 360 165	1 920 107	2 411 654 392	1 974 036	2 943 287 676	1 934 021	2 771 452 093	2 267 282	3 570 969 150
Karadeniz Bölgesi	Samsun	72 199	85 555 815	73 741	92 618 696	67 372	100 451 652	87 862	125 906 246	136 148	214 433 100
	Bolu	193 847	229 708 695	18 4311	231 494 616	200 566	299 043 906	196 083	280 986 939	211 138	332 542 350
	Ordu	82 956	98 302 860	92 733	116 472 648	78 736	117 395 376	79 617	114 091 161	112 943	177 885 225
Karadeniz Toplam		349 002	413 567 370	350 785	440 585 960	346 674	516 890 934	363 562	520 984 346	460 229	724 860 675
Doğu Anadolu Bölgesi	Malatya	76 512	90 666 720	68 235	85 703 160	77 671	115 807 461	104 031	149 076 423	116 313	183 192 975
	Van	107 627	127 537 995	111 535	140 087 960	121 968	181 854 288	105 352	150 969 416	109 982	173 221 650
	Erzurum	107 732	127 662 420	121 705	152 861 480	140 430	209 381 130	166 831	239 068 823	151 760	239 022 000
Doğu Anadolu Toplam		291 871	345 867 135	301 475	378 652 600	340 069	507 042 879	376 214	539 114 662	378 055	595 436 625
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	G.antepe	266 515	315 820 275	250 635	314 797 560	258 644	385 638 204	264 346	378 807 818	342 655	539 681 625
	Şanlıurfa	48 477	57 445 245	66 146	83 079 376	79 783	118 956 453	95 115	136 299 795	120 750	190 181 250
	Elazığ	44 495	52 726 575	44 453	55 832 968	44 707	66 658 137	47 460	68 010 180	61 434	96 758 550
Güneydoğu Anadolu Toplam		359 487	425 992 095	361 234	453 709 904	383 134	571 252 794	406 921	583 117 793	524 839	826 621 425

EK -4 Bölgelere ve yıllara göre turizm gelirleri (TL cinsinde- 2012-2016 dönemi) (devamı)

Coğrafi Bölgeler	Coğrafi Bölgeden Seçilen İller	2012 Turist Sayısı	2012 Turizm Geliri	2013 Turist Sayısı	2013 Turizm Geliri	2014 Turist Sayısı	2014 Turizm Geliri	2015 Turist Sayısı	2015 Turizm Geliri	2016 Turist Sayısı	2016 Turizm Geliri
Marmara Bölgesi	Bursa	592 021	1 042 548 981	669 625	1 276 305 250	697 875	1 457 163 000	818 976	1 879 549 920	738 771	1 798 907 385
	İstanbul	6 157 578	10 843 494 858	6 314 969	12 036 330 914	7 048 722	14 717 731 536	7 969 371	18 289 706 445	7 015 399	17 082 496 565
	Balıkesir	491 119	864 860 559	486 071	926 451 326	517 400	1 080 331 200	520 638	1 194 864 210	413 082	1 005 854 670
Marmara Toplam		7 240 718	12 750 904 398	7 470 665	14 239 087 490	8 263 997	17 255 225 736	9 308 985	21 364 120 575	8 167 252	19 887 258 620
Akdeniz Bölgesi	Antalya	12 786 923	22 517 771 403	13 794 072	26 291 501 232	14 657 471	30 604 799 448	14 513 510	33 308 505 450	11 328 410	27 584 678 350
	K.Maraş	62 846	11 067 1 806	70 980	135 287 880	93 768	195 787 584	147 382	338 241 690	147 798	359 888 130
	Hatay	201 910	355 563 510	227 273	433 182 338	254 921	532 275 048	280 570	643 908 150	285 653	695 565 055
Akdeniz Toplam		13 051 679	22 984 006 719	14 092 325	26 859 971 450	15 006 160	31 332 862 080	14 941 462	34 290 655 290	11 761 861	28 640 131 535
Ege Bölgesi	İzmir	1 876 734	3 304 928 574	1 728 975	3 295 426 350	1 794 228	3 746 348 064	2 099 569	4 818 510 855	1 899 276	4 624 737 060
	Aydın	1 077 784	1 897 977 624	1 135 494	2 164 251 564	1 170 672	2 444 363 136	1 264 021	2 900 928 195	1 223 751	2 979 833 685
	Manisa	112 519	198 145 959	135 426	258 121 956	145 873	304 582 824	166 752	382 695 840	206 963	503 954 905
Ege Toplam		3 067 037	5 401 052 157	2 999 895	5 717 799 870	3 110 773	6 495 294 024	3 530 342	8 102 134 890	3 329 990	8 108 525 650
İç Anadolu Bölgesi	Ankara	1 769 454	3 116 008 494	1 709 556	3 258 413 736	1 657 617	3 461 104 296	1 643 621	377 211 0195	1 614 943	3 932 386 205
	Kayseri	232 603	409 613 883	228 754	436 005 124	261 637	546 298 056	250 417	574 707 015	233 848	569 419 880
	Konya	409 852	721 749 372	444 384	846 995 904	461 409	963 421 992	483 014	1 108 517 130	466 092	1 134 934 020
İç Anadolu Toplam		2 411 909	4 247 371 749	2 382 694	4 541 414 764	2 380 663	4 970 824 344	2 377 052	5 455 334 340	2 314 883	5 636 740 105
Karadeniz Bölgesi	Samsun	148 835	262 098 435	152 430	29 053 580	224 019	467 751 672	227 541	522 206 595	279 142	679 710 770
	Bolu	235 463	414 650 343	263 950	503 088 700	229 479	479 152 152	275 513	632 302 335	262 195	638 444 825
	Ordu	154 873	272 731 353	178 629	340 466 874	180 603	377 099 064	207 927	477 192 465	188 481	458 951 235
Karadeniz Toplam		539 171	949 480 131	595 009	1 134 087 154	634 101	1 324 002 888	710 981	1 631 701 395	729 818	1 777 106 830
Doğu Anadolu Bölgesi	Malatya	118 549	208 764 789	112 331	214 102 886	130 245	271 951 560	153 143	351 463 185	156 420	380 882 700
	Van	82 448	145 190 928	94 556	180 223 736	136 393	284 788 584	136 656	313 625 520	165 048	401 891 880
	Erzurum	162 899	286 865 139	184 390	351 447 340	184 674	385 599 312	182 361	418 518 495	174 089	423 906 715
Doğu Anadolu Toplam		363 896	640 820 856	391 277	745773962	451 312	942 339 456	472 160	1083 607 200	495 557	1 206 681 295
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	G.Antep	441 521	777 518 481	458 577	874 047 762	400 737	836 738 856	366 112	840 227 040	380 861	927 396 535
	Şanlıurfa	151 841	267 392 001	180 863	344 724 878	187 784	392 092 992	185 827	426 472 965	163 924	399 154 940
	Elazığ	68 008	119 762 088	72 804	138 764 424	76 079	158 852 952	76 316	175 145 220	98 289	239 333 715
Güneydoğu Anadolu Toplam		661 370	1 164 672 570	712 244	1 357 537 064	664 600	1 387 684 800	628 255	1 441 845 225	643 074	1565 885 190

EK -5 Bölgelere ve yıllara göre turizm sektöründe istihdam (Frekans- 2007-2011 dönemi)

Coğrafi Bölgeler	Coğrafi Bölgeden Seçilen İller	2007 Özel	2007 Turizm	2008 Özel	2008 Turizm	2009 Özel	2009 Turizm	2010 Özel	2010 Turizm	2011 Özel	2011 Turizm
Marmara Bölgesi	Bursa	431 302	34 374,7694	420 962	34 603,0764	414 505	35 564,529	465 976	33 177,4912	519 671	39 962,6999
	İstanbul	2 514 009	200 366,5173	2 606 898	214 287,0156	2 602 740	223 315,092	2 883 848	205 329,9776	3 182 866	244 762,3954
	Balıkesir	90 875	7 242,7375	91 797	7 545,7134	97 209	8 340,5322	106 956	7 615,2672	121 746	9 362,2674
Marmara Bölgesi		3 036 186	241 984,0242	3 119 657	256 435,8054	3 114 454	267 220,1532	3 456 780	246 122,736	3 824 283	294 087,3627
Akdeniz Bölgesi	Antalya	262 622	20 930,9734	266 425	21 900,135	273 313	23 450,2554	306 050	21 790,76	348 944	26 833,7936
	Kahramanmaraş	67 326	5 365,8822	68 048	5 593,5456	76 257	6 542,8506	84 972	6 050,0064	94 902	7 297,9638
	Hatay	77 814	6 201,7758	79 269	6 515,9118	84 815	7 277,127	98 020	6 979,024	110 778	8 518,8282
Akdeniz Bölgesi		407 762	32 498,6314	413 742	34 009,5924	434 385	37 270,233	489 042	34 819,7904	554 624	42 650,5856
Ege Bölgesi	İzmir	556 627	44 363,1719	559 026	45 951,9372	554 652	47 589,1416	616 291	43 879,9192	691 098	53 145,4362
	Aydın	80 212	6 392,8964	81 039	6 661,4058	82 648	7 091,1984	94 052	6 696,5024	105 367	8 102,7223
	Manisa	130 216	10 378,2152	127 481	10 478,9382	130 635	11 208,483	150 336	10 703,9232	167 979	12 917,5851
Ege Bölgesi		767 055	61 134,2835	767 546	63 092,2812	767 935	65 888,823	860 679	61 280,3448	964 444	74 165,7436
İç Anadolu Bölgesi	Ankara	649 945	51 800,6165	676 909	55 641,9198	682 170	58 530,186	741 244	52 776,5728	807 907	62 128,0483
	Kayseri	127 592	10 169,0824	126 185	10 372,407	130 047	11 158,0326	148 607	10 580,8184	167 340	12 868,446
	Konya	45 068	35 91,9196	150 778	12 393,9516	156 144	13 397,1552	178 811	12 731,3432	205 412	15 796,1828
İç Anadolu Bölgesi		822 605	65561,6185	953 872	78 408,2784	968 361	83 085,3738	1 068 662	76 088,7344	1 180 659	90 792,6771
Karadeniz Bölgesi	Samsun	73 640	5 869,108	78 958	6 490,3476	83 691	7 180,6878	94 527	6 730,3224	111 994	8 612,3386
	Bolu	33 488	2 668,9936	34 651	2 848,3122	34 993	3 002,3994	38 454	2 737,9248	44 535	3 424,7415
	Ordu	45 848	3 654,0856	47 554	3 908,9388	46 864	4 020,9312	51 804	3 688,4448	57 451	4 417,9819
Karadeniz Bölgesi		152 976	12 192,1872	16 1163	13 247,5986	165 548	14 204,0184	184 785	13 156,692	213 980	16 455,062
Doğu Anadolu Bölgesi	Malatya	48 768	3 886,8096	52 936	4 351,3392	54 444	4 671,2952	60 749	4 325,3288	67 453	5 187,1357
	Van	20 654	1 646,1238	27 463	2 257,4586	29 372	2 520,1176	36 161	2 574,6632	29 404	2 261,1676
	Erzurum	32 198	2 566,1806	36 405	2 992,491	40 326	3 459,9708	47 574	3 387,2688	51 065	3 926,8985
Doğu Anadolu Bölgesi		101 620	8 099,114	116 804	9 601,2888	124 142	10 651,3836	144 484	10 287,2608	147 922	11 375,2018
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Gaziantep	115 801	9 229,3397	126 013	10 358,2686	132 094	11 333,6652	154 193	10 978,5416	183 846	14 137,7574
	Şanlıurfa	38 485	3 067,2545	44 837	3 685,6014	48 680	4 176,744	59 246	4 218,3152	70 925	5 454,1325
	Elazığ	30 518	2 432,2846	33 955	2 791,101	35 681	3 061,4298	42 580	3 031,696	46 007	3 537,9383
Güneydoğu Anadolu Bölgesi		184 804	14 728,8788	204 805	16 834,971	216 455	18 571,839	256 019	18 228,5528	300 778	23 129,8282

EK -5 Bölgelere ve yıllara göre turizm sektöründe istihdam (Frekans- 2012-2016 Dönemi) (devamı)

Coğrafi Bölgeler	Coğrafi Bölgeden Seçilen İller	2012 Özel	2012 Turizm	2013 Özel	2013 Turizm	2014 Özel	2014 Turizm	2015 Özel	2015 Turizm	2016 Özel	2016 Turizm
Marmara Bölgesi	Bursa	549 546	41 655,5868	575 928	46 362,204	607 472	49 873,4512	633 902	51 219,2816	644 303	51 866,3915
	İstanbul	3 441 483	260 864,4114	3 639 155	292 951,9775	3 870 238	317 746,5398	3 977 877	321 412,4616	3 927 127	316 133,7235
	Balıkesir	126 628	9 598,4024	132 920	10 700,06	142 580	11 705,818	150 287	121 43,1896	150 307	120 99,7135
Marmara Bölgesi		4 117 657	312 118,4006	4 348 003	350 014,2415	4 620 290	379 325,809	4 762 066	384 774,9328	4 721 737	380 099,8285
Akdeniz Bölgesi	Antalya	379 483	28 764,8114	415 579	33 454,1095	445 667	36 589,2607	456 456	36 881,6448	409 317	32 950,0185
	Kahramanmaraş	106 458	8 069,5164	110 453	8 891,4665	117 330	9 632,793	124 357	10 048,0456	124 312	10 007,116
	Hatay	119 864	9 085,6912	130 089	10 472,1645	137 155	11 260,4255	143 919	11 628,6552	144 611	11 641,1855
Akdeniz Bölgesi		605 805	45 920,019	656 121	52 817,7405	700 152	57 482,4792	724 732	58 558,3456	678 240	54 598,32
Ege Bölgesi	İzmir	729 085	55 264,643	765 879	61 653,2595	798 184	65 530,9064	831 215	67 162,172	827 848	66 641,764
	Aydın	112 850	8 554,03	119 863	9 648,9715	130 443	10 709,3703	139 865	11 301,092	143 205	11 528,0025
	Manisa	182 208	13 811,3664	195 175	15 711,5875	203 720	16 725,412	217 535	17 576,828	220 938	17 785,509
Ege Bölgesi		1 024 143	77 630,0394	1 080 917	87 013,8185	1 132 347	92 965,6887	1 188 615	96 040,092	1 191 991	95 955,2755
İç Anadolu Bölgesi	Ankara	865 870	65 632,946	929 258	74 805,269	989 516	81 239,2636	1 016 279	82 115,3432	996 157	80 190,6385
	Kayseri	177 898	13 484,6684	192 420	15 489,81	202 261	16 605,6281	206 572	16 691,0176	199 056	16 024,008
	Konya	229 053	17 362,2174	246 156	19 815,558	262 171	21 524,2391	277 005	22 382,004	275 069	22 143,0545
İç Anadolu Bölgesi		1 272 821	96 479,8318	1 367 834	110 110,637	1 453 948	119 369,1308	1 499 856	121 188,3648	1 470 282	118 357,701
Karadeniz Bölgesi	Samsun	121 687	9 223,8746	129 177	10 398,7485	137 304	11 272,6584	142 501	11 514,0808	143 870	11 581,535
	Bolu	46 621	3 533,8718	48 196	3 879,778	53 035	4 354,1735	53 550	4 326,84	52 143	4 197,5115
	Ordu	62 865	4 765,167	63 593	5 119,2365	67 239	5 520,3219	69 648	5 627,5584	72 265	5 817,3325
Karadeniz Bölgesi		231 173	17 522,9134	240 966	19 397,763	257 578	21 147,1538	265 699	21 468,4792	268 278	21 596,379
Doğu Anadolu Bölgesi	Malatya	75 452	5 719,2616	75 495	6 077,3475	81 089	6 657,4069	79 202	6 399,5216	77 226	6 216,693
	Van	50 020	3 791,516	45 995	3 702,5975	48 610	3 990,881	50 722	4 098,3376	50 728	4 083,604
	Erzurum	57 291	4 342,6578	56 402	4 540,361	59 501	4 885,0321	61 199	4 944,8792	63 833	5 138,5565
Doğu Anadolu Bölgesi		182 763	13 853,4354	177 892	14 320,306	189 200	15 533,32	191 123	15 442,7384	191 787	15 438,8535
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Gaziantep	220 641	16 724,5878	244 745	19 701,9725	259 705	21 321,7805	256 818	20 750,8944	252 807	20 350,9635
	Şanlıurfa	87 226	6 611,7308	91 481	7 364,2205	96 828	7 949,5788	102 990	8 321,592	101 604	8 179,122
	Elazığ	48 861	3 703,6638	48 215	3 881,3075	50 730	4 164,933	51 140	4 132,112	51 041	4 108,8005
Güneydoğu Anadolu Bölgesi		356 728	27 039,9824	384 441	30 947,5005	407 263	33 436,2923	410 948	33 204,5984	405 452	32 638,886

EK -6 Bölgelere ve yıllara göre turist sayısı (Toplam Turist Frekans Sayısı* 2007-2016 dönemi)

Coğrafi Bölgeler	Coğrafi Bölgeden Seçilen İller	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Marmara Bölgesi	Bursa	471 185	451 738	398 950	462 725	554 623	592 021	669 625	697 875	818 976	738 771
	İstanbul	4 820 073	4 409 978	4 256 312	4 641 209	5 588 545	6 157 578	6 314 969	7 048 722	7 969 371	7 015 399
	Balıkesir	433 422	395 850	398 025	423 236	542 024	491 119	486 071	517 400	520 638	413 082
Marmara Toplam		5 724 680	5 257 566	5 053 287	5 527 170	6 685 192	7 240 718	7 470 665	8 263 997	9 308 985	8 167 252
Akdeniz Bölgesi	Antalya	8 760 026	7 545 620	8 840 502	10 952 694	11 726 601	12 786 923	13 794 072	14 657 471	14 513 510	11 328 410
	Kahramanmaraş	44 577	44 999	40 870	50 874	62 253	62 846	70 980	93 768	147 382	147 798
	Hatay	144 228	149 781	162 352	232 822	213 290	201 910	227 273	254 921	280 570	285 653
Akdeniz Toplam		8 948 831	7 740 400	9 043 724	11 236 390	12 002 144	13 051 679	14 092 325	15 006 160	14 941 462	11 761 861
Ege Bölgesi	İzmir	1 331 929	1 285 285	1 394 599	1 305 486	1 668 356	1 876 734	1 728 975	1 794 228	2 099 569	1 899 276
	Aydın	1 011 720	624 689	774 361	703 282	906 109	1 077 784	1 135 494	1 170 672	1 264 021	1 223 751
	Manisa	84 413	80 748	89 196	116 053	128 258	112 519	135 426	145 873	166 752	206 963
Ege Toplam		2 428 062	1 990 722	2 258 156	2 124 821	2 702 723	3 067 037	2 999 895	3 110 773	3 530 342	3 329 990
İç Anadolu Bölgesi	Ankara	1 516 163	1 451 215	1 494 764	1 370 326	1 644 258	1 769 454	1 709 556	1 657 617	1 643 621	1 614 943
	Kayseri	139 289	129 116	126 249	154 999	208 793	232 603	228 754	261 637	250 417	233 848
	Konya	337 257	339 776	353 023	408 696	414 231	409 852	444 384	461 409	483 014	466 092
İç Anadolu Toplam		1 992 709	1 920 107	1 974 036	1 934 021	2 267 282	2 411 909	2 382 694	2 380 663	2 377 052	2 314 883
Karadeniz Bölgesi	Samsun	72 199	73 741	67 372	87 862	136 148	148 835	152 430	224 019	227 541	279 142
	Bolu	193 847	184 311	200 566	196 083	211 138	235 463	263 950	229 479	275 513	262 195
	Ordu	82 956	92 733	78 736	79 617	112 943	154 873	178 629	180 603	207 927	188 481
Karadeniz Toplam		349 002	350 785	346 674	363 562	460 229	539 171	595 009	634 101	710 981	729 818
Doğu Anadolu Bölgesi	Malatya	76 512	68 235	77 671	104 031	116 313	118 549	112 331	130 245	153 143	156 420
	Van	107 627	111 535	121 968	105 352	109 982	82 448	94 556	136 393	136 656	165 048
	Erzurum	107 732	121 705	140 430	166 831	151 760	162 899	184 390	184 674	182 361	174 089
Doğu Anadolu Toplam		291 871	301 475	340 069	376 214	378 055	363 896	391 277	451 312	472 160	495 557
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Gaziantep	266 515	250 635	258 644	264 346	342 655	441 521	458 577	400 737	366 112	380 861
	Şanlıurfa	48 477	66 146	79 783	95 115	120 750	151 841	180 863	187 784	185 827	163 924
	Elazığ	44 495	44 453	44 707	47 460	61 434	68 008	72 804	76 079	76 316	98 289
Güneydoğu Anadolu Toplam		359 487	361 234	383 134	406 921	524 839	661 370	712 244	664 600	628 255	643 074

EK -7 Bölgelere ve yıllara göre konaklama kapasitesi (Yatak Sayısı - 2007-2016 dönemi)

Coğrafi Bölgeler	Coğrafi Bölgeden Seçilen İller	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Marmara Bölgesi	Bursa	9 162	9 303	10 290	10 734	12 244	12 515	13 596	15 322	15 724	17 039
	İstanbul	79 065	85 913	92 154	97 628	102 299	112 000	130 543	138 017	143 782	149 234
	Balıkesir	12 307	11 924	11 162	9 329	10 489	9 248	10 830	14 248	15 578	13 408
Marmara Toplam		100 534	107 140	113 606	117 691	125 032	133 763	154 969	167 587	175 084	179 681
Akdeniz Bölgesi	Antalya	337 843	346 517	343 340	363 900	394 073	413 356	439 593	468 776	488 126	507 518
	Kahramanmaraş	828	775	1 561	1 406	1 710	1 745	2 398	3 144	3 739	4 385
	Hatay	2 962	3 228	3 980	7 602	7 574	8 607	8 658	8 490	8 716	8 786
Akdeniz Toplam		341 633	350 520	348 881	372 908	403 357	423 708	450 649	480 410	500 581	520 689
Ege Bölgesi	İzmir	40 744	40 671	41 399	43 503	39 009	39 704	41 691	46 734	48 581	50 273
	Aydın	29 593	33 597	32 607	26 210	26 570	25 400	31 499	35 007	40 212	39 117
	Manisa	1 729	2 135	2 353	2 312	2 198	1 319	1 781	2 588	2 976	3 450
Ege Toplam		72 066	76 403	76 359	72 025	67 777	66 423	74 971	84 329	91 769	92 840
İç Anadolu Bölgesi	Ankara	22 879	24 137	24 784	25 843	27 494	29 555	31 850	29 235	30 231	31 603
	Kayseri	3 251	3 787	3 777	4 051	4 069	4 608	5 575	5 232	4 325	4 716
	Konya	4 224	4 497	5 189	4 746	8 360	8 373	10 795	10 804	10 438	10 940
İç Anadolu Toplam		30 354	3 2421	33 750	3 4640	39 923	42 536	48 220	45 271	44 994	47 259
Karadeniz Bölgesi	Samsun	1 164	856	1 929	2 562	2 930	3 664	4 148	4 170	4 625	4 249
	Bolu	3 843	3 760	4 038	4 351	4 514	4 654	4 577	5 441	5 599	5 877
	Ordu	1 412	1 257	1 346	2 008	2 440	2 714	3 208	3 139	3 335	4 364
Karadeniz Toplam		6 419	5 873	7 313	8 921	9 884	11 032	11 933	12 750	13 559	14 490
Doğu Anadolu Bölgesi	Malatya	1 408	1 236	1 250	2 216	2 392	2 446	2 439	2 777	2 941	2 451
	Van	1 296	1 292	1 088	1 847	3 145	3 596	2 600	2 350	3 218	3 248
	Erzurum	2 876	2 955	4 197	4 491	4 129	4 406	3 039	4 007	4 009	4 380
Doğu Anadolu Toplam		5 580	5 483	6 535	8 554	9 666	10 448	8 078	9 134	10 168	10 079
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Gaziantep	5 078	5 162	5 058	5 224	6 686	8 385	9 259	10 536	10 552	14 022
	Şanlıurfa	1 669	2 351	1 904	2 310	3 218	3 197	3 545	3 251	3 002	3 005
	Elazığ	8 77	877	1 179	1 551	1 674	1 784	1 544	2 095	1 980	2 201
Güneydoğu Anadolu Toplam		7 624	8 390	8 141	9 085	11 578	13 366	14 348	15 882	15 534	19 228

EK- 8- Eviews bulguları (Model 1)

Dependent Variable: LOGTURIZMISTIHDAM				
Method: Panel EGLS (Cross-section SUR)				
Date: 01/20/18		Time: 12:46		
Sample: 2007		2016		
Periods included: 10				
Cross-sections included: 7				
Total panel (balanced) observations: 70				
Linear estimation after one-step weighting matrix				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.945226	0.018380	-51.42673	0.0000
LOGUSTYAP	0.050395	0.004367	11.53961	0.0000
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
Weighted Statistics				
R-squared	0.997489	Mean dependent var	-15.97795	
Adjusted R-squared	0.997205	S.D. dependent var	40.25815	
S.E. of regression	0.976918	Sum squared resid	59.17087	
F-statistic	3518.272	Durbin-Watson stat	1.929436	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.963831	Mean dependent var	-0.766643	
Sum squared resid	2.868429	Durbin-Watson stat	0.456393	

EK - 9- Eviews bulguları (Model 2)

Dependent Variable: LOGTURIZMGELIR				
Method: Panel EGLS (Cross-section SUR)				
Date: 01/21/18		Time: 07:27		
Sample: 2007 2016				
Periods included: 10				
Cross-sections included: 7				
Total panel (balanced) observations: 70				
Linear estimation after one-step weighting matrix				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	7.621712	0.043912	173.5683	0.0000
LOGUSTYAP	0.099948	0.010130	9.866311	0.0000
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
Weighted Statistics				
R-squared	0.993982	Mean dependent var	17.12380	
Adjusted R-squared	0.993302	S.D. dependent var	45.01056	
S.E. of regression	0.971508	Sum squared resid	58.51729	
F-statistic	1462.843	Durbin-Watson stat	1.840927	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.911413	Mean dependent var	7.975893	
Sum squared resid	10.94894	Durbin-Watson stat	0.445594	

EK - 10- Eviews bulguları (Model 3)

Dependent Variable: LOGKBG				
Method: Panel EGLS (Cross-section SUR)				
Date: 01/28/18 Time: 22:17				
Sample: 2007 2016				
Periods included: 10				
Cross-sections included: 7				
Total panel (balanced) observations: 70				
Linear estimation after one-step weighting matrix				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	8.668264	0.365716	23.70220	0.0000
LOGTURIZMISTI HDAM	0.470593	0.144370	3.259628	0.0018
LOGOZELISTHD M	0.642005	0.145157	4.422845	0.0000
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
Weighted Statistics				
R-squared	0.987117	Mean dependent var	77.34110	
Adjusted R-squared	0.985427	S.D. dependent var	150.1637	
S.E. of regression	1.063493	Sum squared resid	68.99211	
F-statistic	584.2353	Durbin-Watson stat	2.032478	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.969440	Mean dependent var	9.441214	
Sum squared resid	0.333718	Durbin-Watson stat	0.911444	

EK - 11- Eviews bulguları (Model 4)

Dependent Variable: LOGKBG				
Method: Panel EGLS (Cross-section SUR)				
Date: 01/28/18 Time: 22:19				
Sample: 2007 2016				
Periods included: 10				
Cross-sections included: 7				
Total panel (balanced) observations: 70				
Linear estimation after one-step weighting matrix				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	5.781780	0.122711	47.11689	0.0000
LOGTURIZMGELIR	0.367664	0.024374	15.08413	0.0000
LOGOZELISTHDM	0.411675	0.049003	8.401031	0.0000
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
Weighted Statistics				
R-squared	0.991895	Mean dependent var	183.7880	
Adjusted R-squared	0.990832	S.D. dependent var	139.2777	
S.E. of regression	1.055280	Sum squared resid	67.93051	
F-statistic	933.1691	Durbin-Watson stat	1.985804	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.982353	Mean dependent var	9.441214	
Sum squared resid	0.192709	Durbin-Watson stat	0.944714	

EK -12 Eviews bulguları (Model 5)

Dependent Variable: LOGKBG				
Method: Panel EGLS (Cross-section SUR)				
Date: 01/28/18 Time: 22:22				
Sample: 2007 2016				
Periods included: 10				
Cross-sections included: 7				
Total panel (balanced) observations: 70				
Linear estimation after one-step weighting matrix				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	6.424565	0.252292	25.46476	0.0000
LOGTURIZMISTIHDAM	0.296475	0.043791	6.770202	0.0000
LOGTURIZMGELIR	0.406718	0.027907	14.57424	0.0000
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
Weighted Statistics				
R-squared	0.992296	Mean dependent var	155.7287	
Adjusted R-squared	0.991285	S.D. dependent var	140.9367	
S.E. of regression	1.044660	Sum squared resid	66.57021	
F-statistic	982.0630	Durbin-Watson stat	1.920819	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.980012	Mean dependent var	9.441214	
Sum squared resid	0.218274	Durbin-Watson stat	0.852068	

EK- 13 Eviews bulguları (Model 6)

Dependent Variable: KBG				
Method: Robust Least Squares				
Date: 01/28/18 Time: 22:25				
Sample: 2007 2016				
Included observations: 70				
Method: M-estimation				
M settings: weight=Bisquare, tuning=4.685, scale=Huber				
Huber Type III Standard Errors & Covariance				
Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
C	12636.45	1457.391	8.670601	0.0000
USTYAP	12.20000	4.363071	2.796194	0.0052
AKDENIZ	-96.34548	1793.146	-0.053730	0.9572
DANADOLU	-5202.667	1700.831	-3.058896	0.0022
EGE	6963.586	2218.970	3.138206	0.0017
ICANADOLU	-999.2121	1665.215	-0.600050	0.5485
KARADENIZ	2635.969	1854.980	1.421023	0.1553
GDANADOLU	-3898.472	1701.517	-2.291174	0.0220
Robust Statistics				
R-squared	0.512007	Adjusted R-squared	0.456911	
Rw-squared	0.621390	Adjust Rw-squared	0.621390	
Akaike info criterion	67.60744	Schwarz criterion	89.24824	
Deviance	7.01E+08	Scale	3560.580	
Rn-squared statistic	71.52542	Prob(Rn-squared stat.)	0.000000	
Non-robust Statistics				
Mean dependent var	13583.41	S.D. dependent var	5254.690	
S.E. of regression	3520.404	Sum squared resid	7.68E+08	

EK- 14 Eviews bulguları (Model 7)

Dependent Variable: KBG				
Method: Robust Least Squares				
Date: 01/22/18 Time: 07:07				
Sample: 2007 2016				
Included observations: 70				
Method: M-estimation				
M settings: weight=Bisquare, tuning=4.685, scale=MAD (median centered)				
Huber Type III Standard Errors & Covariance				
Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
C	13731.37	1444.292	9.507333	0.0000
USTYAP	7.646994	3.986979	1.917992	0.0551
AKDENIZ	-2941.951	2547.277	-1.154940	0.2481
DANADOLU	-7047.254	1788.967	-3.939287	0.0001
EGE	1711.120	3021.148	0.566381	0.5711
ICANADOLU	-2869.006	2683.779	-1.069017	0.2851
KARADENIZ	-370.6524	2085.211	-0.177753	0.8589
GDANADOLU	-5130.685	1970.981	-2.603112	0.0092
USTAKD	37.35130	27.55584	1.355477	0.1753
USTDOGU	28.54559	20.10184	1.420049	0.1556
USTEGE	94.65978	33.24340	2.847476	0.0044
USTGDOGU	7.872107	24.10508	0.326575	0.7440
USTICANADOLU	10.09831	15.56817	0.648651	0.5166
USTKRDNZ	39.76524	17.75838	2.239238	0.0251
Robust Statistics				
R-squared	0.553507	Adjusted R-squared	0.449857	
Rw-squared	0.715959	Adjust Rw-squared	0.715959	
Akaike info criterion	97.35950	Schwarz criterion	130.7308	
Deviance	5.41E+08	Scale	2754.276	
Rn-squared statistic	129.4325	Prob(Rn-squared stat.)	0.000000	
Non-robust Statistics				
Mean dependent var	13583.41	S.D. dependent var	5254.690	
S.E. of regression	3349.993	Sum squared resid	6.28E+08	

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : BOSTANCI, Tuğba
Doğum Tarihi ve Yeri : 22.03.1990- Gürün
Medeni Hali : Bekar
Telefon Numarası : 0 (530) 386 99 09
Faks Numarası : 0 (346) 227 63 06
E-posta Adresi : tboştancl@ilbank.gov.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Hacettepe Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü/İktisat (İngilizce)	Devam Ediyor
Lisans	Hacettepe Üniversitesi/İngilizce İktisat Bölümü	09.06.2014
Lise	Halil Rıfat Paşa Süper Lisesi/Sivas	15.06.2008

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014-	İller Bankası A.Ş. Sivas Bölge Müdürlüğü	Uzman Yardımcısı

Yabancı Dil

İngilizce (İyi Seviye)

Hobiler

Profesyonel fotoğrafçılık, film izleme, müzik dinleme.

İL BANK
TÜRKİYE'NİN YAPICI GÜCÜ